

TC
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EL-VÂKİA SÛRESİ BAĞLAMINDA ARAPDİLİNDEKİ
MERFÛÂTIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Fahri TEPE

Çorum 2019

**EL-VÂKIA SÛRESİ BAĞLAMINDA ARAP DİLİNDEKİ
MERFÛÂTIN İNCELENMESİ**

Fahri TEPE

**Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Şahabettin ERGÜVEN

ÇORUM - 2019

TEZ KABUL VE ONAYI

Fahri TEPE tarafından hazırlanan “*EL-VAKIA SÜRESİ BAĞLAMINDA ARAP DİLİNDEKİ MERFÛÂTIN İNCELENMESİ*” başlıklı bu çalışma, 27/06/2019 Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Prof. Dr. Yakup Civelek) (Başkan)

İmza

(Dr. Öğr. Üyesi Şahabettin Ergüven) (Danışman)

İmza

(Prof. Dr. Şaban Haklı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Doç. Dr. TÜRKEL SAKINÇ
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 27/06/2019

FAHRİ TEPE
İMZASI
F. Tepe

ÖZET

TEPE, Fahri. *El-Vâkıa Suresi Bağlamında Arap Dilindeki Merfûâtın İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Dil, canlı bir varlıktır. Canlı bir varlık gibi doğar, büyür, gelişir ve konuşanı kalmazsa ölür gider. Tüm bu aşamalarda en etkili unsur insandır. İnsanın gelişimi, değişimi, farklılaşması gibi faktörler dile direkt olarak etki eder. Arapça, yüce kitabımız olan Kur'ân-ı Kerim'in, Müslümanların Peygamberi Hz. Muhammed (sav)'in ve onun ashâbının dilidir. Bu itibarla sadece ilk muhatapları olan Arapların değil, aynı zamanda farklı milletlere mensup bütün Müslümanların ortak dilidir. Hiç şüphesiz Hz. Peygamber'e (sav) verilen görevlerden bir tanesi de yüce kitabımızı yorumlama ve açıklama yetkisidir. Bu husus Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: “İnsanlara, kendilerine indirilene açıklayasın diye sana Zikr'i (Kur'an) verdik. Umulur ki düşünürler.” (Nahl 16/44)

Buradan da açık bir şekilde anlıyoruz ki belâğat ve fesâhatin zirvesinde yer alan Allah Resulü'nün (sav) temel vazifesi Kur'ân-ı Kerim'i insanlara açıklayarak yaşanılır hale getirmek ve kendisine inzal olunan vahyi tefsir etmektir. Mekke Arapları'nın büyük bir kısmının okuma yazma bilmemelerine rağmen kendilerine okunan Kur'an-ı anlamada herhangi bir zorluk yaşamadıkları, ne bir tercümana ne de nahiv kaidelerine ihtiyaç duymadıkları bilinen bir gerçektir. Kitap onların adadillerinde vahyedilmiş ve Araplar da dil ve edebiyatları üzerinde hâkimiyet kurmuşlardı. Cahiliye şiirleri, belâğat içeren hitabetleri zaten Arap edebiyatının temel kaynaklarının yekûnunu oluşturmaktadır. Bu sebeplerle Kur'an-ın diline vakıf olan Araplar Kur'ân-ı okuyup anlamakta zorlanmadılar. Ancak son kitap sadece Araplara gönderilmemiştir. Neticede Arap olmayan Müslümanlar dinlerini daha iyi ve sağlam öğrenebilmek için dinlerinin dili olan Arapçayı öğrenmeye yönelmişlerdir. Şer'i ilimler alanında yazılan temel eserlerin Arapça olması da Arap olmayan Müslümanları Arapça öğrenmeye sevk etmede önemli rol oynamıştır. Arapça öğrenmek isteyen bir kişinin öncelikle sarf (kelime bilgisi) ve nahiv (cümle bilgisi) ilimlerini öğrenmesi gerekir. Biz bu çalışmada nahvin tanımı, doğuşu, i'râb, i'râbın kısımları, alâmetleri, Vâkıa sûresi ve bu sûrede geçen merfûât üzerinde duracağız.

Anahtar Kavramlar: Vâkıa Sûresi, Merfûât, İ'râb, Nahiv, Dil bilgisi, Filoloji.

ABSTRACT

TEPE, Fahri. *Examination of the Arabic Language in the Context of Surah El-Vâkıa*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

Language is like a living creature. It emerges, grows, develops and dies if no speakers left. At all these stages, humanbeings play a big role. Factors like the change, development, and differentiation in humanity influences the language directly. Arabic is the language of our holy book Quran and prophet Muhammad(pbuh) and his compenients. From this aspect, Arabic is not the language of Arabs only. It's the common language of all muslims from various nations. No doubt that one of the missions of the Prophet (pbuh) was explaining the Holy Qur'an and interpreting it. In Nahl 16/44.

Allah(swt) says: "And we revealed to you the message that you may make clear to the people what was sent down to them and that they might give thought." From this point, we understand that the main duty of the messenger who has the most eloquence is making the book of Allah practical by explaining it and commenting the revelation. It is known that although the Arabs in Mecca were illiterate people, they didn't feel the need of translation or language rules to understand the Qur'an while recited. The book was revealed in their language and Arabs were a nation who gained dominance on their language and literature. Their jahiliyye poems and eloquent declamations already create the main resource of the Arabic literature. Therafore, the ones who know the language of the Qur'an didn't have difficulty understanding it. But the last book wasn't sent only to Arabs. Muslims that belong to different races have learned their religion by its language Arabic and made contributions to the researches of Arabic language. Since the essential written works in Islamic studies are Arabic, non-Arab people were prompted to learn Arabic. And this is possible only by knowing Sarf(word information) and Nahv(sentence information). Here based on our subject we will analyze the Qur'ans Philology(understanding based on language rules) , nahv's definition, birth, İ'râb, parts of İ'râb, Surah Al Vâkıa's merfûât and Qiraat differences. And give general information about those and stand by it.

Keywords: Sura Vâkıa, Merfûât, İ'râb, Syntax, Grammar, Philology

TEŞEKKÜR

Çalışma boyunca bana karşı yardımını esirgemeyen, her türlü desteği gösteren ve kıymetli vakitlerini bana ayıran sayın danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Şahabettin ERGÜVEN'e teőekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
KISALTMALAR	xii
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	1
ÇALIŞMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
i. Tezin Konusu.....	1
ii. Tezin Amacı.....	1
iii. Tezin Kapsamı.....	1
iv. Tezin Yöntemi	2

BİRİNCİ BÖLÜM NAHİV İLMİNE DAİR

1.1. NAHİV	4
1.1.1. Nahvin Lügat Manası.....	4
1.1.2. Nahvin İstılah Manası	5
1.1.3. Nahiv İlminin Doğuşu.....	5
1.1.4. Nahiv İlminin Kurucusu.....	9
1.2. KELİME ve KISIMLARI	10
1.2.1. Lügat Manası.....	10
1.2.2. İstılah Manası	10
1.2.3. Kelimenin Kısımları.....	11
1.2.3.1. İsim.....	11
1.2.3.1.1. İsmın Özellikleri	11
1.2.3.2. Fıil	12
1.2.3.2.1. Mâzi	12

1.2.3.2.1.1.	Mâzi Fiilin Özellikleri	12
1.2.3.2.2.	Muzâri	13
1.2.3.2.2.1.	Muzâri Fiilin Özellikleri.....	13
1.2.3.2.3.	Emir.....	14
1.2.3.3.	Harf.....	14
1.2.3.3.1.	Harflerin Özelliği	15
1.3.	KELAM.....	15
1.4.	ÂMİL.....	16
1.4.1.	Lafzî Âmil	16
1.4.1.1.	Semâi Âmil.....	16
1.4.1.1.1.	Harfi Cerler	16
1.4.1.1.2.	İsmini Nasb, Haberini Ref Eden Harfler.....	17
1.4.1.1.3.	İsmini Ref, Haberini Nasb Eden Harfler.....	18
1.4.1.1.4.	Sadece İsmi Nasb Eden Harfler	18
1.4.1.1.5.	Fiili Muzâriyi Nasb Eden Harfler	18
1.4.1.1.6.	Fiili Muzâriyi Cezm Eden Harfler	18
1.4.1.1.7.	Fiili Muzâriyi Cezm Eden İsimler	19
1.4.1.1.8.	Nekire İsimleri Temyiz Olarak Nasb Eden İsimler	20
1.4.1.1.9.	Ref Eden ve Nasb Eden İsim Fiiller	20
1.4.1.1.10.	Nâkıs Fiiller	21
1.4.1.1.11.	Mukârebe Fiilleri	21
1.4.1.1.12.	Medih ve Zem Fiilleri	22
1.4.1.1.13.	Şek (Şüphe) ve Yakîn Fiilleri (Efâli Kulûb)	22
1.4.1.2.	Kıyâsi Âmil	22
1.4.1.2.1.	Fiil	22
1.4.1.2.2.	Mastar	22
1.4.1.2.3.	İsmi Fâil	23

1.4.1.2.4.	İsmi Mefûl.....	23
1.4.1.2.5.	Sıfatı Müşebbehe	23
1.4.1.2.6.	Muzâf.....	23
1.4.1.2.7.	İsmi Mübhem Tam.....	23
1.4.2.	Mânevî Âmil	24
1.4.2.1.	Mübtedâ ve Haberi Ref Eden Mânevî Âmil.....	24
1.4.2.2.	Fiili Muzâriyi Ref Eden Mânevî Âmil	24
1.5.	MA‘MÛL	24
1.5.1.	Merfûât.....	24
1.5.2.	Mansûbât.....	25
1.5.3.	Mecrûrât	25
1.5.4.	Meczûmât.....	25
1.6.	İ‘RÂB	25
1.6.1.	İ‘râbın Kısımları.....	27
1.6.1.1.	Zât ve Hakikate Göre İ‘râb.....	27
1.6.1.2.	Mahalline Göre İ‘râb	28
1.6.1.2.1.	Sadece Harekeyle İ‘râb	28
1.6.1.2.2.	Sadece Harflerle İ‘râb	30
1.6.1.2.3.	Hareke İle Birlikte Hazf Olan İ‘râb	32
1.6.1.2.4.	Harf İle Birlikte Hazf Olan İ‘râb	33
1.6.1.3.	Nevisine (Çeşidine) Göre İ‘râb	33
1.6.1.3.1.	Ref Alâmetleri.....	34
1.6.1.3.2.	Nasb Alâmetleri	35
1.6.1.3.3.	Cer Alâmetleri.....	36
1.6.1.3.4.	Cezm Alâmetleri	37
1.6.1.4.	Sıfatına Göre İ‘râb.....	38
1.6.1.4.1.	Lafzî İ‘râb	38
1.6.1.4.2.	Takdîri İ‘râb	38

1.6.1.4.3.	Mahallî İ'râb	40
------------	---------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM MERFÛÂT

2.	TANIMI ve KISIMLARI	43
2.1.	FÂİL	43
2.1.1.	Fâilin Tanımı	43
2.1.2.	Fâilin Çeşitleri ve İ'râbı	45
2.1.2.1.	Zâhir İsim	45
2.1.2.2.	Zamir:	47
2.1.2.3.	Müevvel Master:.....	49
2.1.2.4.	İsmi Mevsûl:.....	49
2.1.2.5.	İsmi İşâret:.....	49
2.1.3.	Fiil-Fâil Uyumu.....	49
2.1.4.	Fâilin Hazfedildiği Yerler	51
2.1.5.	Fâil ile Mefûl Arasındaki İlişki	52
2.1.6.	Övme ve Yerme Fiillerinin Fâilleri.....	53
2.2.	NÂİB-İ FÂİL	54
2.2.1.	Tanımı	54
2.2.2.	Nâib-i fâil Çeşitleri ve İ'râbı	55
2.2.2.1.	Zahir isim	55
2.2.2.2.	Zamir	55
2.2.2.3.	Müevvel Master (أَنْ ve اَنَّ).....	56
2.2.2.4.	İsmi Mevsûl.....	56
2.2.2.5.	Zarf	56
2.2.2.6.	Câr- Mecrûr	56
2.2.3.	Cümleden Fâilin Hazfedilmesini Gerektiren Sebepler	57
2.3.	MÜBTEDÂ	58
2.3.1.	Tanımı	58
2.3.2.	Mübtedânın Özellikleri	58
2.3.3.	Mübtedânın Nekire Olarak Gelmesi	58

2.3.4.	Mübtedâ Çeşitleri ve İ'râbı	59
2.3.4.1.	Zâhir isim	59
2.3.4.1.1.	Sahih İsim	59
2.3.4.1.2.	Maksûr İsim	60
2.3.4.1.3.	Menkûs İsim.....	60
2.3.4.1.4.	Memdûd İsim	60
2.3.4.2.	Zamir	60
2.3.4.3.	Müevvel Mastar (أن ve أن).....	61
2.3.4.4.	İsmi İşâret.....	61
2.3.4.5.	İsmi İstifhâm.....	62
2.3.5.	Mübtedânın Başına أما Harfinin Dâhil Olması	62
2.3.6.	Mübtedânın Karine ile Hazfedilmesi	63
2.3.7.	Mübtedânın Başına Zaid Harflerin Dâhil Olması	63
2.3.8.	Mübtedâyâ Dönen Râbitlar	63
2.3.8.1.	Zamîr	63
2.3.8.2.	İsmi işâret	63
2.3.8.3.	Mübtedânın Tekrarı.....	64
2.3.8.4.	Umûm.....	64
2.4.	HABER.....	64
2.4.1.	Tanımı	64
2.4.2.	Haberin Özellikleri.....	64
2.4.3.	Haberin Çeşitleri ve İ'râbı.....	65
2.4.3.1.	Müfred:.....	65
2.4.3.2.	Cümle:	65
2.4.3.3.	Şibih Cümle:.....	65
2.4.4.	Haberin Birden Fazla Olması.....	66
2.4.5.	Haberin Cümledeki Yeri	67
2.4.5.1.	Haberin Cevâzen Mukaddem Olması.....	67
2.4.5.2.	Haberin Vucûben Mukaddem Olması.....	67

2.4.6.	Haberin Karine ile Hazfedilmesi.....	67
2.4.7.	Haberin Vacip Olarak Hazfedilmesi	67
2.4.8.	Haberin Başına Zaid Harflerin Dâhil Olması.....	68
2.5.	NEVÂSIHİN MERFÛÂTI	68
2.5.1.	Kâne ve Kardeşlerinin İsmi.....	68
2.5.1.1.	كَانَ ve Kardeşlerinin Özellikleri.....	68
2.5.1.2.	صَارَ Manasında Kullanılanlar.....	69
2.5.1.3.	Câmid Fiiller.....	69
2.5.1.4.	كَانَ ve Kardeşlerinin İsim ve Haberlerinin Cümledeki Sıralanışı	69
2.5.1.5.	Haberleri Kendilerinden Önce Gelenler.....	69
2.5.1.6.	Tam Fiil Manasında Kullanılanlar	70
2.5.1.7.	كَانَ ve Kardeşlerinin Anlamları ve İ'râbları.....	70
2.5.1.8.	كَانَ Fiilinin Farklı Anlamalarda Kullanılması.....	71
2.5.2.	كَانَ ve Kardeşlerinin Haberleri	75
2.5.2.1.	Mukârabe Fiilleri:.....	75
2.5.2.2.	Recâ Fiilleri:	76
2.5.2.3.	Şurû' Fiilleri:	76
2.5.3.	إِن ve Kardeşlerinin Haberleri	76
2.5.3.1.	إِن ve Kardeşlerinin Ameli	76
2.5.3.2.	إِن ve Kardeşlerinin Fiile Benzemeleri.....	77
2.5.3.3.	إِن ve Kardeşlerinin Manaları	77
2.5.3.4.	إِن ve Kardeşlerinin Haberinin Çeşitleri.....	79
2.5.3.4.1.	Müfred:	79
2.5.3.4.2.	Cümle:.....	79
2.5.3.5.	إِن ve Kardeşlerinin Amel Etmemesi	80
2.6.	CİNSİNİ OLUMSUZ YAPAN لَ 'nın HABERİ.....	81
2.6.1.	Cinsini Nefy Eden Lâ ile Birlikte Sıkça Kullanılan Bazı İsimler	82
2.6.2.	Cinsini Nefy Eden Lâ'nın İsim ve Haberinin İ'râbı.....	82

2.6.2.1.	Müfred:.....	82
2.6.2.2.	Muzâf:	82
2.6.2.3.	Şibih Muzâf:	83
2.6.2.4.	Cinsini Nefy Eden Lâ'nın Amel Etme Şartları	83
2.6.2.5.	Cinsini Nefy Eden Lâ'nın İsim ve Haberinin Hazfedilmesi	83
2.7.	لَيْسَ ye BENZEYEN HARFLERİN İSİMLERİ	84
2.7.1.	لَيْسَ ye Benzeyen Harflerin Amel Etme Şartları	84
2.8.	BAŞINA NASB ve CEZM EDİCİ DÂHİL OLMAYAN FİİLİ MUZÂRİ	85
2.9.	MERFÛ OLAN TÂBİLER.....	86
2.9.1.	Sıfat	86
2.9.1.1.	Hakiki Sıfat.....	87
2.9.1.2.	Sebebî Sıfat.....	87
2.9.2.	Te'kîd	88
2.9.2.1.	Lafzî Te'kîd.....	88
2.9.2.2.	Mânevi Te'kid	88
2.9.3.	Harflerle Atf.....	89
2.9.3.1.1.	Atf Harfleri ve Manaları	89
2.9.4.	Bedel	91
2.9.4.1.	Bedel-i Kül	91
2.9.4.2.	Bedel-i Ba'z.....	92
2.9.4.3.	Bedel-i İştîmâl	92
2.9.4.4.	Bedel-i Galat.....	92
2.9.5.	Atf-ı Beyân.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-VÂKIA SÛRESİ BAĞLAMINDA ARAP DİLİNDEKİ MERFÛÂTIN İNCELENMESİ

3.1.	SÛRE HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	94
3.2.	SÛRENİN MUHTEVÂSİ.....	94

3.3.	SÛRENİN FAZİLETİ.....	95
3.4.	SÛRENİN BELÂĞAT İLMİ AÇISINDAN TAHLÎLİ.....	95
3.4.1.	Garîbu'l-Kur'ân.....	97
3.4.2.	Meâni'l-Kur'ân	98
3.4.3.	Î'râbu'l-Kur'ân.....	98
3.4.4.	Müşkilü'l-Kur'ân	99
3.4.5.	El-Vücûh ve'n-Nezâir	100
3.4.6.	Belagat İlmi ve Kısımları.....	101
3.4.6.1.	Teşbîh	101
3.4.6.2.	Kinâye	102
3.4.6.3.	Kasr	103
3.4.6.4.	Cinâs.....	104
3.4.6.5.	Seci'	105
3.4.6.6.	Tıbâk.....	105
3.4.6.7.	İstifhâm Üslûbu	106
3.4.6.8.	İhtiras.....	107
3.4.6.9.	Tehakküm-İstihzâ.....	107
3.4.6.10.	Te'kîd	108
3.4.6.11.	Îcâz	108
3.5.	SÛRENİN LÛGAT İLMİ AÇISINDAN TAHLÎLİ.....	109
3.6.	SÛRENİN KIRAAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ	118
3.7.	VÂKIA SÛRESİNİN MERFÛÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ	123
SONUÇ	.....	145

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
as.	: Aleyhisselam
b.	: Bin / ibn
bkz.	: Bakınız
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İ.	: İmam
MÜ	: Marmara Üniversitesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radiyallahu anh
S.	: Sayı
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik
ty.	: Tarih Yok
vs.	: Vesâire
yy.	: Yayın yeri yok

ÖN SÖZ

Dünya üzerinde yaygın olarak konuşulan dillerden bir tanesi de kuşkusuz Arapçadır. Arapça, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere son peygamber olan efendimiz Hz. Muhammed (sav)'in ve onun ashabının konuştuğu dildir. Bu sebeple Arapça sadece Arapların dili değil; aynı zamanda Arap olmayan tüm Müslümanların da ortak dilidir. Yedinci yüzyıla kadar Arap yarımadası ile sınırlı olan Arapçanın kullanımı İslam'ı fetihlerle birlikte Arap yarımadasının dışına çıkararak alanını genişletmiş bu sayede bir kültür ve medeniyet dili olmuştur. Kendisinden sonra kitap gelmeyecek olan ve evrensel olma vasfı bulunan Kur'ân-ı Kerim, kıyamete kadar bütün Müslümanların kitabı olduğu için dinî metinleri okuyup anlamak isteyen Müslümanlar Arapçaya yönelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in hükümleri kıyamete kadar geçerli olduğu için Kur'an âyetlerini anlamının temel araçlarından olan sarf ve nahiv konulu eserlerin telif edilmesi de kıyamete kadar devam edecektir.

Günümüzde Arapça'nın sadece ilmi gayelerden dolayı öğrenilmediğini görmekteyiz. Zira Arapça, ticarî, askerî, sosyal vb. sebeplerden dolayı da öğrenilmektedir. Burada zikredilecek bir diğer husus ise İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'in ve onun en güzel izahı olma özelliğini taşıyan hadis-i şerif metinlerinin yine bu dilde kaleme alınan edebî eserler ile şer'î ilimlerin hem Araplar hem de Arap olmayanlar tarafından doğru okunup anlaşılması için Arapça öğrenmeye duyulan ihtiyaçtır. Bu da ancak sarf ve nahiv ilmini bilmekle mümkündür. Arapçanın dil kurallarını öğretmek amacıyla sayısız eser kaleme alınmıştır. Biz de bu eserlerden istifade ederek bu çalışmada Mekkî sûrelerden biri olan Vâkıa sûresini Arap gramerinin önemli konularından biri olan "Merfûât" açısından ele alacağız. Sûrede ref konumunda bulunan kelime ve cümleleri gramatik açıdan inceleyerek sûrenin nahiv yönünden daha iyi anlaşılmasına bir nebze katkı sağlamaya çalışacağız.

Arapçaya, özellikle i'râba ilgi duyan birçok Müslüman'ın Kur'ân-ı Kerim'in sûrelerinin i'râbı hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, bu çalışmayı konu edinmemizdeki sebeplerin başında gelmektedir. Gayemiz ise merfûât konusunu Vâkıa sûresi bağlamında akademik bir çalışmayla ele alarak hem araştırmacılara hem de i'râb öğrenmek isteyen herkese faydalı olabilmektir.

Vâkıa sûresinin sarf, nahiv, belâgat ve kıraat ilimleri açısından ele alındığı bu çalışmada veri toplama yöntemi ile filolojik yöntem kullanılmıştır.

Çalışmamız giriş faslı ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında tezimizle alakalı genel bilgilere değinilmiştir. Birinci bölümde nahiv ilmi, ikinci bölümde merfûât, üçüncü bölümde ise Vâkıa sûresi ve bu sûrede geçen merfûât incelenmiştir.

Fahri TEPE

GİRİŞ

ÇALIŞMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

i. Tezin Konusu

Tezimizin adı "*El-Vâkıa Sûresi Bağlamında Merfûâtın İncelenmesi*" dir. Çalışmamızda Vâkıa sûresini ele alıp inceleyeceğiz. Çalışmamızın eksenini Arap gramerinde büyük bir öneme sahip olan merfûât ve Vâkıa sûresindeki merfû olan kelime ve cümleler çerçevesinde şekillenecektir. Ayrıca bu sûrenin lügat, belagat ve kıraat açısından tahlili de yapılacaktır.

ii. Tezin Amacı

Müslümanların ortak dili olan Arapça'nın önemi hiç şüphesiz ki tartışılmaz. Kur'an-ı Kerim'in dili olması hasebiyle Arapça'ya, özellikle gramer öğrenimine olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Çalışmamızda amaç, Vâkıa sûresindeki merfûâtı inceleyerek, ülkemizde i'râb alanında çalışma yapmak isteyen imam hatip lisesi, ilahiyat fakültesi, Arap dili bölümlerinde öğrenim gören öğrencilere ve nahiv okuyanlara bir nebze faydalı olmak ayrıca sûrenin filolojik açıdan da anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Bu çalışmada ref konumunda bulunan kelime ve cümlelerin gramer açısından tanımlarının yapılması, i'râblarının izâhı, konuyla ilgili nahiv âlimlerinin farklı görüş ve mütalaalarının ortaya konması ve Vâkıa sûresinde geçen merfû kelimelerin i'râb yönünden incelenmesi amaçlanmıştır.

iii. Tezin Kapsamı

Çalışmamız Arapça nahiv ilmi açısından merfûâtı, tanımlarını, kullanım biçimlerini, konuya örnek teşkil eden âyet-i kerîmeleri, Arap şiiirlerini ve atasözlerini kapsamakta, örnekleme Vâkıa sûresiyle sınırlı bulunmaktadır.

iv. Tezin Yöntemi

Akademik bir çalışmada yöntem büyük önem taşımaktadır. Biz bu çalışmamızda veri toplama yöntemine başvurduk. Toplanan verileri ise merfûât açısından gramercilerin görüşleri ışığında tahlil ettik.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Arapça hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler başlıklar halinde şöyledir:

- Kelime ve Kısımları
- Kalam
- Âmil
- Ma'mül
- Î'râb
- Mu'reb
- Mebnî

Çalışmamızın ikinci kısmında ise Merfûât konusu teorik olarak işlenmiştir. İlgili konular âyet-i kerimeler, Arap şiirleri ve Arap atasözleri ile istişhâd yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Merfûât dokuz tanedir. Bunlar:

- Fâil
- Nâib-i Fâil
- Mübtedâ
- Haber
- Kâne ve kardeşlerinin ismi
- İne ve kardeşlerinin haberi
- Cinsini nefyeden lâ'nın haberi
- Leyse'ye benzeyen harflerin ismi
- Nasb ve Cezm edici edatların dâhil olmadığı fiil-i muzârî.

Bu sayılan dokuz taneye tâbi olanlar da merfû olurlar. Bunlara tevâbi denilir ve bunlar beş tanedir:

- Sıfat
- Bedel
- Te'kit

- Atf-u nesak
- Atf-u beyan

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde ise Vâkıa sûresi hakkında bilgi verilmiş ve bu sûre Merfûât açısından tahlil edilmiştir. Âyetlerin i'râbı yapılmış ve îzâha gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM NAHİV İLMİNE DAİR

1.1. NAHİV

1.1.1. Nahvin Lügat Manası

Nahiv kelimesi, birinci baptan nâkıs sülâsi mücerred olan (نحى) fiilinin mastarıdır. Nahve dair kaleme alınan eserlere müracaat ettiğimiz zaman nahiv kelimesinin değişik manalarına şahit oluruz. Nahiv kelimesi lügatte yedi manada kullanılmaktadır.¹ Bu manalar şu şekilde sıralanabilir:

I. صَرَفَ (Çevirme) Bakışımı ona çevirdim.	نَحَوْتُ بَصَرِي إِلَيْهِ
II. قَبِيلَةَ (Kabile, grup) Benî Hâşim kabilesine baktım.	نَظَرْتُ إِلَى نَحْوِ بَنِي هَاشِمٍ
III. نَوْعَ (Çeşit) Ondan bir çeşit yardım talep ettim.	طَلَبْتُ مِنْهُ نَحْوًا مِنْ نُصْرَةٍ
IV. مِثْلَ (Gibi, benzer) Ali, Muhammed gibidir.	عَلَى نَحْوِ مُحَمَّدٍ
V. مِقْدَارَ (Miktar) Yanımda bin dinar var.	عِنْدِي نَحْوُ أَلْفِ دِينَارٍ
VI. جَانِبَ (Taraf, yön) Mescid yönüne (tarafına) gittim.	ذَهَبْتُ نَحْوَ الْمَسْجِدِ
VII. قَصْدَ (Kasıt) Senin kastettiğini kastettim.	نَحَوْتُ نَحْوَكَ

Nahiv kelimesinin lügat manalarını şu beyitlerde toplu halde görmekteyiz.

نَحَوْنَا نَحْوَ دَارِكَ يَا حَبِيبِي لَقِينَا نَحْوَ أَلْفٍ مِنْ رَقِيبٍ
وَجَدْنَاهُمْ مَرِيضًا نَحْوَ كَلْبٍ تَمَنُّوا مِنَّا نَحْوًا مِنْ دَبِيبٍ
وَهُمْ مِنْ نَحْوِ عُبَادِ الصَّلِيبِ نَحَوْتُ خَلْدِي فِيكَ يَا حَبِيبِي

Şiirde geçen “nahiv” kelimelerinin manaları sırasıyla şöyledir:

Ey Sevgilim! Biz senin evinin **yönüne yöneldik**.

Bin **kadar** bekçi ile karşılaştık.

Onları köpek **gibi** hasta bulduk.

Bizden bir **çeşit** üzüm istediler.

Onlar Ubbâd-ı Salîb **kabilesindendi**.

Ben kalbimi sana **çevirdim** ey sevgilim!

Daha çok mastar olarak kullanılan nahiv kelimesi, ilerleyen zamanlarda gramer ilmine tahsis edilen bir isim haline gelmiştir. Bunun gibi başka örnekler de vardır. Örneğin fıkıh

¹ el-Ceylânî, Muhammed b. Abdîrahim b. el-Hüseyn el-Umeriyyî, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, (Dâru'ş-Şifâ, 2014), 12, İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddin b.Yusuf b.Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî el-Mısri, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, (Dimeşk: Dâru'l-Fecr,3.Baskı, 2001.), 18.

kelimesi, dördüncü babtan فقه filinin mastarı olduğu halde daha sonra İslam hukuku ilmi için isim olarak kullanılmıştır.²

1.1.2. Nahvin İstilah Manası

Nahiv kelimesi ıstilahta ise “Kelimelerin sonlarının i'râb ve bina açısından bilinmesini sağlayan ilim olarak tarif edilmektedir”.³ İbn Cinnî (ö. 392/1002) nahvi Arapların dillerinde i'râbı kullanırken takip ettikleri yönetime, usule uymak şeklinde tarif etmektedir.⁴ Cürçânî de (ö. 816/1413) et-Ta'rifat isimli eserinde Kelimelerin mu'reb, mebnî ve bunlar dışındaki bazı durumlarının kendisiyle bilindiği ilim olarak tarif etmiştir.⁵

Bunlardan hareketle diyebiliriz ki, Nahiv, cümledeki her kelimenin görevinin, kelimelerin son hareketlerinin tespitinin ve i'râbının bilinmesini sağlayan kâideler bütünüdür. Nahiv kelimesinin, Arap dili kural ve kaidelerinin tümünü içine alan ilme ad olması Hz. Ali (ö.40/661) ile onun talebesi Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö.69/688) arasında geçen diyalogda Hz. Ali'nin أَنَحُ هَذَا النَّحْوُ “Bu yola girerek ilerle” cümlesinde bu kelimeyi kullanmasıyla gerçekleştiği⁶ söylenmektedir.

1.1.3. Nahiv İlminin Doğuşu

İlimler bir anda ortaya çıkmaz. Gelişimlerini yavaş yavaş sürdürerek nihâyete ulaşırlar. Bu sebepten tarihte birçok ilmin ne zaman ve ilk defa kim tarafından ortaya konduğu hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Bu durum nahiv ilminde de böyledir. Giriş kısmında da belirttiğimiz üzere Kuran'ı Kerim'in ve peygamberimizin dili Arapçadır. Bu durum Arap olmayan Müslümanları Arapça öğrenmeye teşvik etmiş, nahvin ortaya çıkışında en büyük etkenlerden birisi olmuştur. Nahvin öğrenilmesinde dini etken birinci sırada yer almaktadır. Lügat âlimi Esmâî: “İlim talebeleri adına korktuğum en büyük şey Allah Resulü'nün (aleyhisselam) ‘Kim kasten bana yalan isnâd ederse cehennemde ki yerine hazır olsun.’ tehdidinde muhatap olmalarıdır. Çünkü Resulullah (sav) hiçbir zaman hatalı konuşmamıştır. Nahiv bilmeyen bir talebe farkında olmasa bile

² Mehmet Ergin, Cevat, *Arap Nahvinin Doğuşu*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (VII sayı. II Diyarbakır: 2005), 113; ez-Zebîdî, Muhibbuddin Ebu Feyz es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l Arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, (Beirut: 1994), XX, 225.

³ el-Ceylânî, Muhammed b. Abdîrahim b. el-Hüseyn el-Umeriyyî, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, (Dâru's-Şifâ, 2014), 13, İbn Hişâm, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 19.

⁴ İbn Cinnî, Ebu'l-Fetih Osman, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, (Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Baskı, 1952,) I/34.

⁵ Cürçânî, Muhammed Şerif, *et-Ta'rifât*, (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 329.

⁶ Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 6. Baskı, 2005), 15.

peygambere yalan isnad etmiş olur”⁷ demektir. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid şöyle der: "Nahiv ilmini öğrenmenin meyvesi; Arapça kelâmı dili hatadan (lahn) korumak, Kur’ân-ı Kerim’i ve Peygamberimizin Hadislerini doğru bir şekilde anlamaktır. O Kur’an ve Sünnet ki, İslâm şeriatının aslı ve eksenidir.⁸ Allah Teâlâ’nın kitabını ve peygamberinin talimatlarını en güzel şekilde idrak etmek isteyen için Nahiv ilmi farzken fıkıh gibi diğer ilimler için de yakın derecede zorunluluk ifade etmektedir. Nitekim birisi bütün ilimleri kendisinde cem etse ancak nahiv ilminden imtina etse bu kişinin ilmine güvenilmez anlattıklarından tam manada istifade edilemez. O yüzden denilmektedir ki birisi fıkhıta Ebu Hanife, İmam-ı Şafi ve Ahmet b. Hanbel seviyesinde olsa bütün güzel hasletleri kendisinde toplasa fakat nahivden mahrum kalsa yarı insan gibidir. İşte bu yüzden nahiv ilimlerin en faziletlisidir.”⁹

İkinci bir etken olarak Arap dilinin bozulmasını engellemek için nahiv ilmi doğmuştur. Bu bozulma efendimiz (sav) zamanında bile görülmüştür. İbni Cinnî’nin rivâyetine göre bir gün Allah Resulü (sav) konuşmasında hata yapan birini görünce “أَرَشِدُوا أَحَاكِمَ فَإِنَّهُ قَدْ ضَلَّ” “Kardeşiniz hata yaptı onu düzeltin” buyurmuştur.¹⁰ Yine Hz. Ebu Bekir’in (r.anh) : “Bazı kelimeleri hafzederek okumam lahn ile okumamdan benim için daha hayırlıdır.” diyerek lahne dikkat çekmesi; Hz. Ömer’in de (r.anh) ok atışı talimi yapan bir grubun yanından geçerken “fena atıyorsunuz” demesi üzerine oradakilerin “نَحْنُ قَوْمٌ مُتَعَلِّمِينَ” (Biz ok atmayı öğrenmeye çalışan kimseleriz) şeklinde cevap vermelerine ve “Müteallim” kelimesinin çoğulunu merfû yerine mecrûr okumalarına Hz. Ömer kızarak şöyle der: “Allah’a yemin ederim ki, sizin dilde yaptığınız hata benim nazarımda atışınızdaki yaptığınız hatadan daha kötüdür.”¹¹ Yine Hz. Ömer valilerinden birisinin kendisine gönderdiği mektupta lahne rastlamış, cevabında, valisinden mektubu yazan kâtibî kırbaçlamasını istemiştir.¹²

Arap dilinde yapılacak her türlü hata hem dili bozacak hem de Kur’an ve hadislerin yanlış anlaşılmasına sebep olacaktı. Bütün bunlara engel olma adına Arap

⁷ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 10.

⁸ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *et-Tuhfetu's Seniyye bi şerhi Mukakaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, ty. 14.

⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 10,11,12.

¹⁰ Bkz. Ebu't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibu'n-Nahviyyîn* nşr. M. Ebu'l-Fazl İbrahim, (Kahire: 1955), 5; İbnü'l-Enbârî, *Luma'u'l-Edille*, nşr. Sa'îd el-Afgânî, (Beyrut: 1971), 96. İbn Hişâm, 13.

¹¹ Kenan Demirayak, M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 2. Baskı, Erzurum, Atatürk Üniv. (Fen Edebiyat Fak Yayını, 1995), 157. Bkz. el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-İhyâ li't-Turâsi'l-Arabî, (Beyrut), I, 67.

¹² Mehmet Yavuz, , *Gramer Çalışmalarını Başlatan Amiller ve İlk Çalışmalar*, nüsha, yıl 3, S. 10, (2003), 120. Bkz. *Merâtibu'n-Nahviyyîn*, 6; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr I-III, (Beyrut: 1952), II, 8.

dilinin kaidelerinin tesbiti gerekiyordu. Bütün bu çalışmaların tarihi süreci ise şu şekilde özetlenebilir:

“Kur'an ve Hadis'i İügat çalışmalarının başlamasına zemin hazırlayan dînî bir sebep olarak kabul edersek, bunun yanında sosyal bir sebep daha vardır ki, o da yabancıların Arap toplumuna karışması sonucu dilin bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıdır. Hicri birinci asrın ilk yarısında Mısır, İnan ve Bizans İmparatorluğu'nun büyük bir kısmının İslam topraklarına katılmasıyla yabancılarla Araplar bir arada yaşamaya başladılar. Yabancı uluslara mensup kişiler kendilerini yöneten Araplarla dînî münasebetlerin dışında sosyal ilişkilerini yürütebilmek için de Arapça'yi öğrenmeye mecbur kaldılar.

Dil bilimciler, Arap dilini bozulmalara karşı korumak ve yabancılarla Arapça'yi daha kolay öğretmek için ilk adım olarak dil müfredatını bedevi Araplardan toplamak suretiyle lugat çalışmalarına, ikinci adım olarak da Arap dilinin kaide ve kurallarını koymaya başladılar. Bu dilbilgisi ve sözlük çalışmaları arasında halk dilinde hatalı kullanılan kelime, terim, terkip ve deyimlerin derlenip doğrularının verildiği dil çalışmaları önemli bir yer tutar. Bu tür eserlere genelde "Lahnü'l-Âmme, Galatâtu'l-Avâm, Ma Telhanü fihî'l-Âmme, Islâhü'l mantık vb." isimler verilmektedir.”¹³

Arapçayı bozulmalara karşı korumak için Nahiv âlimleri, lahn tehlikesiyle mücadele etmiş, bu alanda olağanüstü çalışmaya imza atmışlardır. Nahiv âlimlerinin Lahn'e karşı iki yolla mücadele ettikleri görülmektedir. Bunlardan birincisi nahiv kurallarını ortaya çıkararak hatalı kullanılan kelime ve terkiplerden kurtulmaktır. Bir diğeri ise fasih Arapça'yi ayıklayıp tedvin etmektir.¹⁴

Nahvin tamamlanmasında Basra ve Kûfe ekollerinin rolleri büyük olmuştur. Basra ve Kûfeli dil âlimleri II. (VIII.) asırdan itibaren gramerler yazarak kültür tarihinin erken sayılabilecek bir devresinde büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Diğeri taraftan bu dilin zengin kelime ve şiir malzemesinin toplanmasıyla, kaybolmaların önüne geçilmesi de mümkün olmuştur. Aynı

---

¹³ Şahabettin Ergüven, “Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri”, (Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007/1), 6. Sayı, 11, 155-183.

¹⁴ Ahmet Karadavut, “Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu”, (Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1997), 7, 340.

asırlarda önce Kûfe sonra Basra'da bu konuda yapılan çalışmalar, daha sonraki dilcilere ışık tutmuştur.¹⁵

Gelişme devresi Basra ve Kûfe mekteplerine mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiş olup Basra dil ekolünün mensubu Halil b. Ahmed ile Kûfe dil ekolünün mensubu Ruâsî (ö.190/806) devrinde başlar ve Kûfeli İbnü's-Sikkî (ö.244/858) ile Basralı Ebû Osman el-Mâzinî (ö.247/861) zamanına kadar devam eder. Bu dönemde İran asıllı Sibeveyhi (ö. 180/796), başta hocası Halil'den aldığı nakillerle onun dehası ve kendi dil yeteneğini, ayrıca Ebû İshâk el-Hadramî (ö.127/745), Ahfeş el-Ekber (ö.177/793), Yûnus b. Habîb (ö.182/798), Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830) gibi âlimlerden yaptığı nakilleri birleştirerek seleften intikal eden nahiv mirasını el-Kitab adını verdiği bilimsel açıdan mükemmel ve şaşkınlık uyandıran bir eserde ortaya koymuştur. Bundan daha mükemmelinin yazılamayacağı kanaatine varan âlimler üç asır boyunca şerh, ihtisar, eleştiri, savunma vb. çalışmalarını onun üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Meydana getirilen eserlerde de onun konularına ilaveler yapılmamış, biçim sunum ve üslûp yönünden yenilikler getirilmiştir. Bu dönemde Basra mektebinden Halil b. Ahmed, Yûnus b. Habîb, Sibeveyhi ve Ahfeş el-Evsat; Kûfe mektebinden Ruâsî, Muâz b. Müslim el-Herra (ö.187/803), Ali b. Hamza el-Kisâî (ö.189/805) ve Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö.207/822) verdikleri dersler ve yazdıkları eserlerle nahiv ilminin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.¹⁶

Bütün bunların neticesinde anlaşılıyor ki dili fesada uğramaktan koruyan unsurların başında nahiv gelmektedir. Nahiv ilmi sayesinde Arapça, fesâhat ve sâfiyetini hep muhafaza etmiştir.

Ayrıca gerçekleştirilen fetihler de nahiv ilminin gelişmesine katkı sağlamıştır. Fetihlerle beraber yabancılar Arap toplumuna dâhil olmuşlardır. Beraber yaşadıkları ve resmî devlet dili olan Arapçayı doğru telaffuz etmek yabancılar için son derece önemli bir husustur. Bu nedenle yabancılar, Arapçayı her yönüyle öğrenirken tabi olacakları kural ve kaidelere ihtiyaç hissettiler. Bunun neticesinde nahiv ilmi hızla yayılmış, Arap gramerini konu alan çok sayıda eser kaleme alınmıştır.

¹⁵ Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996), 242; Abdul'âl Sâlim Mekrem, *el-Halkatu'l-Mefkûde fî Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 30.

¹⁶ İsmail Durmuş, "Nahiv", *DİA*, 32, 303.

1.1.4. Nahiv İlminin Kurucusu

Nahvin kurucusunun kim olduğu Arap dilcileri arasında ihtilaflı bir konudur. Tartışmalar Hz. Ali ve daha çok Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) eksenli olmakla birlikte, Abdurrahman b. Hurmuz'le (ö. h. 118) Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin öğrencileri Nadr b. 'Asım (ö.h.90) ve Yahya b. Y'amer (ö.h.129) de Arap nahvinin kurucuları olarak zikredilmiştir. Bazı Arap dilcileri ise yukarıdaki isimlerin Arap dili yönünden bir takım faaliyetlerini kabul etmekle birlikte Nahvi ilim temelinde kuran kişi olarak İbn Ebî İshâk el-Hadramî; (ö.h.118) el-Halil b. Ahmed ve İsa b. Ömer es-Sekafi'yi (ö.149/766) ileri sürmektedir. Hz. Ali'nin nahvin kurucusu olduğu şeklindeki iddialar Ebu'l-Esved ed-Düelî ile arasında cereyan eden diyalogun geçtiği rivâyetlere dayanmaktadır.¹⁷ Bu rivâyetlerde Hz. Ali'nin Ebu'l-Esved'e Arapların acemlerle karışması sonucu dillerindeki bozukluktan şikâyet ettiği bunu gidermek için de not şeklinde kısa bir metin bıraktığı geçmektedir. Hz. Ali Ebu'l-Esved'e bu kısa notu vermekte ve onu genişletmesini istemektedir. Şöyle ki:

Ez-Zeccâcî (ö.337/949) *Emâli* isimli eserinde Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye (ö. 69/689) ulaştırdığı senedle şu olayı nakletmektedir. Bir gün Hz. Ali'nin (ö. 40/661) yanına girdim. Onun düşünceli bir hali vardı. O'na: “Ne hakkında düşünüyorsun ey mü'minlerin emiri?” diye sordum. O da: “Ben sizin şehrinizde lahn (irab hatası) yapanların olduğunu duydum ve Arapçanın kuralları hakkında bir kitap yazmak istedim.” dedi. Ben de “Böyle yaparsanız bize yeniden hayat vermiş olursunuz ve bu dil aramızda kalmaya devam eder.” dedim. Üç gün sonra Ebu'l-Esved tekrar onun yanına gidince Hz. Ali ona “İsim, müsemmânın kendisinden; fiil de hareketinden haber veren şeydir. Harf de manayı haber verir, fakat harf ne isimdir ne de fiildir.” yazılı bir sayfa verir ve Ebu'l-Esved'den bunun devamını araştırıp yazmasını ister. Devamında Ebu'l-Esved'e “Eşya üçe ayrılır: Açık (zâhiri), gizli (muzmer) ve ne açık ne de gizli olan şey” der. Rivâyetin devamında Ebu'l-Esved şöyle der: “Bu esaslara bazı şeyler ilâve ettim ve bunları Ali b. Ebî talib'e gösterdim. Bunlar nasb harfleriydi. Ayrıca fiile benzeyen harfleri (كَأَنَّ , أَنَّ , إِنَّ) , (لَعَلَّ , أَلَيْتَ , لَكِنَّ)'yi yazdım. Fakat لَكِنَّ harfini yazmamıştım. Bana niye yazmadığımı sorunca, ben de: “Bunlardan olduğunu sanmıyorum” dedim. O ise: “Aksine o da bunlardandır. Onu da bunlara ekle” dedi.”¹⁸

¹⁷ İbnu'n-Nedim, Ebu'l Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk, (385/995), *el-Fihrist*, thk. Mustafa eş-Şuveym, (Tunus, 1985), 59.

¹⁸ Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûfî, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, 2003), 1, 12.

1.2. KELİME ve KISIMLARI

1.2.1. Lügat Manası

“كلمة” kökünden türeyen “كلمة” lügatte, yaralamak ve etki bırakmak anlamına gelmektedir.¹⁹ Bu da الجراحة yaralama manası taşımaktadır. Konuşan kişinin sözlerinin muhatap üzerinde etki bırakması da bunu desteklemektedir. Aşağıdaki beyitte de bu anlamda kullanılmıştır.²⁰

جَرَاحَاتُ السِّنَانِ لَهَا التَّنَامُ وَ لَا يَلْتَامُ مَا جَرَحَ اللِّسَانُ

“Ok ve demir yarası geçer. Dil yarası geçmez.”

Kelime teleffuzu hakkında üç farklı görüş vardır,²¹

- I. Hicâzîlere göre كَلِمَةٌ kaf harfinin fethası ve lam harfinin kesrası ile “kelimetun” şeklinde telaffuz edilir. Tıpkı لَبِينَةٌ “lebinetun” gibidir.
- II. Ben-û Temîm ise bunun تَمْرَةٌ “temratun” vezninde كَلِمَةٌ kelmetun yani lam harfinin sükûn olması gerekir demişlerdir.
- III. Ben-û Rebîa bunun سِدْرَةٌ “sidratun” vezninde كَلِمَةٌ yani kaf harfinin kesrası ile olduğunu savunmuşlardır. Her üç durumda da kelimenin son harfi olan ta çıkarılınca kelime كَلِمٌ ve كَلِمَاتٌ şeklinde cemi yapılmış olur.

1.2.2. İstılah Manası

Kelimenin nahiv ilmindeki tanımı ise farklı şekillerde yapılmıştır. Bazı nahiv âlimleri “الْفَرْقُ وَضِعٌ لِمَعْنَى مُفْرَدٍ” Bir mâna (lafızdan anlaşılan şey)²² için konulmuş müfret (lafzının cüz’ü manasının cüz’üne delalet etmeyen) lafza kelime denir demişlerdir. Lafız ıstılahta harflerin mahreçlerine dayanan ses anlamına gelirken kelime karşılığı konuşmak ve birşeyi ağızdan atmak²³ anlamlarına gelir. Çünkü Arap أَكَلْتُ التَّمْرَةَ وَ لَفِظْتُ النِّوَاءَ “Hurmaya yedim çekirdeğini attım” der. Söz de insanın ağızdan dışarı atıldığı için ağızdan çıkan anlamlı ya da anlamsız şeylere lafız denir.

¹⁹ Cemâlüddîn Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l- Arab*, (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 2009), 12, 619.

²⁰ Ceylânî, Muhammed b. Abdîrahîm b. el-Hüseyn el-Umeriyyî, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, (Lübnan: Dâru's-Şifâ, 2014), 19.

²¹ Ceylânî, *a.g.e.*, 18.

²² Ceylânî, *a.g.e.*, 19.

²³ Ceylânî, *a.g.e.*, 19.

İbn Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360) ise kelimeyi “قولٌ مُفْرَدٌ” müfret kavildir²⁴ diye tarif eder. Lafız, anlamlı ya da anlamsız olabilir. Kavil ise anlamı olan şeyler için kullanılır. Bu sebeple her kavil lafızdır ama her lafız kavil değildir.²⁵ Müfretle tam kastedilen ise cümle ve izafet olmayandır. Zeyd (زَيْدٌ) , okul (مَدْرَسَةٌ) , bahçe (حَدِيقَةٌ) , insan (إِنْسَانٌ) vb. kelimeler gibi.

1.2.3. Kelimenin Kısımları

Nahiv âlimleri kelimenin üç kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar isim, fiil ve harftir.²⁶

1.2.3.1. İsim

İsmin kökeni konusunda nahiv âlimlerinin farklı görüşleri vardır. Basralılar *yücelik* manasındaki سُمُو mastarından türediğini söylerken, Kûfeliler ise *alâmet* manasındaki وَسَمٌ mastarından türediğini söylemiştir.²⁷

İsim ıstılahta ise şu şekilde tarif edilmektedir: Tek başına bir anlam ifade eden ve üç zamandan herhangi birisine (mazi, muzâri ve müstakbel) delalet etmeyen kelimelere isim denir.²⁸ Örneğin Mehmed, (مَحْمَدٌ) medrese, (مَدْرَسَةٌ) araba (سَيَّارَةٌ) kelimelerinin anlamları olmakla birlikte bunlarda geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman manası yoktur. Ayrıca ismin kendine özel durumları bulunmaktadır.

1.2.3.1.1. İsmın Özellikleri

1. İsmın başında el (ل) takısı bulunur.
2. İsmın başına harfi cer gelir bu sebeple ismin sonu cer olur.
3. İsmın sonu tenvinli olabilir.
4. İsimler muzâf olurlar.
5. İsimlerin en belirgin vasıfları ise mübtedâ yani kendilerinden haber veriliyor olmasıdır.

Bütün bu zikredilenleri bir cümlede gösterecek olursak şöyle bir örnek verebiliriz:

الأَمْنُ فِي حَرَمِ مَكَّةَ وَاجِبٌ يَا جَعْفَرُ (Ey Ca'fer! Kutsal Mekke'de güvende olmak vaciptir) Bu cümlede:

²⁴ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddin b.Yusuf b.Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî el-Mısri, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, (Dimeşk: Dâru'l-Fecr, 3. Baskı, 2001), 43.

²⁵ Ceylânî, *a.g.e.*, 43.

²⁶ Ceylânî, *a.g.e.*, 44.

²⁷ Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî İbnü'n-Nahhâs, *Şerhu'l-Mukarrîb*, (Medîne: Dâru'z-Zaman, 2005), 1, 117.

²⁸ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mısri, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddîmeti'l-Âcurrûmiyye*, (Dimeşk: Mektebetü Dâri'l-Fecr), 18. Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 29.

الْأَمْنُ : Kendisinden haber verildiği ve başında el takısı bulunduğu için bir isimdir.

فِي حَرَمٍ : Harfi cerden dolayı mecrûr olan ve مَكَّة kelimesine muzâf olan حَرَم kelimesi isimdir.

وَاجِبٌ : Mübtedânın haberi olmakla beraber sonu tenvinli olduğu için bu kelimedede bir isimdir.

جَعْفَرٌ : Başında nidâ harfi bulunduğu için kendisi münâdâ bir isimdir.

İsimler i'râbta merfû', mansup ve mecrûr olurlar. Buradan da anlaşıldığı üzere isimler meczum olmazlar. Yani cezm alâmeti almazlar.

Ayrıca İsimler somut ve soyut olmak üzere iki kısma ayrılır. Somut isim, kâinatta bizzat kendisi kâim olan isimlerdir. Bunlara ismi ayn da denilir. Zeyd ve Amr gibi. Soyut isim ise ister olumlu olsun ister olumsuz olsun kâinatta bizzat kendi başına bulunamayan isimlerdir. Cehalet ve ilim gibi.²⁹

1.2.3.2. Fiil

Sîbeveyh'e (ö.180/796) göre fiil, isimlerin meydana getirdiği hadiselerin lafzından alınan kelimedir.³⁰

Fiil de isim gibi tek başına bir anlam ifade eder. Ancak fiil siğası itibarı ile üç zamandan (mazi, muzâri ve müstakbel) birisine delalet eder.³¹ Arapçada fiiller mâzi, muzâri ve emir olmak üzere üçe ayrılır.

1.2.3.2.1. Mâzi

Fiil geçmiş zamana delâlet ederse mâzi ismini alır.

Örnek: أَكَلَ مُحَمَّدٌ الطَّعَامَ Muhammed yemek yedi.

Zikredilen cümlede أَكَلَ fiili geçmiş zamana delâlet ettiğinden mâzi fiildir.

1.2.3.2.1.1. Mâzi Fiilin Özellikleri

I. Mazi fiiller ise anlamları vurgulanmak istendiğinde başlarına فَدْ harfini alırlar.

Örnek: فَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir.³²

İfâl babından mâzi bir fiil olan أَفْلَحَ fiili başında فَدْ harfi ile zikredilmiştir.

II. Mâzi fiillerin sonuna müenneslik tâ'sı bitişebilir.

Örnek: وَرَأَوْدَتُهُ النَّبِيِّ هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ

²⁹ Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü 't-Ta'rifât*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2.Baskı, 2007), 82.

³⁰ Ebu Bîşr Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyh, *Kitâbu Sîbeveyh*, (Kahire: Mektebetü Hâncî, 4. Baskı, 2004), 1, 12.

³¹ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 29.

³² Mu'minûn, 23/1.

Evinde bulunduğu kadın, onunla ilişkiye girmek istedi. Kapıları iyice kapattı ve "haydi gel!" dedi.³³

Zikredilen âyette sırasıyla “زَاوَدَ” , “عَلَّقَ” ve “قَالَ” fiili mâzilerine fâilleri müennes olduğundan sonlarına müenneslik tâ’sı dâhil olmuştur.

III. Mâzi fiiller mebnî olduklarından sonları değişmez. Bu sebeple mahallen i’râb alırlar.

Örnek: **وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عِبَادِنَا فَآتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ**

Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin.³⁴

Zikredilen âyette nâkıs bir mâzi fiil olan كَانَ , cezmedici bir edat olan اِنْ harfinden sonra geldiği için mahallen meczûmdur.

1.2.3.2.2. Muzâri

Bir olayın şimdiki veya geniş zamanda yapılmakta olduğunu veya gelecek zamanda yapılacağını ifade eden fiile muzâri denilir.³⁵

Örnek: **يَأْكُلُ مُحَمَّدٌ الطَّعَامَ** Muhammed yemek yiyor.

يَأْكُلُ fiili birinci baktan olup şimdiki zamana delâlet etmektedir. Muzâri bir fiildir.

1.2.3.2.2.1. Muzâri Fiilin Özellikleri

I. Başlarına muzâraat harfleri olan ن - ي - ت - ا harfleri dâhil olur.

Örnek: **نَنْصُرُ - أَنْصُرُ - تَنْصُرُ - يَنْصُرُ**.

II. Muzâri fiillerin başına اِنْ, اِنَّمَا, لَمْ, اِنْ vb. nasbedici ve cezm edici harfler dâhil olur.

Örnek: **لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ** Doğurmamış ve doğmamıştır.³⁶

Bu âyette لَمْ edatı cezmedici olduğundan dâhil olduğu fiili muzâriyi cezmetmiştir. Her iki fiilde cezm alâmeti sükûndur.

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

Bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının.³⁷

Zikredilen âyette لَنْ harfi dâhil olduğu fiili muzâriyi nasbetmiştir. Nasb alâmeti ise nûn harfinin hazfidir.

³³ Yûsuf, 12/23.

³⁴ Bakara, 2/23.

³⁵ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 54.

³⁶ İhlas, 112/3.

³⁷ Bakara, 2/24.

III. Gelecek manası katan سوف - س harfleri de başlarına dâhil olur.

Örnek: كَلَّا سَيَعْلَمُونَ Hayır, ileride bilecekler.³⁸

Bu âyette görüldüğü üzere س harfi fiili muzârinin başına dâhil olup ona –ecek –acak anlamı yüklemiştir.

Örnek: كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ Hayır, ileride bileceksiniz.³⁹

Bu âyette de yine سَوْفَ edatı fiili muzâriye gelecek zaman anlamı katmıştır.

IV. Fiili muzâri sonunun değişmesi itibari ile mu'rebdir. Ancak يُفَعَّلَنَّ ve تُفَعَّلَنَّ sîgaları mebnîdir.

1.2.3.2.3. Emir

Bir şeyin yapılmasını talep eden fiillere de emir fiil denir.

Örnek: كُلِّ الطَّعَامِ Yemek ye.

Bu örnekte كُلِّ birinci baktan emri hazırdır. Fâili müstetir zamir olan “أَنْتَ” dir.

Emir fiiller talep ifade ettiklerinden dolayı gelecek zaman için kullanılırlar. Mebnî olduklarından sonları değişmez.

Fiiller i'râbta merfû', mansup ve meczûm olurlar. İsim ve fiiller bu noktada ayrılırlar. Fiiller mecrûr olamazken isimler de meczûm olmazlar. Fiiller müteaddi (meful alabilen) lazım⁴⁰ (meful alamayan) tam, nâkıs, teaccüb,(şaşıрма) medh, (övme) zem (yerme) gibi kısımlara ayrılmaktadır.

Fiillerde asıl olan âmil olmalarıdır. İsimlerin ve harflerin âmil olması aslî değildir. İsmi fâil ve ismi mef'ûl ise fiile benzeyerek âmil olmuşlardır. İbn Serrâc (ö.316/929) ismi fâilin âmil olma sebebini fiili muzâriye lafzen, manen ve isti'mâlen benzemesi olarak açıklamıştır.⁴¹

1.2.3.3. Harf

Kelimenin üçüncü ve son kısmı harftir. Lügatta harf uç, taraf manasına gelmektedir. İnhiraf manası da buradan gelmektedir. Bir tarafa meyilemek manasında da kullanılmaktadır.⁴²

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَغْبُؤُا اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ

İnsanlar içinde Allah'a, bir uçurum kenarındaymış gibi kulluk eden vardır.⁴³

³⁸ Nebe, 78/4.

³⁹ Tekâsür, 102/3.

⁴⁰ Zeynep Atay, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 8.Baskı, 2018), 187.

⁴¹ Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahiv*, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, 2003), 2, 238.

⁴² Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdiseyyid b. Alî el-Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirun, 1999), 69.

⁴³ Hac, 22/11.

Bu âyet-i kerîmede harf kelimesi uç, kenar manasındadır.

1.2.3.3.1. Harflerin Özelliği

- I. Harfi nahiv âlimleri (kendisinin dışında başka bir manaya delalet eden) مَا دَلَّ عَلَيَّ مَا دَلَّ عَلَيَّ şeklinde tarif ederler. Harf isim ve fiillerle kullanıldığında bir manaya delalet eder.⁴⁴ Bu sebeple harfler tek başlarına kullanılmazlar.
- II. İsim ve fiillerin özelliklerini kabul etmemeleridir.⁴⁵ Örneğin Arapça da cim ج ha ح ve hâ خ harflerinde birinci ve üçüncü harflerin özelliği noktalarının altında ve üstünde olması iken ikinci harf olan ح harfinin özelliği noktasız olmasıdır. İşte isim, fiil ve harf arasında da böyle bir irtibat söz konusudur. Son olarak bazı harfler (harfî cerler) âmil olurken (kelimenin sonunu değiştiren) bazıları ise (istifham harfleri) sadece manayı değiştirmek için gelirler. Örneğin; زَيْدٌ قَائِمٌ / Zeyd ayaktadır. / cümlesinin başına istifham harfi getirildiğinde; هَلْ زَيْدٌ قَائِمٌ “Zeyd ayakta mıdır?” şeklinde olur. Örnekte açıkça görüldüğü üzere istifham harfi olan “هل” cümlede herhangi bir i’râb değişikliği yapmamıştır.

1.3. KELAM

Arapça da kelimelerin bir araya gelmesiyle kelimeler oluşur. Nahivcilere göre kelimeler şu şekilde tarif edilir: اللَّفْظُ الْمَرْكَبُ الْمَفِيدُ بِالْوَضْعِ ⁴⁶ Söylendiğinde üzerine konuşulmaması güzel olan ve bir manayı tam olarak ifade eden mürekkebi lafızdır.

Kelam isim cümlesi veya fiil cümlesinden oluşur.⁴⁷

İsim cümlesine örnek: زَيْدٌ قَائِمٌ Zeyd ayakta olan kimsedir.

Fiil cümlesine örnek: قَامَ زَيْدٌ Zeyd ayağa kalktı.

Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî (ö.688), Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus’un (ö. 646) kelimelerden önce kelimeyi anlatmasının sebebini şu şekilde izah etmiştir: Kelamın anlaşılması kelimenin bilinmesi ile mümkündür. Kelimeler bir araya gelip kelâmı oluşturduğu için önce parça sonra bütün ele alınmıştır.⁴⁸

⁴⁴ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 29. Çârperdî, *Şerhu'l-Muğni*, (Lübnan: Dâru'n-Nursabah, 2012), 229.

⁴⁵ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin el-Mısırî, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrümiyye*, (Dimeşk: Mektebetü Dâri'l-Fecr,) 29.

⁴⁶ Bkz. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mısırî, *a.g.e.*, 15.

⁴⁷ İbnu Akîl, *Şerhu İbni Akîl*, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2010), 1, 19.

⁴⁸ Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî ale'l-Kâfiye*, (Tahran: Müessetü's-Sâdik, 2. Baskı, 1965), 1, 31.

Kelam Kûfelilere göre mastar kalıbında iken; Basralılar ise kelamın yani fiilin harflerinden birisinin hazfedildiği mastar ismi olduğunu söylemişlerdir.⁴⁹ Örnek: كَلَامٌ

İbn Hişam “Cümle kelamdan daha umumidir.” demektedir. İbn Hişam’a göre bir mana ifade eden lafza kelam veya cümle denir. Her kelam aynı zamanda bir cümle iken her cümle ise kelam adını alamaz. Mesela; زَيْدٌ قَائِمٌ “Zeyd ayaktadır.” dediğimizde bu hem cümle hem de kelamdır. Ancak إِن قَامَ زَيْدٌ “Şayet Zeyd kalkarsa” dediğimizde bu bir cümle olur. Fakat kelam olamaz.⁵⁰

Kelam; isim, fiil ve manası olan harften oluşur. Bunların dışında ise başka bir şeyden oluşmaz.⁵¹

1.4. ÂMİL

Âmil, kelimenin sonuna belli bir harekenin (i‘râb şeklinin) verilmesini gerekli kılan şeydir.⁵² Abdulkâhir el-Cürçânî’ye göre âmiller 100 tanedir.⁵³ İmam Birgivî ise âmillerin 60 tane olduğunu söylemiştir.⁵⁴ Âmiller lafzî ve manevî olmak üzere iki kısma ayrılır.⁵⁵

1.4.1. Lafzî Âmil

Lafızda ortaya çıkan âmillere lafzî âmil denir. Lafzî âmiller de semâî ve kıyâsî olmak üzere iki kısma ayrılır.

1.4.1.1. Semâî Âmil

Semâî, işitmeye bağlı olan yani Arap’tan işitildiği şekliyle alınan demektir. Cürçânî’ye göre semâî âmiller 13 kısımdır.

1.4.1.1.1. Harfi Cerler

18 tanedir. ب ، مِنْ ، إِلَى ، عَنْ ، عَلَى ، ل ، فِي ، ك ، حَتَّى ، رَبِّ ، وَ أَوْ الْقَسَمِ ، تَاءُ الْقَسَمِ ، بَاءُ الْقَسَمِ ، مُذْ ، مُنْذُ ، حَاشَا ، عَدَا ، خَلَا .

ب : ile, birlikte, de-da. Örnek: Onda hastalık vardır. بِه دَاءٌ

⁴⁹ Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî İbnü'n-Nahhâs, *Şerhu'l-Mukarrib*, (Medine: Daru'z-Zaman, 2005), 108-109.

⁵⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *Kavâidü'l-İ‘râb*, (İstanbul: Şifâ Yayınevi, 2013:, ss. 6-8. Mehmet Talu, *Sarf Nahiv İlmi*, (İstanbul: Fatih Enes Kitabevi, 1986), 2, 11.

⁵¹ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Muktadab*, (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 2010), 1, 3.

⁵² Muhammed A‘lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtü'l-Funûn ve'l-Ulûm*, (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), I, 1160.

⁵³ Abdulkâhir el-Cürçânî, *Avâmilü'l-Cürçânî*, (İstanbul: Daru'ş-Şefkat, 3. Baskı, 2014). (Konu bütünlük içerisinde olması için kitaptan özet bir şekilde alınmıştır.)

⁵⁴ Birgivî, *Avâmil*, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014), 2.

⁵⁵ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 188.

خَرَجَ الطَّالِبُ مِنَ الْبَيْتِ : ...den...dan. Örnek: Öğrenci evden çıktı.
 نَظَرْتُ إِلَى الْبَحْرِ : ...e...a. Örnek: Denize baktım.
 كُفِفْتُ عَنِ الْحَرَامِ : ...den...dan, hakkında. Örnek: Haramdan alıkondum.
 الدَّرَاجَةُ عَلَى الرَّصِيفِ : Üzerinde...üstünde. Örnek: Bisiklet kaldırımdadır.
 أَنَا عَبْدٌ لِلَّهِ تَعَالَى : İçin, e-a, ait. Örnek: Ben Allah'ın (c.c.) kulcuğuyum.
 الْمَطِيْعُ فِي الْجَنَّةِ : ...de...da. Örnek: İtaat eden cennettedir.
 لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ : Gibi, benzeri. Örnek: O'nun benzeri yoktur.
 سَأَمُشِي حَتَّى الرَّبْوَةِ : ...e kadar, -a kadar. Örnek: Tepeye kadar yürüyeceğim.
 رَبِّ تَالِي يَلْعَنُهُ الْقُرْآنُ : Nice. Örnek:

Nice Kur'an okuyan var ki Kur'an onu lanetler.

وَاللَّهِ مَا قَرَأْتُ الرِّسَالَةَ . : Yemin. Örnek: Vallahi mektubu okumadım.

تَالِي لَأَفْعَلَنَّ الْقُرْآنِضَ : Yemin. Örnek:

Allah'a yemin olsun ki farzları yapacağım.

بِاللَّهِ : Yemin. Örnek: Allah'a yemin olsun ki...

جَاءَ الْقَوْمُ حَاشَا زَيْدٍ : Hariç, dışında, istisnâ. Örnek: Zeyd hâricinde herkes geldi.

لَمْ أَكَلِمَةً مُنْذُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ : ...den-dan beri. Örnek:

Onunla üç günden beri konuşmadım.

هَلَكَ الْعَالِمُونَ خِلا الْعَامِلِ بِعِلْمِهِ : Hariç, dışında, istisnâ. Örnek:

İlmiyle amel edenler dışında bütün âlimler helak oldu.

هَلَكَ الْعَامِلُونَ عِدا الْمُخْلِصِ : Hariç, dışında, istisnâ. Örnek:

İhlâşlı olanlar dışında bütün amel edenler helak oldu.

1.4.1.1.2. İsmi Nasb, Haberini Ref Eden Harfler

6 tanedir.⁵⁶ لَعَلَّ، لَيْتَ، لَكِنَّ، كَأَنَّ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، لَعَلَّ

لَعَلَّ : Muhakkak, kesinlikle.

لَعَلَّ : Muhakkak, kesinlikle. Şüphesiz ki Allah (c.c.) bağışlayandır.

لَيْتَ : Muhakkak, -mek-mak.

لَيْتَ : Muhakkak, kesinlikle. Senin cesur olman benim hoşuma gidiyor.

لَكِنَّ : Sanki, gibi.

لَكِنَّ : Sanki, gibi. Sanki ilim bir nurdur.

كَأَنَّ : Muhakkak, kesinlikle. Fakat, lâkin.

كَأَنَّ : Muhakkak, kesinlikle. Bana herkes geldi. Fakat Amr gelmedi.

⁵⁶ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 195.

أَيْتٌ : Keşke.

كَيْتَ الْعِلْمِ مَرْزُوقٌ لِكُلِّ أَحَدٍ . Keşke ilim herkesin azığı olsa.

لَعَلَّ : Umulur ki.

لَعَلَّ زَيْدًا يَجِيءُ . Umulur ki Zeyd gelir.

1.4.1.1.3. İsmi Ref, Haberini Nasb Eden Harfler

2 tanedir. ما ev لآ . (olumsuzluk bildirirler.)

ما رَجُلٌ خَيْرًا مِنْكَ . Senden hayırlı bir kimse yoktur.

لَا شَيْءٌ مُشَابِهًا لِلَّهِ . Allah'a (c.c.) benzeyen birşey yoktur.

1.4.1.1.4. Sadece İsmi Nasb Eden Harfler

7 tanedir. Birliktelik manasındaki vâv, لا , إِي , هَيَا , أَيَا , يَا , إِلا , وَ .

Birliktelik manasındaki vâv:

حَضَرْتُ وَ خَالِدًا . Halit ile birlikte geldim.

إِلا : İstisnâ, hâriç.

جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلا زَيْدًا . Zeyd dışında kavim bana geldi.

أَي / أَيَا / هَيَا / أَيَا / يَا : Nidâ, seslenme.

أَيَا / هَيَا / أَيَا / يَا رَسُولَ اللَّهِ ! Yâ Resûlallah!

1.4.1.1.5. Fiili Muzâriyi Nasb Eden Harfler

4 tanedir. إِذْنٌ , كَيْ , لَنْ , أَنْ .

أَنْ : Mastar harfidir. –mek-mak anlamında kullanılır.

أَحِبُّ أَنْ أَشْرَبَ الشَّايَ . Çay içmeyi seviyorum.

لَنْ : Elbette, kesinlikle, asla...

لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ . Allah (c.c.) asla kafirleri bağışlamayacak.

كَيْ : Olması için...

أَقْرَأُ دَرْسِي كَيْ أَحْفَظَ . Dersimi ezberlemek için okuyorum.

إِذْنٌ : Öyleyse, o halde...

إِذْنٌ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ . O halde cennete gireceksin.

1.4.1.1.6. Fiili Muzâriyi Cezm Eden Harfler

5 tanedir. لَمْ , لَمَّا , لا , نَهْيٌ , لَمْ .

لَمْ : Olumsuz geçmiş zaman.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ . O, doğurmamış ve doğmamıştır.

لَمَّا : Henüz.

لَمَّا يَنْفَعُ عُمْرِي . Ömrüm henüz fayda vermedi.

Emir lâmi: Talep, istek.

لِيَعْمَلَ عَمَلًا صَالِحًا. Salih amel yapsın.

Nehiy لا'sı: Menetme.

لا تُذْنِبْ. Günah işleme.

إِنْ : Şart, -se-sa.

إِنْ تَقْرَأْ تَفْهَمْ. Okursan anlarsın.

1.4.1.1.7. Fiili Muzâriyi Cezm Eden İsimler

Bunlar إِنْ gibi olup manaları isimdir. 11 tanedir. مَنْ , مَتَى , أَيَّ , مَنْ , مِمَّا

مَنْ : Her kim.⁵⁷

مَنْ يَفْرَأْ كَثِيرًا يَنْجَحْ. Kim çok okursa başarır.

أَيَّ : Hangi, herhangi.

أَيُّ عَالِمٍ يَتَكَبَّرُ يُبْضِغُهُ اللَّهُ. Hangi âlim kibirlenirse Allah ona buğzeder.

مَا : Her ne.

مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ. Ne iyilik yaparsanız Allah onu bilir.

مَتَى : Her ne zaman.

مَتَى تَحْسُدُ تَهْلِكْ. Ne zaman haset edersen helak olursun.

إِذَا : Eğer.

إِذَا تَتُوبُ تُقْبَلُ تَوْبَتُكَ. Ne zaman tövbe edersen tövben kabul edilir.

حَيْثُمَا : Her nerede.

حَيْثُمَا يَنْزِلُ الْمَطَرُ لَا يَذْهَبُ هُنَاكَ. Nereye yağmur yağarsa oraya gidilmez.

أَيْنَ : Her nerede.

أَيْنَ تَكُنْ يُدْرِكُكَ الْمَوْتُ. Nerede olursan ölüm sana yetişir.

مِمَّا : Her ne.

مِمَّا تَفْعَلُ تُسْأَلُ مِنْهُ. Her ne yaparsan sana sorulur.

أَنَّى : Nasıl.

أَنَّى تَكْتُبُ أَكْتُبُ. Nasıl yazarsan ben de öyle yazarım.

إِذَا : Her ne zaman.

إِذَا تَعْمَلُ بِعِلْمِكَ تُمَدِّحْ. Her ne zaman ilminle amel edersen övülürsün.

⁵⁷ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 205.

أَيَّانَ : Her ne zaman.

أَيَّانَ تَسْأَلُنِي أَجِبْكَ . Her ne zaman sorarsan cevap veririm.

1.4.1.1.8. Nekire İsimleri Temyiz Olarak Nasb Eden İsimler

4 kısımdır. 11 ile 99 arasındaki sayıların temyizi, كَمْ , كَأَيِّ , كَذَا ,

وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ

Mûsa'ya kırk gece (vahy etmek üzere) söz vermiştik. Sonra haksızlık ederek

buzağıyı (tanrı) edindiniz.⁵⁸

كَذَا : Şu kadar.

عِنْدِي كَذَا دِرْهَمًا . Yanımda şu kadar dirhem var.

كَمْ : Ne kadar? Kaç? Adet ve miktardan sonra kullanılır.⁵⁹

كَمْ دِرْهَمًا مَالِكُ ? Malın kaç dirhem?

كَأَيِّ : Nice.

كَأَيِّ رَجُلًا عِنْدِي . Yanımda nice adam var.

1.4.1.1.9. Ref Eden ve Nasb Eden İsim Fiiller

Nasb eden isim fiiller 6 kısımdır. هَاءَ , عَلَيْكَ , حَيْهَلْ , دُونَكَ , بَلَاءُ , رُوَيْدٌ . Ref edenler ise 3 kısımdır. هَيْهَاتَ , سَرْعَانَ , شَتَّانَ .

رُوَيْدَ زَيْدًا . Zeyd'e mühlet ver.

بَلَاءَ عَمْرًا . Amr'ı bırak.

دُونَكَ بَكْرًا . Bekir'i al.

عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ ! Siz kendinize bakın!

هَا عَمْرًا . Amr'ı al.

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ! Haydi namaza!

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوَعَدُونَ !⁶⁰ O size vad edilen şey ne uzak!

شَتَّانَ زَيْدٌ وَعَمْرُو . Zeyd ve Amr farklı oldular.

سَرْعَانَ زَيْدًا . Zeyd süratli oldu.

⁵⁸ Bakara, 2/51.

⁵⁹ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 250.

⁶⁰ Mu'minûn, 23/36.

1.4.1.1.10. Nâkıs Fiiller

Mübtedâ ve haber üzerine gelen nâkıs fiiller ismini ref, haberini nasb eder.⁶¹ 13 kısımdır.

. لَيْسَ , ما دام , ما انفكَّ , ما فتى , ما برح , ما زال , بات , ظلَّ , أضحى , أمسى , أصبح , صار , كان

كانت الرحلة ممتعةً . Yolculuk faydalıydı.

صار خالدٌ أباً . Halid baba oldu.

أصبح الجوُّ ممطراً . Hava yağmurlu oldu.

أمسى بكرٌ قائماً . Bekir ayakta oldu.

أضحى بكرٌ راكباً . Bekir binici oldu.

ظلَّ المطرُ غزيراً . Yağmur sürekli yağdı / Bol oldu.

باتَ المريضُ متألماً . Hasta acı çekerek geceledi.

ما زالَ الأميرُ مسروراً . Emir hâla mutlu.

ما برحَ عمروُ جالساً . Amr hâla oturuyor.

ما فتىَ زيدٌ صغيراً . Zeyd hâla küçük.

ما انفكَّ خالدٌ قوياً . Halid hâla güçlü.

اجلسن ما دامَ زيدٌ جالساً . Zeyd oturduğu sürece otur.

ليسَ الخادمُ قوياً . Hizmetçi güçlü değildir.

1.4.1.1.11. Mukârebe Fiilleri

7 kısımdır. عسى , كاد , طفق , جعل , كرب , أوشك , أخذ .

عسى : Umulur ki.

عسى زيدٌ أن يخرجَ . Umulur ki Zeyd çıkacak.

كاد : Neredeyse.

كاد زيدٌ يخرجَ . Zeyd neredeyse çıkacak.

كربَ عمروٌ يبكي . Amr neredeyse ağlayacak.

أوشكَ بكرٌ أن يموتَ . Bekir neredeyse ölecekti.

أخذ : Başlama.

أخذ الولدُ يبكي . Çocuk ağlamaya başladı.

⁶¹ Birgivî, İzhar, 80.

1.4.1.1.12. Medih ve Zem Fiilleri

4 kısımdır. نِعْمَ , بِنَسَ , حَبَّأ , سَاءَ .

نِعْمَ - حَبَّأ - Ne güzel!

بِنَسَ - سَاءَ - Ne kötü!

Halit b. Velid ne güzel komutandır! نِعْمَ الْقَائِدُ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ

Amr ne kötü adamdır! بِنَسَ الرَّجُلُ عَمْرُو

Halid ne güzel adamdır! حَبَّأ رَجُلٌ خَالِدٌ

Yalancı şahitlik ne kötü huydur! سَاءَ الْخُلُقُ شَهَادَةُ الزُّورِ

1.4.1.1.13. Şek (Şüphe) ve Yakîn Fiileri (Efâli Kulûb)

Mübtedâ ve haber üzerine gelirler. Mübtedâyı birinci mef'ûl haberi ise ikinci mef'ûl olarak alırlar. 7 kısımdır. وَجَدْتُ , رَأَيْتُ , وَعَلِمْتُ , رَأَيْتُ , وَجَدْتُ .

علم : Bilmek. Örnek: Kardeşinin cömert olduğunu bildim. عَلِمْتُ أَخَاكَ كَرِيمًا

وجد : Bulmak. Örnek: Zeyd'i akıllı buldum. وَجَدْتُ زَيْدًا عَاقِلًا

رأى : Görmek. Örnek: Zeyd'i binici gördüm. رَأَيْتُ زَيْدًا رَاكِبًا

ظنن : Zannetmek. Örnek: Hâlit'i âlim zannettim. ظَنَنْتُ خَالِدًا عَالِمًا

خال : Zannetmek. Örnek: Amr'ı ikamet eden zannettim. خَلْتُ عَمْرًا مُقِيمًا

زعم : Zannetmek. Örnek: Arkadaşını cesur zannettim. زَعَمْتُ صَدِيقَكَ شَجَاعًا

1.4.1.2. Kıyâsi Âmil

Kıyasa bağlı olarak âmil olanlardır. Bunların amelinde küllî kâide zikredilmesi mümkündür.⁶² 7 kısımdır. Fiil, mastar, ismi fâil, ismi mef'ûl, sıfatı müşebbehe, muzaf, ismi mübhem tam.

1.4.1.2.1. Fiil

حَضَرَ زَيْدٌ . Zeyd hazır oldu.

Bu cümle fiil cümlesidir. Birinci baktan fiili mâzi olan حَضَرَ fiili زَيْدٌ kelimesini kendisine fâil olarak onun merfû olmasını sağlamıştır. Ref alâmeti zâhirî dammedir.

1.4.1.2.2. Mastar

أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا . Zeyd'in Amr'ı dövmesi hoşuma gitti.

⁶² Zeynep Atay, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 8.Baskı, 2018), 187.

Zikredilen cümlede ضَرَبَ kelimesi ikinci baktan olan ضَرَبَ fiilinin mastarıdır. Fâili olan زَيْد kelimesine muzâf olmuştur. عَمْرًا kelimesi ise mastarın mefûlün bihidir. Mastarlar fiil gibi amel ederler. Bundan dolayı عَمْرًا mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

1.4.1.2.3. İsmi Fâil

Zeyd, kölesi Amr'ı dövendir. زَيْدٌ ضَارِبٌ غَلَامُهُ عَمْرًا.

İsmi fâiller malûm fiil gibi amel ederler. Zikredilen cümlede geçen ضَارِبٌ kelimesi ismi fâildir. غَلَامٌ kelimesini kendisine fâil, عَمْرًا kelimesini de mefûlün bih alarak onlar üzerinde fiil gibi amel etmiştir.

1.4.1.2.4. İsmi Mefûl

Zeyd, kölesine dirhem verilir. زَيْدٌ مُعْطَى غَلَامُهُ دِرْهَمًا.

İsmi mefuller de meçhul fiil gibi amel ederek kendilerine nâib-i fâil alırlar. Zikredilen cümlede geçen مُعْطَى kelimesi ifâl babından ismi mefuldür. غَلَامٌ kelimesi onun nâib-i fâili olduğundan merfûdur.

1.4.1.2.5. Sıfatı Müşebbehe

Bana yüzü güzel olan adam geldi. جَاءَنِي رَجُلٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ.

Sıfatı müşebbeheler kural gereği lazım fiil gibi amel ederler. Sadece fâil alırlar. حَسَنٌ kelimesi beşinci baktan olan حَسَنٌ fiilinin sıfatı müşebbehesidir. وَجْهَهُ kelimesini fâil alarak onu ref yapmıştır.

1.4.1.2.6. Muzâf

Zeyd'in kölesi. غَلَامُ زَيْدٍ.

Muzâf, muzâfun ileyh üzerinde cer ameli yapar. غَلَامٌ kelimesi muzâf olup muzâfun ileyh olan زَيْدٍ kelimesini cer yapmıştır.

1.4.1.2.7. İsmi Mübhem Tam

20 dirhem. عِشْرُونَ دِرْهَمًا.

Nekire ismi nasb eder.⁶³ عِشْرُونَ kelimesi ilk başta tek başına anlaşılmayan bir isimdir. عِشْرُونَ kelimesi ile mana tam olmaktadır.

⁶³ Birgivî, *İzhâr*, 92.

1.4.2. Mânevî Âmil

Dil ile telaffuz edilemeyen, ancak mana itibariyle bilinen âmillerdir. 2 kısımdır. Mübtedâ ve haberde âmil olanlar ve muzâri fiilde âmil olanlar.

1.4.2.1. Mübtedâ ve Haberi Ref Eden Mânevî Âmil

Mübtedâ ve haberin isnad sebebiyle lafzi âmillerden mücerred olmasıdır.

زَيْدٌ عَالِمٌ. *Zeyd âlimdir.*

Zikredilen cümle mübtedâ haberden oluşan bir isim cümlesidir. زَيْدٌ kelimesi lafzi âmillerden soyutlanmış mübtedâ iken عَالِمٌ kelimesi ise onun haberidir. Her iki kelime de mânevî âmil sebebiyle merfûdurlar.

1.4.2.2. Fiili Muzâriyi Ref Eden Mânevî Âmil

Fiili muzârinin nevâsib ve cevâzımdan mücerred olması ve ismin yerinde vukû bulmasıyla⁶⁴ fiili muzâri mânevî âmil tarafından merfû olur.

يَعْلَمُ أَحْمَدٌ. *Ahmet biliyor.*

Bu cümlede يَعْلَمُ fiili muzâridir. Onu nasb eden veya cezmeden herhangi bir lafzî âmil olmadığından mânevî âmil tarafından merfûdur. Ref alâmeti zâhirî dammedir.

1.5. MA' MÛL

Ma'mûl, عَمِلَ fiilinin ismi mef'ûl kalıbıdır. Yapılan ürün, amel olunan, tesirlenen⁶⁵ manasındadır. İmam Birgivî'ye göre mamûller 30 tanedir.⁶⁶

İsimlerin i'râbı üç kısımdır: Ref, nasb ve cer. Merfû, rütbe bakımından mansup ve mecrûrdan üstündür. Çünkü mansup ve mecrûr olmadan da cümle kurulabilir.⁶⁷

1.5.1. Merfûât

Fâil, nâib-i fâil, mübtedâ, haber, كَانَ ve benzerlerinin ismi, إِنَّ ve benzerlerinin haberi, يَكْسِبُ'ye benzeyen harflerin ismi, umumî olumsuzluk bildiren lâ'nın haberi, öncesinde nasb veya cezm edatı bulunmayan fiili muzâri şeklinde dokuz kısma ayrılmaktadır.

⁶⁴ Birgivî, *İzhâr*, 96.

⁶⁵ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 214.

⁶⁶ Birgivî, *Avâmil*, 2.

⁶⁷ Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *Kitâbu'l-İzâh*, (Beyrut: Âlemu'l-Küttüb,2011), 84.

1.5.2. Mansûbât

Mef'ûlü mutlak, mef'ûlün bih, mef'ûlün fih, mef'ûlün leh, mef'ûlün meah, hâl, temyiz, müstesnâ, كَانَ ve benzerlerinin haberi, ظَنَّ ve benzerlerinin mefulleri, إِنَّ ve benzerlerinin ismi, umumî olumsuzluk bildiren lâ'nın ismi, لَيْسَ'ye benzeyen harflerin haberi, öncesinde nasb edatı bulunan fiili muzâri şeklinde 14 kısıma ayrılmaktadır.

1.5.3. Mecerûrât

Muzâfun ileyh ve harf-i cer almış isim olarak iki kısıma ayrılmaktadır.

1.5.4. Meczûmât

Başında cezm edatı bulunan fiili muzâri, gizli إِنَّ ile meczûm olan fiili muzâri, mahallen meczum olan fiil ve cümleler.⁶⁸

1.6. İ'RÂB

İ'râb kelimesi ر ب ع kökünden gelip İfâl babından mastardır. İ'râb kelimesinin biri sözlük diğeri ıstılah olmak üzere iki anlamı vardır. Sözlük anlamları şu şekildedir:

- I. İzhar etmek, ortaya çıkarmak.⁶⁹ Arap içimden geçenleri söyledim, izhar ettim

derken أَعْرَبَ fiilini kullanır. *Adam içindekini ortaya çıkardı.* أَعْرَبَ الرَّجُلُ عَمَّا فِي نَفْسِهِ

Bu görüşe göre i'râb, manayı ortaya çıkarmaktır.

- II. Lafızlar ile doğru mana elde etmek ve lahn yapmamak: “Hatasız konuştu” أَعْرَبَ كَلَامَهُ şeklinde Arapların kullanımını yaygındır.⁷⁰

“دَعَا يَدْرُسُونُ مِدَسِي تَدَاوِي تَدْتِم” أَعْرَبْتُ مَعِدَةَ الْفَصِيلِ

⁶⁸ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 387-89.

⁶⁹ Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), I, 589; Dr. Ahmed Selim el-Humûsî, Dr. Sa'dî Abdullatif ez-Zannâvî, er-Râfid, *el-Müessesetü'l Hâdiseti li'l Kitâb*, (Lübnan: 2015), 671. Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin el-Mısrî, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, (Dimeşk: Mektebetü Dâri'l-Fecr), 31. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008),249. Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, (Trb. ve Thk: Abdülhamid Hindâvî), (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), mad; Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzibü'l-Luga*, (Thk: Abdüsselâm Hârûn), Dâru's-Sâdik, Yrs, Trs., II, 362; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, (Nşr: İbrâhîm Şemsuddîn), (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), II, 256; Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb,el-Kâmûsu'l-Muhît, (Thk: *Mektebü Tahkiki't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle*), (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), mad.

⁷⁰ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Mu'cemu's-Sihâh*, (Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 2008), 685.

cümlesinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Buna göre i'râb kelimesi ıslah etmek anlamına da gelmektedir.

- III. Hoşa gitmek: *إمْرَأَةٌ عَرُوبٌ* / Eşi tarafından sevilen kadın. Kelamı i'râbsız şekilde işiten birine i'râblı söz işitmesi hoş gelir.⁷¹
- IV. Arap kadınla evlenmek: Bir kişi Arap kadınla evlenince *أَعْرَبَ الرَّجُلُ* denir.⁷²
- V. Fasih Konuşmak: Bir kişi fasih konuştuğunda da *أَعْرَبَ الرَّجُلُ* denir.⁷³
- VI. Arap atına sahip olmak: Arap atı olan birinin atı ses çıkardığında da *أَعْرَبَ الرَّجُلُ* "Adam Arap atına sahip oldu." denir.

Bu sayede sahibinin de Arap olduğu anlaşılır. *Mu'rib* kelimesi safkan atın sıfatı olarak kullanılmaktadır.⁷⁴ Bir kimsenin kelamı i'râb kurallarına uygun olursa Arap gibi olmuş olur.

Nahiv ilminde i'râb ise "Kelimelerin sonlarının mûreb ve mebnî olması açısından sonlarının bilinmesine fayda sağlayan bir takım kural ve kaideleri bilmektir."⁷⁵ Veya amillerin değişmesi ile kelimelerin sonlarının ref, nasb, cer ve cezm olarak değişmesidir.⁷⁶ Başka bir nahiv âlimi ise i'râbı şu şekilde tanımlamaktadır: Mûreb ismin veya fiili muzârinin sonunda âmilin istediği lafzî (hakikaten) ya da takdiri (hükmen) alâmettir.⁷⁷ İbn Cinnî (ö.392/1002) i'râbı "manaları lafızlarla ortaya çıkarmak" şeklinde tarif etmiştir.⁷⁸

Sibeveyh (ö.180/796) kelimenin sonunun nasb, cer, ref, cezm, fetha, damme, kesra ve sükûn olmak üzere 8 şekilde geldiğini söylemiştir. Bu sekiz lafzı, nasb ve fetha, cer ve kesra, ref ve damme, cezm ve vakıf olarak dört kısımda toplamıştır.⁷⁹

İbn Usfûr (ö. 670/1271) i'râbın kelimenin sonunda ve âmiller sebebiyle olduğunu beyan etmiştir. Bundan hareketle bir kelimeyi ismi tasğir ya da cemi teksîr sigasına getirdiğimizde meydana gelen değişiklikleri i'râb olarak kabul edemeyiz.⁸⁰

⁷¹ İbnü'n-Nahhâs, *Şerhu'l-Mukarrib*, 1, 131-132.

⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1, 690.

⁷³ İbn Manzûr, *a.g.e*, 1, 686.

⁷⁴ İbn Manzûr, *a.g.e*, 1, 688.

⁷⁵ Mustafa Galâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirun, 1.Baskı, 2012), 22.

⁷⁶ Suyûtî, *Hem'ul-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, Thk. Ahmed Şemseddîn, (Beyrût: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1998), I, 41; Çârperdî, *Şerhu'l-Muğni*, (Lübnan: Dâru'n-Nursabah, 2012), 34

⁷⁷ İbni Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, (Beyrut: Dâru İbni Kesir, 2013), 37.

⁷⁸ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2007), 1, 83.

⁷⁹ Sibeveyh, *Kitâbu Sibeveyh*, 1, 13.

⁸⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbili İbn Usfûr, *Şerhu Cümeli'z-Zeccâci*, (yy, ty.) 1, 102.

Aşağıda da belirteceğimiz üzere i'râb dört kısma ayrılır. Arapça okumak, yazmak ve güzel şekilde konuşmak isteyen kimsenin i'râbı mutlaka bilme zorunluluğu vardır. İ'râbı bilmek içinde önce kelimeyi sonrasında ise kelamı bilmek gerekir. Bunlara yukarıda değinmiştik. Şimdi i'râbın kısımlarına ve onların alâmetlerine değinelim.

1.6.1. İ'râbın Kısımları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi i'râb dört kısma ayrılır. Bunlar ref, nasb, hafd (cer) ve cezimdir. Bunlardan ref, nasb ve cer isimlere özelken; ref, nasb ve cezim ise fiillere tahsis edilmiştir.⁸¹

İ'râb dört farklı açıdan incelenmiştir:

1. Zât ve Hakikate Göre İ'râb
2. Mahalline Göre İ'râb
3. Nevisine Göre İ'râb
4. Sıfatına Göre İ'râb

1.6.1.1. Zât ve Hakikate Göre İ'râb

Zât ve hakikate göre i'râb üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlar: Hareke, Harf ve Hazf'dir.⁸² Harekeler:

Damme:

(Selâm üzerinize olsun. السَّلَامُ عَلَيْكُمْ)

Fetha:

(Allah'a ismarladık. أَسْتَوِدِعُكَ اللَّهُ)

Kesra:

(Allah'a emânet ol. فِي أَمَانِ اللَّهِ)

Harf:

Elif:

(İki çocuk oraya gitti. ذَهَبَ الْوَلَدَانِ هُنَاكَ)

Vav:

(Öğretmenler okula geldi. جَاءَ الْمُعَلِّمُونَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ)

Ya:

Mü'minler kardeştir. إِنَّ الْمُؤْمِنِينَ إِخْوَةٌ

⁸¹ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin el-Mısri, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, (Dimeşk: Mektebetü Dâri'l-Fecr), 36.

⁸² Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 271.

Nun:

(Siz erkekler yazıyorsunuz. تَكْتُبُونَ)

Hazf:

Harekenin hazfi:

(Ali gazeteyi okumadı. لَمْ يَقْرَأْ عَلَيَّ الصَّحِيفَةَ)

İllet harfinin hazfi:

(Halid kurtulmadı. لَمْ يَنْجُ خَالِدٌ)

Nun harfinin hazfi⁸³

(O erkekler yardım etmediler. لَمْ يَنْصُرُوا)

şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1.6.1.2. Mahalline Göre İ' râb

1.6.1.2.1. Sadece Harekeyle İ' râb

Tam i' râb ve nâkıs i' râb olmak üzere iki kısma ayrılır. Tam i' râb kelimenin ref hâlinde damme, nasb durumunda fetha, cer durumunda ise kesrayı alması ile olur. Tekil (müfred) isimlerle, kırık çoğullarda (cemi mükesser) görülür. Nâkıs i' râb ise ref, nasb ve cer durumunda iki çeşit hareke ile i' râblanandır. Bu i' râb şekli de gayrı munsarif⁸⁴ isimler ve cemi müennes sâlim isimlerde görülür. Gayrı munsarif isimler cer ve tenvin alamadıkları için ref durumunda damme, nasb ve cer durumunda fetha ile irablanırlar. Cemi müennes isimler ise ref durumunda damme, nasb ve cer durumunda kesra ile i' râblanırlar.

Müfred isim:

İذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ⁸⁵ Kıyamet koptuğu zaman

Bu âyet-i kerîmedeki الْوَاقِعَةُ kelimesi müfred isimdir ve fâil olduğu için dammeyle merfû olmuştur.

İذَا رَجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا⁸⁶ Yer şiddetle sarsıldığı zaman

Bu âyette رَجًّا kelimesi müfred isimdir ve mefûlü mutlak olduğu için fethayla mansuptur.

هَذَاكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

Orada Zekeriyya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin” dedi.⁸⁷

⁸³ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 272.

⁸⁴ Cer ve tenvin kabul etmeyen isimlere gayrı munsarif denilir.

⁸⁵ Vâkıa, 56/1.

⁸⁶ Vâkıa, 56/4.

⁸⁷ Âli İmran, 3/38.

Bu âyet-i kerimede ise رَبِّهِ ve ذُرِّيَّةً kelimeleri müfred isimdir ve mefûlü bih oldukları için fethayla mansupturlar.

مَرَزْتُ بِخَالِدٍ Halid'e uğradım

Bu cümledeki خَالِدٍ lafzı müfred isimdir ve başında harfi cer bulunduğu için kesrayla mecrûrdur.

Cemi Teksîr:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.⁸⁸

Âyet-i kerîmesindeki أَمْوَاتٌ ve أَحْيَاءٌ lafızları cemi teksîr isimdir ve dammeyle merfûdurlar.

صَدَقْنَا الْكِتَابَ. Kitapları tastik ettik.

Cümlesindeki الْكِتَابَ lafzı cemi teksîr isimdir ve mefûlü bih olduğu için fetha ile mansuptur.

آمَنَّا بِالْكِتَابِ. Kitaplara iman ettik.

Cümlesindeki الْكِتَابِ lafzı cemi teksîr isimdir ve başında harfi cer olduğu için kesra ile mecrûrdur.

Gayrı Munsarif İsim:

جاء إبراهيم. İbrahim geldi.

Bu cümlede اِبْرَاهِيمَ kelimesi gayrı munsariftir. Fâildir ve dammeyle merfûdur.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti.⁸⁹

Âyet-i kerimesindeki آدَمَ ismi gayrı munsariftir. Mef'ûlün bihtir ve Nasb alâmeti fethadır.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ

Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişlerdi.⁹⁰

Âyet-i kerîmesindeki آدَمَ gayrı munsarif isimdir. Fetha ile mecrûr olmuştur.

Cemi Müennes Salim:

Elif Lâm Râ. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir.⁹¹ أَلر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ

Bu âyetteki آيَاتُ kelimesi cemi müennes sâlimdir. Mübtedânın haberidir. Dammeyle merfûdur.

⁸⁸ Bakara, 2/154.

⁸⁹ Bakara, 2/31.

⁹⁰ Bakara, 2/34.

⁹¹ Yûsuf, 12/1.

نَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلسَّانِلِينَ

Andolsun, Yûsuf ve kardeşlerinde (hakikati arayıp) soranlar için ibretler vardır.⁹²

Yûsuf sûresinin bu ‘âyetinde ise آيَاتٌ kelimesi كَانَ ‘nin ismidir. Damme ile merfû olmuştur.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ آيَاتٍ لِأُولِي الْأَبْصَارِ

Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.⁹³

Bu âyette ise آيَاتٍ kelimesi إِنَّ ‘nin ismi olup nasb alâmetini kesra ile almıştır.

ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

Bu, (giysiler) Allah’ın rahmetinin alâmetlerindendir. Belki öğüt alırlar diye onları insanlara verdik.⁹⁴

آيَاتٍ kelimesi ise burada harfi cer tarafından mecrûrdur. Cer alâmeti kesra ile olmuştur.

1.6.1.2.2. Sadece Harflerle İ‘râb

Bu kısımda aynı şekilde tam i‘râb ve nâkıs i‘râb olmak üzere iki kısma ayrılır. Tam i‘râb kelimenin ref durumunda vav, nasb durumunda elif, cer durumunda ise ya harfleri ile i‘râblanmasıdır. Bu i‘râb şekli esmâ-i sitte mu’telle’ de (illetli altı isim) görülür. Nâkıs i‘râb ise üç halde iki farklı harfle i‘râblanmıştır. Bu i‘râb şekli cemi müzekker sâlim ve tesniye isimlerde ortaya çıkmaktadır. Cemi müzekker sâlim isimler ref durumunda vav, nasb ve cer durumunda yâ ile i‘râblanır. Tesniye isimler ise ref durumunda elif, nasb ve cer durumunda yâ ile i‘râblanır.

İlletli Beş İsim: Bunlar: اب-اح-حم-دو-فو kelimeleridir. Bunların ref durumunda vav, nasb durumunda elif ve cer hallerinde ise yâ harfleri ile i‘râb almaları için üç şart vardır:

- Nefs-i mütekellim yâ’sı dışında bir şeye muzâf olmalı.
- Müfred olmalı. Tesniye veya cemi olmamalı.
- Mükebbir olmalı. İsm-i taşğîr sîgasında olmamalı.

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا

⁹² Yûsuf, 12/7.

⁹³ Âli İmrân, 3/190.

⁹⁴ A‘râf, 7/26.

Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı.⁹⁵

Bu âyet-i kerimede geçen **أَبُوهُمَا** kelimesi **كَانَ**'nin ismi olup vav ile merfû olmuştur. Çünkü kelime müfred, mükebbber ve nefis-i mütekellim ya'sı dışında bir şeye muzâf olmuştur. Sibeveyh'in de delil olarak gösterdiği ve Miskîn Ed-Dârîmi'ye nisbet edilen bir şiir şu şekildedir:

أَخَاكَ أَخَاكَ إِنَّ مَنْ لَا أَخَا لَهُ كَسَاعٍ إِلَى الْهَيْجَا بَغِيرِ سِلَاحٍ

Kardeşini koru, onu gözet. Çünkü kardeşini gözetip korumayan kimse savaşa silahsız giden birisi gibidir.⁹⁶

Bu şiirde geçen **أَخَاكَ** kelimesi mefulün bih olup gizlenmesi vacip olan bir fiille nasb olmuştur. **الزَّم** fiili takdir edilir. Yukarıda zikredilen üç şartı taşıdığı için bu kelime nasb alâmetini elif ile almıştır.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا

(Ey Muhammed!) Bir de sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: “Size ondan bir anı okuyacağım.”⁹⁷

Kehf sûresinin bu âyetinde ise **ذِي** kelimesi başında bulunan harfi cerden dolayı cer olmuştur. Şartları taşıdığı için cer alâmeti yâ harfi ile olmuştur.

ضَعُ يَدَكَ عَلَىٰ فَيْكٍ عِنْدَ التَّائُوبِ. Esnerken elini ağzına koy.

Bu cümle de aynı zamanda illetli beş isimden olan **فُو**'nun cer alâmetinin yâ harfi ile oluşuna örnektir.

Cemi Müzekker Salim: Vav ve nun (ون) harfleri ile cemi olan kelimelere denilir.

Bunlar ref durumunda vav, nasb ve cer durumunda ise yâ ile i'râb alırlar.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ⁹⁸ Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.

Âyet-i kerimede **الْمُؤْمِنُونَ** lafzı **أَفْلَحَ** fiilinin fâili olduğundan merfûdur. Ref alâmeti vav harfidir.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.⁹⁹

⁹⁵ Kehf, 18/82.

⁹⁶ Sibeveyh, Kitâbu Sibeveyh, 1, 129. İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddin b.Yusuf b.Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensâri el-Misri, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, (Dimeşk: Dâru'l-Fecr, 3. Baskı, 2001), 423.

⁹⁷ Kehf, 18/83.

⁹⁸ Mu'minûn, 23/1.

⁹⁹ Tevbe, 9/89.

Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetinde geçen خَالِدِينَ lafzı nahiv gereği hal olup mansûbâta dâhildir. Nasb alâmetini yâ ile almıştır.

Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.¹⁰⁰ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Kur'an-ın birinci âyeti olan bu âyette الْعَالَمِينَ lafzı muzâfun ileyhtir. Mecrûrâta dâhildir. Cer alâmeti olarak yâ harfini görmekteyiz.

Tesniye isimler: İkili anlamına gelen tesniye isimlerde ref durumu elif ile olurken nasb ve cer durumu yâ ile olmaktadır. Özellikle isimlerde kaydını getirmemiz fiillerin tesniyelerinin i'râbının farklı olmasından dolayıdır.

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا

Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk.¹⁰¹

أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ kelimeleri كَانِ'nin isim ve haberidir. أَبَوَاهُ ref alâmetini elif ile مُؤْمِنِينَ ise nasb alâmetini yâ harfi ile almıştır. Çünkü كَانِ ismini ref haberini ise nasb eder.

نَظَرْتُ عَلَى الرَّجُلَيْنِ

Bu cümlede de الرَّجُلَيْنِ tesniye isim olup başında bulunan harfi cerden dolayı yâ ile cer olmuştur.

1.6.1.2.3. Hareke İle Birlikte Hazf Olan İ'râb

Bu i'râb şekli iki yerde karşımıza çıkmaktadır.

- Sonuna zamîr bitişmeyen fiili muzâri.
- Sonuna zamîr bitişmeyip sonunda illet harfi bulunan fiili muzâri.

Sonuna zamîr bitişmeyen fiili muzâri ref halinde damme, nasb durumunda fetha, cezm durumunda ise harekenin hazfi ile i'râblanır. Sonuna zamîr bitişmeyip sonu illetli olan fiili muzâri ise ref durumunda mukadder damme, nasb durumunda fetha, cezm durumunda ise illet harfinin hazfi ile i'râblanır.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لُونَهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّظِيرِينَ

¹⁰⁰ Fatiha, 1/1.

¹⁰¹ Kehf, 18/80.

Onlar, “Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? Açıklasın” dediler. Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır.” dedi.¹⁰²

Bu âyet-i kerîme de her iki kısma da örnek vardır. Şöyle ki: **يَقُولُ** ve **تَسْرُ** fiilleri muzâridir. Sonlarına tesniyelik ve cemilik alâmeti bitişmediği için ref halleri damme ile yani hareke ile olmuştur.

أَدْعُ fiili ise birinci babdan olan **دَعَا** fiilinin emri hazırıdır. Bütün emri hazırlar ise nahiv gereği meczûm olmalıdır. Bu fiil sonu illetli (elif, vav, yâ ile biten fiiller) olduğundan cezm hali sonundaki illet harfi olan vav harfinin hazfidir.

يُبَيِّنُ ise tef’îl kalıbından olup fiili muzâridir. Kural gereği emir fiilden sonra geldiği için cezm olmuştur. Cezm hali ise sonundaki dammenin hazfedilmesidir.

1.6.1.2.4. Harf İle Birlikte Hazf Olan İ‘râb

Sonuna nûn-u nisve zamîri dışında merfû zamîr bitişen fiili muzâri: Ref alâmeti nun harfinin sübûtu ile nasb ve cezm alâmeti ise nun harfinin düşmesiyle olur. Bunlar: (**يَفْعَلَانِ-يَفْعَلُونَ-تَفْعَلَانِ-تَفْعَلُونَ-تَفْعَلَيْنِ**) Bu fiil kalıplarına efâl-i hamse denir.¹⁰³

*Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler.*¹⁰⁴ **يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ**

Âyet-i kerîmesindeki **يُرِيدُونَ** lafzı fiili muzâridir ve kendisine vav zamîri bitişmiştir. Ref alâmeti nun’dur. İ‘râb burada nun harfi ile olmuştur.

أَنْ يُطْفِئُوا ifadesinde ise **أَنْ** nasbedici harflerden olup sonrasında gelen ve efâli hamseden olan fiili muzâriyi nasbetmiştir. Nasb alâmeti ise nun harfinin hazfidir. İ‘râb burada nun harfinin hazfi ile olmuştur.

الطَّالِبَانِ لَمْ يَذْهَبَا إِلَى الْجَامِعَةِ. İki talebe okula gitmediler.

Cümlesinde **يَذْهَبَا** fiili muzâridir. Başında bulunan cezm edici edat olan **لَمْ** onu cezm etmiştir. Bu fiillerin cezm alâmetleri de aynı şekilde nun harfinin hazfedilmesi ile olur.

1.6.1.3. Nevisine (Çeşidine) Göre İ‘râb

Ref, nasb, cer ve cezm olmak üzere dört kısma ayrılır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere ref ve nasb isim ve fiiller arasında ortakken; cer isimlere, cezm ise fiillere özeldir.¹⁰⁵

Ebu’l-Kasım ez-Zeccâci ref, nasb ve cerrin aslında hareke olmadığını, gerçek hareketlerin damme, fetha ve kesra olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶ Mesela: **مَاتَ بَكْرٌ** Bekir öldü.

¹⁰² Bakara, 2/69.

¹⁰³ Zeyni Dahlan, Ahmed, *Şerhu Metni’l-Âcrûmî fi’l-Luğati’l-Arabiyyeti*, (Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyyeti, 1.Baskı,1995), 41-43. Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Davud es-Sanhâci, *Metnü’l-Âcurrûmiyye*, (Suudi Arabistan: Dâru’s-Sâmi’iyyi, 1998), 6.

¹⁰⁴ Tevbe, 9/32.

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Taî el-Endelüsî, *el-Kâfiyyetü’ş-Şâfiye*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Baskı, 2010), 1, 66.

¹⁰⁶ Ebû’l-Feth Osman b. İbn Cinnî, *Kitâbü’l-Beyân fi Şerhi’l-Lüma’*, (Amman: Dâru’l-Ammâr, 2002), 29.

Bu cümlede *Bekir* kelimesi merfûdur deriz. Ancak ref alâmeti nedir diye sorulduğunda damme olduğunu söyleriz. Buradan harekenin merfû olamayacağını anlayabiliriz.

1.6.1.3.1. Ref Alâmetleri

Cümle mübtedâ haber veya fiil fâilden oluşur. Bu cümleler de merfûdur. O yüzden ilk olarak kitaplarda merfûlar zikredilir. Yani ref asıldır ve alâmetleri dört tanedir. Bunlar:

I. **Damme:** Damme asıl diğerleri ise nâibtir. Damme dört yerde ref alâmeti olur.

• **Müfred isim:** Ali gitti. **ذَهَبَ عَلَيَّ**

Bu cümle fiil fâilden oluşan bir fiil cümlesidir. **عَلَيَّ** kelimesi **ذَهَبَ** fiilinin fâilidir. Bütün fâiller merfû olduğundan bu kelime müfred isim olması hasebiyle ref alâmetini damme ile almıştır.

• **Cemi Teksîr:** Bize peygamberler geldi. **جَاءَنَا الرَّسُلُ**

Bu cümlede **الرَّسُلُ** kelimesi **رَسُولٌ** kelimesinin çoğuludur. Bu kelime de cümle içinde fâil olduğu için ref alâmetini damme ile almıştır.

• **Cemi Müennes Sâlim:** Semâlar geniştir. **السَّمَاوَاتُ وَاسِعَةٌ**

Mübtedâ haber olan bu isim cümlesinde **السَّمَاوَاتُ** mübtedâ ve cemi müennes sâlim olduğu için ref hâlini damme ile almıştır.

• **Sonuna zamîr bitişmemiş, başında ise nasb ve cezmedici edat bulunmayan bir fiili muzârî:**

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ
بِرَحْمَتِهِ مِنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ **يَخْتَصُّ**

Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir.¹⁰⁷

Bu âyet-i kerimede altı çizili fiiller başlarında herhangi bir nasb ve cezmedici edat bulunmadığı ve de sonlarına zamîr bitişmediği için ref alâmetlerini damme ile almışlardır.

II. **Vav:** İki yerde ref alâmeti olur.

• **Cemi müzekker sâlim:**

صَارَ الْمُسْلِمُونَ إِخْوَانًا. Müslümanlar kardeş oldular.

¹⁰⁷ Bakara, 2/105.

المُسْلِمُونَ kelimesi cemi müzekker sâlimdir. Vav ve nun ile cemi olmuştur. Cümlede nâkıs bir fiil olan صار'nın ismidir. Nâkıs fiillerin isimleri merfûâta dâhil olduğundan bu kelime ref alâmetini vav ile almıştır.

- **İletli Beş İsim:** (ذو- فوك- حموك- أخوك- أبوك)

وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا¹⁰⁸ Babaları da iyi bir insandı.

Yukarıda da değindiğimiz üzere bu âyet-i kerimede geçen أَبُوهُمَا kelimesi كَانَ'nin ismi olup ref alâmetini vav ile almıştır.

III. **Elif:** Sadece tesniye isimlerde ref alâmeti olur.

الطَّالِبَانِ لَمْ يَذْهَبَا إِلَى الْجَامِعَةِ.”İki talebe okula gitmediler.

Cümlede geçen الطَّالِبَانِ kelimesi mübtedâ olduğu için merfûdur. Ref alâmeti ise eliftir.

IV. **Nun:** Tesniye, cemi müzekker ve müfred müennes muhataba zamîri alan fiili muzârielerde ref alâmeti olur. Bunlar: (يَفْعَلُونَ - يَفْعَلُونَ - يَفْعَلُونَ) vezinleridir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere bu fiil kalıplarına efâl-i hamse denir.

المُؤْمِنُونَ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ Mü'minler Kur'an okuyorlar.

Bu cümlede يَقْرَأُونَ sonuna cemi müzekker zamîri bitişmiş bir fiili muzâridir. Mübtedânın haberi olduğu için merfûdur. Ref hali ise nun'dur.

1.6.1.3.2. Nasb Alâmetleri

Nasb alâmetleri beş tanedir.

I. **Fetha:** Nasb denilince ilk akla gelendir. Fetha asıl diğerleri ise nâibtir. Üç yerde nasb alâmeti olur.

- **Müfred isim:** Kitabı okudum. قَرَأْتُ الْكِتَابَ

Cümlede geçen الْكِتَابَ kelimesi müfred isimdir. Nasb alâmeti ise kelimenin sonundaki zâhiri fethadır.

- **Cemi teksîr (mükesser):** Peygamberleri tasdik ettik. صَدَقْنَا الرِّسْلَ
الرِّسْلَ kelimesi cemi teksîrdir. Mef'ûlün bihtir. Bütün mefuller mansuptur. Bu kelimedede nasb alâmeti ise fethadır.

- **Sonuna zamîr bitişmeyen ve nasb edici almış fiili muzâri:** Elbette yardım etmeyecek. لَنْ يَنْصُرَ
يَنْصُرَ fiili muzâri kendisini nasbeden لَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti yine fethadır.

II. **Elif: İletli beş isimde (esmâ-i hamse) nasb alâmeti olur.** (أَبَاكَ- أَخَاكَ)

نَصَرَ مُحَمَّدٌ أَخَاكَ Muhammed senin kardeşine yardım etti.

¹⁰⁸ Kehf, 18/82.

أَخَاك cümlede mefûlün bih'tir. Nasb alâmeti ise eliftir.

III. **Kesra:** Cemi müennes sâlim kelimelerde nasb alâmeti olur.

Allah gökleri yarattı.¹⁰⁹ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ

Âyeti kerimedeki السَّمَاوَاتِ kelimesi cemi müennes sâlimdir. Bu kelimedeki nasb alâmeti kesradır.

IV. **Ya:** Tesniye ve cemi müzekker isimlerde nasb alâmeti olur.

Mü'minler kardeşlerdir. إِنَّ الْمُؤْمِنِينَ إِخْوَةٌ

İki çocuğu gördüm. رَأَيْتُ الْوَالِدَيْنِ

Cümlelerinde altı çizili kelimelerde nasb alâmeti “ya” dır.

V. **Nun'un hazfi:** Nasb alâmetlerinin sonuncusu Nun'un hazfidir. Sonuna zamîr bitişmeyen ve nasb edici almış fiili muzâride nasb alâmeti olur. Bu fiillere yukarıda da değindiğimiz gibi efâl-i hamse denir.

O iki çocuk başaramayacaklar. الصَّغِيرَانِ لَنْ يَنْجَحَا

Bu cümlede يَنْجَحَا fiili mansuptur. Nasb alâmeti ise kendisinden nun harfinin düşmesidir.

أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ

İnsanlar iman ettik demeleriyle imtihan olunmayacaklarını mı zannettiler?¹¹⁰

Örneklere görüldüğü üzere fiiller أَنْ ile birlikte nasb olmuşlardır. Kendilerinden nun hazfedilmiştir.

1.6.1.3.3. Cer Alâmetleri

Cer alâmetleri üç tanedir:

I. **Kesra:** Cer alâmetlerinde kesra asıl, diğerleri ise onun yerine nâibtir. Kesra, müfred munsarif¹¹¹ isim, (ولد - لحم) cemi teksîr munsarif isim (الرجال - الرّسل) ve cemi müennes isimlerde (المؤمنات - المسلمات) cer alâmeti olur.

Talebe ilim için yolculuk yaptı. سَافَرَ الطَّالِبُ لِطَلْبِ الْعِلْمِ

Bu cümlede لِطَلْبِ kelimesi başında bulunan لٍ (lam) harfi cerinden الْعِلْمِ kelimesi ise izafetten dolayı cer olmuştur. Her iki kelime de müfred munsarif isim olduklarından dolayı cer alâmetleri kesra ile olmuştur.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ

İnsanlardan öyleleri var ki Allah rızası için canını satarlar.¹¹²

¹⁰⁹ Ankebût, 29/44.

¹¹⁰ Ankebût, 29/2.

¹¹¹ Kesra ve tenvin alabilen kelimelere munsarif denilir.

¹¹² Bakara, 2/207.

Âyet-i kerimesinde النَّاسِ kelimesi إِنْسَانٍ kelimesinin cemi teksîridir. Başındaki harfi cerden dolayı cer olmuş ve cer alâmetini kesra ile almıştır.

أمناً بالمعجزاتِ

Bu örnekte ise بالمعجزاتِ kelimesi ات ile cemi olduğu için cemi müennes sâlimdir. Cer alâmetini kesra ile almıştır.

II. **Ya:** Esmâ-i hamse, (أخيك -أبيك) tesniye isim (كُتَّابِينَ) ve cemi müzekkerlerde (مُتَّقِينَ) cer alâmeti olur.

مررتُ بأبيك

Babana uğradım. بابي ifadesi câr-mecrûr olduğundan esmâ-i hamseden olan أب lafzı cer alâmetini ya harfi ile almıştır.

تبتُ يدا أبي لهبٍ¹¹³

Ebû Leheb'in elleri kurusun. أبي lafzı izafetten dolayı ya ile cer olmuştur.

سَلَّمْتُ عَلَى الرَّجُلَيْنِ

İki adama selam verdim. Bu cümlede الرَّجُلَيْنِ tesniye isimdir ve cer alâmeti ya'dır. Çünkü başında onu cer yapan harfi cer vardır.

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.¹¹⁴

لِّلْمُتَّقِينَ kelimesi cemi müzekker sâlimdir ve başında bulunan harfi cerden dolayı mecrûrdur. Cer alâmeti ise ya'dır.

III. **Fetha:** Gayrı munsarif¹¹⁵ isimlerde cer alâmeti olur.¹¹⁶

سَلَّمْتُ عَلَى أَحْمَدَ

Ahmet'e selam verdim. Bu cümlede Ahmet ismi gayrı munsariftir. Başındaki harfi cerden dolayı mecrûrdur. Cer alâmeti ise fethadır.

1.6.1.3.4. Cezm Alâmetleri

Cezmin başlıca alâmeti sükûndur. Daha önce de belirttiğimiz üzere cezm sadece fiillere özeldir. Hazf (silme) ise cezme ilhak edilir. Harekenin hazfî, kelimenin sonunun (illet harfinin) hazfî ve nûn'un hazfî olmak üzere üç kısımdır.

¹¹³ Tebbet, 111/1.

¹¹⁴ Bakara, 2/2.

¹¹⁵ Fiile benzedikleri için cer ve tenvini kabul etmeyen isimlerdir.

¹¹⁶ Zeyni Dahlan, a.g.e. 45-46.

I. Harekenin hazfi:

Çocuğum başaramadı. لم ينجح ولدي

Bu cümlede üçüncü baktan ve altı çizili fiil olan ينجح fiili muzârisi başında bulunan لم edatından dolayı meczûmdur. Cezm alâmeti ise sonunda bulunan harekenin hazfidir.

II. İllet harfinin hazfi:

Anne baba çocuklarını unutmadı. لم ينسِ الوالدان ولدَهُما .

Dördüncü baktan olan ينسي fiilinin burada yine meczûm olduğunu görmekteyiz. Ancak bu fiilde cezm alâmeti fiilin sonunda bulunan ve illet harfi olan elif harfinin hazfidir.

III. Nûn'un hazfi:

Çocuklarım başaramadılar. أولادي لم ينجحوا

Bu cümlede ise efâli hamseden olan ينجحوا fiilinin sonunda nûn harfinin hazfi ile cezm olduğunu görmekteyiz.

1.6.1.4. Sıfatına Göre İ'râb

1.6.1.4.1. Lafzî İ'râb

Mu'reb, bir kelimenin ref, nasb, cer ve cezm alâmetlerini alarak sonunun değişmesidir.¹¹⁷ Bu yukarıda bahsettiğimiz üzere hareke ve harf ile olur. Son harfi illetli olmayan ve mu'reb olan kelimelerde, müfred isimler, cem-i teksîr ve cem-i müennes isimlerde i'râb hareke ile olurken; beş isimler,(esmâ-i hamse) tesniye ve cemi müzekker sâlim isimlerde ise i'râb harf ile kendini göstermektedir.¹¹⁸

Ebu Ali Fârisî ise kelimelerin sonundaki değişikliği lafızda ve mevzide olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Lafızda olan değişikliği ise harekelerin ve harflerin değişmesi olarak iki kısma ayırmıştır. Buna lafzî i'râb; mevzide olan değişikliğe ise takdiri i'râb denmektedir.

1.6.1.4.2. Takdiri İ'râb

Kelimenin sonunda zâhiri olmayan, ancak âmilin yinede talep etmiş olduğu alâmettir.¹¹⁹ İ'râbın takdiri olmasının sebebi onun telaffuz edilmemesidir. Bu durum yani takdiri i'râb beş¹²⁰ şekilde karşımıza çıkmaktadır:

- I. **Harekelerin Tamamının Mukadder Olduğu Yer:** Bu da maksûr isimlerde (sonu elif ile biten isimler) ve nefsi mütekellim ya'sına muzaf olan kelimelerde görülür. Bu isimlerin ref, nasb ve cer halleri takdiri olur. Bunun sebebi ise kelimenin sonunda bulunan elifin hareke kabul etmemesidir. Buna Arapçada teazzür denilmektedir.

¹¹⁷ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 278.

¹¹⁸ Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012), 248.

¹¹⁹ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 278.

¹²⁰ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddin b.Yusuf b.Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensâri el-Mısri, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, (Dimeşk: Dâru'l-Fecr, 3. Baskı, 2001), 109.

جَاءَ مُوسَى . Mûsa geldi.

رَأَيْتُ عِيسَى . İsa'yı gördüm.

مَرَرْتُ بِبُشْرَى . Büşra'ya uğradım.

Cümlelerinde موسى kelimesi cümlede fâil olduğu için taktîren merfû, عيسى kelimesi cümlede mef'ûlün bih olduğu için taktîren mansup, بشرى kelimesi ise taktîren mecrûrdur. Çünkü elif harfi hareke kabul etmez.

II. Nefsi Mütakellim Ya'sına Muzâf Olan Kelimeler:

لَمْ يَنْجَحْ وَلَدِي . Benim çocuğum başarmadı.

Cümlesinde ولد kelimesi nefsi mütakellim ya'sına muzâf olup cümlede fâil olduğundan dolayı taktîren merfûdur. Nasb ve cer halleri de aynı şekilde taktîren i'râb almaktadır.

III. **Damme ve Kesranın Mukadder Olduğu Yer:** Bu kısım da menkûs isimlerde (sonunda sâkin yâ ve onun öncesinde kesra bulunan) görülür. Maksûr isimler harekeyi hiç kabul etmezken menkûs isimler ise harekeyi kabul ederler. Ancak kesradan sonra yâ'ya damme ve kesra harekeleri ağır (sigal) geldiği için i'râb takdiri olmaktadır. Ancak nasb durumunda fetha harekelerin en hafifi olduğu için bu kelimelerin nasb hali lafzî i'râba girmektedir.

اللَّهُ هُوَ الْبَاقِي . Allah bâki olandır.

Cümlesinde الباقي kelimesi mübtedânın haberi olmasına rağmen ref alâmeti olan damme burada takdîridir.

إِنَّ الْقَاضِيَّ ذَكِيٌّ . Muhakkak kadı zekidir.

Bu cümlede القاضي kelimesi إِنَّ' nin ismi olduğu için mansuptur. Nasb hali ise kelimenin sonundaki zâhiri fethadır. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi bu tür kelimeler nasb alâmeti olarak fethayı alırlar.

سَلَّمْتُ عَلَى الْقَاضِي . Kadıya selam verdim.

Cümlesinde القاضي kelimesi başındaki harfi cerden dolayı mecrûrdur. Ancak cer alâmeti zâhiri değildir. O yüzden bu kelime takdîren mecrûrdur.

IV. **Damme ve Fethanın Mukadder Olduğu Yer:** Sonu elif ile biten illetli fiili muzârilere görülür. Bu tür fiillerin ref ve nasb hali takdiri i'râba sahipken cezm hali ise illet harfinin düşmesi ile olur. Yani cezm alâmeti lafzî i'râb ile olur.

يَتَسَى الْعَبْدُ رَبَّهُ . Kul rabbini unutuyor.

Bu cümlede fiil olan يتسَى manevi bir amil tarafından merfûdur. Ancak sonundaki eliften dolayı i'râb takdîridir.

لَنْ يَرْضَى اللَّهُ عَنِ الْكَافِرِ . Allah kafirden razı olmayacaktır.

Burada fiil لَن harfinden dolayı mansuptur. Ancak yine eliften dolayı i'râb takdîridir.

لَمْ يَنْسَ الْوَالِدَانَ وَلِذَهُمَا. Anne baba çocuklarını unutmadı.

Bu cümlede ise fiil لَم harfinden dolayı meczûmdur. Cezm alâmeti ise fiilin sonundaki illet harfi olan elif'in düşmesidir.

V. Sadece Dammenin Mukadder Olduğu Yer: Sonu vav ile biten illetli fiili muzârieler ref durumunda takdiri,(damme mukadderdir) nasb (fetha ortaya çıkar) ve cezm(illet harfi düşer) durumunda ise lafzî i'râba sahip olurlar.

سَيَنْجُو مُحَمَّدٌ. Muhammed başaracak.

Birinci baktan olan نَجَا fiilinin muzarisinde fiilin sonundaki damme takdîridir.

1.6.1.4.3. Mahallî İ'râb

Lafzî ve takdiri olmayan âmil sebebiyle meydana gelen itibarî değişikliktir. İ'râbın bu son hali ise mebnî (âmil sebebiyle sonu değişmeyen) kelimelerde ve mahkî cümlelerde görülür.¹²¹

تَوَكَّلْتُ عَلَى مَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. Sadece Allah'a tevekkül ettim.

Cümlesinde harfi cerden sonra gelen “مَنْ” kaydı mebnî olduğu için mahallen mecrûrdur. Mebnî kelimelerde i'râb mahallen olur.¹²² Müfred konumunda gelen cümle ise o müfredin i'râbını alır.¹²³

Harflerin, emir fiillerinin, isim fiillerin, öncesinde cezm edici şart edatı geçmeyen mazi fiilin ve ses isimlerinin i'râbdan mahalli yoktur.¹²⁴

İmam Birgivî meşhur eserinde mahallî i'râbı iki kısma ayırmıştır¹²⁵:

I. Sonu mahkî i'râb dışında başka bir i'râbla meşgul olan mu'reb isim:

مَرَرْتُ بِالنَّاسِ. İnsanlara rastladım.

Cümlesini söylediğimiz zaman بِالنَّاسِ kelimesinin harfi cerden dolayı kesra ile mecrûr olduğunu görürüz. Çünkü مَرَّ fiili birinci baktan lazım bir fiil olduğundan harfi cer olmaksızın mefûl alamaz. Burada بِالنَّاسِ kelimesinin mefûlün bih olmak üzere mahallen mansûp olduğuna hükmedilir.

وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ

¹²¹ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 278.

¹²² Birgivî, *İzhâr*, 166; Nusret Bolelli, *Nahiv - Sarf ve Terimleri*, (Yasin Yayınevi, İstanbul: 2006), 194; Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmî*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012), 249.

¹²³ Birgivî, *İzhâr*, 113; R. Resul Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 324.

¹²⁴ el-Galâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 38-39.

¹²⁵ Birgivî, *İzhâr*, 180-190. (Konu eserden özet olarak alınmıştır.)

Mü'minler yanlarından geçtiğinde, birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı.¹²⁶ Bu âyet-i kerimde zikrettiğimiz örneği teyid etmektedir. مَر fiili harfi cer ile müteaddi bir fiil olup kendisine mahallen mansûp bir meful almıştır.

II. Mebnî: Kelimenin başına dâhil olan amiller sebebiyle kelimenin sonunda değişim görülüyorsa bu kelimelere mu'reb, kelimenin sonu lafzen yada takdîren değişmiyorsa bunlara da mebnî denilir. Ya da mebnî, kelimenin sonunun harekeli ya da sakin olması bir âmil sebebiyle olmayan şeydir.¹²⁷ İsimlerde asıl olan müreb olmalarıdır. Mebnî ve mu'reb birbirlerinin zıttıdır. Mebnî kelimelerin sonları değil bilakis onların mahalleri değişir.¹²⁸ Bu kelimeler damme, fetha, kesra ve sükûn(cezmi) üzere mebnî olurlar.¹²⁹ كَمْ- هَوْلَاءِ-بَعْدُ-عَلِمَ örneklerinde olduğu gibi. Mebnîler asıl itibarıyla dört kısımdır. Bunlar: Mâzi fiil, emri hazır, harf ve cümledir. Zamîrler, ismi işaretler, ismi mevsuller, isim fiiller, ses isimleri gibi isimlerde asıl mebnîlere benzedikleri için mebnî olurlar.¹³⁰

Mebnîler Arapçada iki kısma ayrılırlar:

1. Asıl mebnîler: Asıl mebnîler dört tanedir: Harf, mazi fiil, lamsız emir (emri hazır), cümle.

2. Ârizî mebnîler: Bu kısım mebnîler de kendi içerisinde lazım ve gayrı lazım olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Lâzım mebnîler: Zamîrler, ismi işaretler, ismi mevsuller, isim fiiller, bazı terkipler, bazı kinaye lafızlarıdır. Bunlar her zaman mebnîdirler.

2. Gayrı lâzım mebnîler: İzafe edilmeyip ancak izafetine niyet edilen zarflar (فَدَامَ - أَمَامَ) : önünde, خَلْفَ : arkasında, فَوْقَ : üstünde, تَحْتَ : altında, قَبْلَ : önce, بَعْدَ : sonra) gayrı lâzım mebnîlerdir.¹³¹

Örnek: Sana önce geldim. جِئْتُكَ قَبْلَ. Sonra gittim. ذَهَبْتُ بَعْدَ.

Mezkûr cümlelerde zarf olan قَبْلُ ve بَعْدُ kelimeleri muzâfun ileyhleri olmadığı için izâfetten kesilmiş ancak muzâfun ileyh takdîren var kabul edildiği için bu zarflar mebnî olmuşlardır. Bunlardan sonra هَذَا şeklinde muzâfun ileyh takdîr edilirse bu zarflar mu'reb olurlar.¹³²

فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدٍ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ

¹²⁶ Mutaffifîn, 83 /30.

¹²⁷ Çârperdî, *Şerhu'l-Muğni*, (Lübnan: Dâru'n-Nursabah, 2012), 114

¹²⁸ Eren, A. Cüneyt, *Kolaylaştırılmış Arapça Grameri Nahiv*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2.Baskı, 2016), 63.

¹²⁹ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 278.

¹³⁰ Çârperdî, *a.g.e.* bkz. 115-138.

¹³¹ Birgivi, *İzhâr*, 186.

¹³² Çârperdî, *a.g.e.* bkz. 133.

Birkaç yıl içinde galip gelecekler. Önce olduğu gibi sonra da Allah'ın dediği olur. O gün mü'minler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler.¹³³

Bu âyette **قَبْلُ** ve **بَعْدُ** zarflarının başına **مِنْ** harfi ceri gelmesine rağmen kendileri izâfetten kesilip muzâfun ileyh menvî olduğundan dolayı mebnîdirler.

Cinsini nefyeden lânın ismi müfred, nekire ve lâ harfine muttasıl olduğunda mebnî olurlar.¹³⁴ Aksi halde mü'rebdirler. Bunlar bazen mebni bazen ise mu'reb olurlar.

Örnek: Hiçbir adam yoktur. **لَا رَجُلٌ**

Cinsini nefyeden lânın ismi müfred, nekire ve lâ harfine muttasıl olduğundan mebnîdir. O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar.¹³⁵ **لَا فِيهَا عَوٌّ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ**

Bu âyette cinsini nefyeden lânın ismi ile kendisi muttasıl olmadığından isim olan **عَوٌّ** kelimesi mebnî değildir. Arapçada cümle isim (mübtedâ-haber) ve fiil (fiil-fâil) cümlesinden oluşmaktadır. Her iki cümlede merfûdurlar. Bu sebeple merfûlar, diğerlerine (mansup-mecrûr ve meczûm) nazaran önce gelir ve cümlede daha çok kullanılırlar. Bu sebeple merfûâta daha geniş yer vereceğiz.

---

¹³³ Rûm, 30/4.

¹³⁴ Birgivî, *İzhâr*, 188.

¹³⁵ Saffât, 37/47.

İKİNCİ BÖLÜM MERFÛÂT

2. TANIMI ve KISIMLARI

Üçüncü baptan gelen “رَفَعَ” fiilinin ismi mefûlünün cemisi olan merfûât, cümlede ref konumunda bulunan kelime ve terkiplerdir. Nahiv eserlerinde önce merfûlar anlatılır. Çünkü cümleyi genelde fiil-fâil veya mübtedâ-haber oluşturur. Bunlarda merfû oldukları için merfûlar, mansûp ve mecrûrlara nazaran asıldır.¹³⁶ Merfûât kendi arasında asıl ve mülhak olmak üzere ikiye ayrılır. Fâil asıl olurken diğerleri fâile mülhaktırlar.¹³⁷ Yani diğer merfûlar fâile benzemektedir. Bu benzerlikte müsnedün ileyh (kendilerine fiil ya da haber isnad edilmeleri) ya da müsnedün bih olmalarıdır.

Arapça da merfûlar dokuz tanedir. Bunlar: Fâil, nâib-i fâil, mübtedâ, haber, kâne ve kardeşlerinin ismi, inne ve kardeşlerinin haberi, leyse’ye benzeyen harflerin ismi, umumî olumsuzluk bildiren (cinsini nefyeden) lâ’nın haberi, öncesinde nasbedici ve cezmedici edat bulunmayan fiili muzâridir.

2.1. FÂİL

2.1.1. Fâilin Tanımı

Birinci baptan gelen فَعَلَ fiilinin ismi fâili olan “fâil” lügatte işi yapan kişi anlamına gelir. İstilah anlamı ise şu şekildedir: Öncesinde tam ve ma’lum fiili zikredilen merfû isme fâil denilir.¹³⁸ Arapça ifade ile fâil:

هُوَ مَا أُسْنِدَ الْفِعْلُ أَوْ شَبِهَهُ إِلَيْهِ وَقَدَّمَ عَلَيْهِ عَلَى جِهَةِ قِيَامِهِ بِهِ أَوْ شَبِهَهُ بِهِ¹³⁹

İş yapanı delalet etmek üzere kendisine ma’lûm ve tam fiil veya o manada şibh-i fiil isnâd olunan isimdir ki bunlar bu isme tekaddüm ederler.

Bu tanıma göre:

a) Fâil; isim veya isimle te’vil edilen cümle olabilir.

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti.”¹⁴⁰

Bu ayette “قَضَىٰ” fiilinden sonra gelen “رَبُّ” kelimesi damme ile merfû zâhiri fâildir.

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ

¹³⁶ Muhammed b. Abdirrahim b. el-Hüseyn el-Umeriyyi, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, (Lübnan: Dâru’ş-Şifâ, 2014), 49.

¹³⁷ Ceylâni, *a.g.e.*, 49.

¹³⁸ Birgivi, *İzhâr*, 110.

¹³⁹ Ceylâni, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, 50.

¹⁴⁰ İsrâ, 17/23.

İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?

Âyette geçen fâil isim te'vilinde olan **أَنْ تَخْشَعَ** ifadesidir. Mahallen merfûdur. **الْخُشُوعُ** şeklinde isimdir.

b) Fâile isnad edilen fiil tam ma'lum fiil olur.

Hasan vurdu. **ضَرَبَ حَسَنٌ**

ضَرَبَ tam ve ma'lûm bir fiil olup vurma işi Hasan'a isnâd edilmiştir. Tam fiil denilmesi nâkıs fiil olan **كَانَ** ve kardeşlerinin ref yaptığı isimlerle karışmaması içindir. Çünkü onlara fâil değil bu fiillerin ismi denilir.

c) Fâile isnad edilen fiil mukaddem olur.

Hasan vurdu. **حَسَنٌ ضَرَبَ**

Yine bu cümlede görüldüğü üzere fiil olan **ضَرَبَ** mukaddemdir. Bu cümle **حَسَنٌ ضَرَبَ** şeklinde kurulursa fiil fâil yerine mübtedâ haber olur.

d) Fâil; ya fiilin bildirdiği işi yapan kişiye ya da işin ne ile kâim olduğuna delalet eder. Bu ifade ise fiilin bizzat fâil tarafından yapılacak olmasına işaret eder. Dolayısıyla nâib-i fâil kastedilmemiş olur.

Zeyd öldürdü. **قَتَلَ زَيْدٌ**

Bu cümlede öldürme fiili bizzat Zeyd tarafından yapılmıştır.

Zeyd öldürüldü. **قَتِلَ زَيْدٌ**

Burada ise fiil Zeyd tarafından yapılmamış bilakis fiil Zeyd üzerinde vuku bulmuştur. Birinci cümlede Zeyd fâil iken ikinci cümlede aynı isim nâib-i fâildir.

e) Fâile isnad edilen fiil ya da onun manasında bir şey olabilir.

“Zeyd, kölesi ayakta olan kimsedir.” **زَيْدٌ قَائِمٌ غُلَامُهُ**

Cümlede geçen **قَائِمٌ** birinci baktan gelen **قَامَ** fiilinin ismi fâili olup ma'lum fiil gibi ref ve nasb yapmaktadır. Cümlede geçen **غُلَامُهُ** ifadesi ismi fâilin fâili olup zâhiri damme ile merfûdur.

مُخْتَلَفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

“Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır.”¹⁴¹

Âyet-i kerimesinde de fiili muzâriden türeyen ve ismi fâil olan **مُخْتَلَفٌ** kelimesi sonrasında ref yapıp onu kendisine fâil almıştır.¹⁴²

¹⁴¹ Nahl, 16/69.

¹⁴² İbn Hişâm, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 274.

Zeyd, yüzü güzel olan kimsedir. **زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ**

Bu cümlede **وَجْهَهُ** kelimesi beşinci baktan sıfatı müşebbehe olan **حَسَنٌ** kelimesinin fâilidir. Çünkü sıfatı müşebbeheler de lazım fiil gibi kendilerine fâil alırlar.

هَيْهَاتَ زَيْدٌ Zeyd uzak oldu.

Bu bir fiil cümlesidir. Ancak **هَيْهَاتَ**'nin kendisi değil manası fiildir. Bu isim beşinci baktan **بَعْدَ** / uzak oldu / manasında olup Zeyd'i fâil alıp onu ref yapmıştır.

Bu konu Basra ve Kûfe ekolleri arasında ihtilâfıdır. Basra ekolü fiil ile fâil tek bir kelime (**كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ**) gibidir demiş; o yüzden de kelimenin bir cüzünün diğer cüzünün önüne geçemeyeceğini savunmuştur. Basralılar ayrıca fiil ile fâil yer değiştirirse mübtedâ ve haber ile karışacağını gerekçe göstererek bu durumu kabul etmemişlerdir.

قَامَ زَيْدٌ Zeyd kalktı.

Bu ibare fiil fâilden oluşmuş bir fiil cümlesi iken; **زَيْدٌ قَامَ** / Zeyd, ayakta oldu. / cümlesi mübtedâ haberden oluşmuş bir isim cümlesidir.

Kûfeliler ise fâilin fiilden önce gelebileceğini söylemişlerdir. Çünkü Kûfelilere göre bu durum Araplardan işitilmiştir. Aynı zamanda şair olan Hîre Melikesi ez-Zebbâ binti Amr'ın aşağıdaki beytini buna delil getirmektedirler.

مَا لِلْجَمَالِ مَشِيهَا وَبِيداً أَجْنَدلاً يَحْمِلْنَ أَمْ حَدِيداً

Develer neden yavaş yürüyorlar? Kaya mı yoksa demir mi taşıyorlar?¹⁴³

Şiirde geçen **مَشِيهَا** fâildir ve merfûdur. Âmili olan **وَبِيداً** kelimesinden önce zikredilmiştir.¹⁴⁴

2.1.2. Fâilin Çeşitleri ve İ'râbı

Fâil zâhiri isim ve zamir olmak üzere iki kısma ayrılır:

2.1.2.1. Zâhir İsim

Arapçada if'âl babından ismi meful olan **مُظْهَرٌ** (muzher) kelimesi ile zikredilir. İzhâr edilmiş, açığa çıkarılmış anlamına gelmektedir. O halde zâhiri isim olan fâil cümlede hemen görülen fâildir. Örnek: **مَاتَ عَمْرٌو** / Amr öldü. / cümlede yer alan **عَمْرٌو** ismi zâhiri fâildir.

Zâhir isim dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Sahih İsim: Son harfinde illet harfi bulunmayan isimdir. Bu isimler i'râblarını zâhirî olarak alırlar. **أَسَدٌ** (aslan) **سَحَابٌ** (bulut) örneklerinde olduğu gibi.

¹⁴³ İbnu Akîl, *Şerhu İbni Akîl*, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2010),1, 423.

¹⁴⁴ İbnu Akîl. *a.g.e.*, 423.

İçlerinden biri: “Benim bir arkadaşım vardı.” der.¹⁴⁵ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ
Zikredilen âyette قَائِلٌ kelimesi türemiş olduğu قَالَ fiilinin fâilidir. Fâilin son harfi sahih harf olduğu için ref alâmeti zâhirî dammedir.

1.1. **Maksur İsim:** Son harfi (ى ا) şeklinde olup, eliften önceki harfin harekesi fetha olan isimdir. Maksur isimler الفتى ve مستشفى kelimelerinde olduğu gibi ref, nasb ve cer alâmetlerini takdiri olarak alır.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرَ إِلَيْكَ

Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi.¹⁴⁶

Bu âyette موسى kelimesi maksur isim olup fâil olduğundan ref alâmeti takdiri dammedir.

رَأَيْتُ الْفَتَى. Genci gördüm.

الفتى kelimesi bu cümlede mefûlün bih olması nedeniyle mansuptur. Nasb alâmeti elif üzerine takdir edilen mukadder fethadır.

مررتُ بالفتى. Gence uğradım.

الفتى kelimesi bu cümlede mecrûr isimdir. Cer alâmeti, elif üzerine takdir edilen mukadder kesradır.

1.2. **Menkûs İsim:** Son harfi (ي) olup, bir önceki harfinin harekesi kesra olan isimdir.

Örnek: القاضي (kadı) المنادي (seslenen)

Menkûs ismin ref alâmeti takdîr edilen dammedir.

Allah kime hidayet verirse doğru yolu bulan işte odur.¹⁴⁷ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي

Bu âyette الْمُهْتَدِي ismi, haber olmasına rağmen sonunda damme zahir olmamıştır.

هذا قاضٍ عادلٌ. Bu adil bir hakimdir.

Bu cümlede قاضٍ haber olarak merfûdur. Ref alâmeti ise “yâ” üzerinde takdîr edilen dammedir. Telaffuz zorluğu nedeniyle “yâ” hafzedilerek yerine tenvin getirilmiştir.

Menkûs isim nasb durumunda fetha alır.

رَأَيْتُ الْقَاضِيَّ يَحْكُمُ بَيْنَ النَّاسِ. Hâkimi insanlar arasında hükmederken gördüm.

Menkûs isim cer alâmetini “yâ” üzerine takdîren alır.

سَلَّمْتُ عَلَى الْقَاضِي. Hâkime selam verdim.

¹⁴⁵ Saffat, 37/51.

¹⁴⁶ A'raf, 7/143.

¹⁴⁷ İsra, 17/97.

Bu cümlede harfî cerle mecrûr olan الْقَاضِي kelimesinde cer alâmeti olan kesra takdîrendir.

1.3. **Memdûd İsim:** Sonunda zaid eliften sonra elifi memdûde (ء) bulunan isimdir. İ'râbı sahih isim gibidir. Gayrı munsarif olduklarından ref alâmetleri damme, nasb ve cer alâmetleri ise fetha ile olmaktadır. Örnek: السَّمَاءُ (sema) الحمراء (kırmızı)

2.1.2.2. Zamir:

Muzher fâilden farklı olarak cümlede hemen görülmeyen fâildir. Muzmer olarak isimlenir. Bâriz ve müstetir olur.

Bâriz: İbârede mevcut olan ve telaffuz edilen zamirdir.¹⁴⁸

Fiillerin tesniyelerindeki elifler bariz (açık) ve muttasıl (bitişik) zamîrlerdir.

Siz ikiniz dövdünüz. ضَرَبْتُمَا

O ikisi dövüyorlar. يَضْرِبَانِ

Cemî müzekkerlerde ise vav bariz muttasıl zamîrdir.

“Siz erkekler dövdünüz.” ضَرَبْتُمْ

“O erkekler dövüyorlar.” يَضْرِبُونَ

Cemî müenneslerde ise nûndur. Bu nûn'a nûn-u nisve (kadınlar nûnu) denilir.

“ O kadınlar / siz kadınlar dövdü / dövdünüz.” ضَرَبْتُنَّ - ضَرَبْنَ

Nefsi mütekellimde, müfred muhatab ve muhatabada ise (ت) ta'dır.

“Ben vurdum” ضَرَبْتُ “Sen erkek vurdun” ضَرَبْتَ “Sen kadın vurdun” ضَرَبْتِ

Nefsi mütekellim meal ğayr' da ise bu zamîr نَا (nâ) olarak karşımıza çıkar.

“Biz dövdük” ضَرَبْنَا

Mazi fiilin dışındaki müfred muhataba da ise bu zamîr يَ (ye)'dir.

“Sen bayan dövüyorsun”¹⁴⁹ تَضْرِبِينَ

Müstetir: İbârede mevcut olmayan fakat âmilin tahtında varlığı gizli olarak kabul edilen zamirlerdir.¹⁵⁰ Gizlenmesi vacip ve caiz olanlar olarak iki kısımdır.

Gizlenmesi vacip olanlar: Açığa çıkması asla caiz olmayan ve fiilin sadece kendisine isnâd edildiği fâildir. Mazi fiilin dışında müfret, müzekker, muhatab ve mütekellim siğalarda karşımıza çıkar. Misal:

(Fâili müstetir olan “ene” zamiridir.) Ben dövüyorum. أَضْرِبُ

(Fâili müstetir olan “ente” zamiridir.) Sen dövüyorsun. تَضْرِبُ

¹⁴⁸ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 215.

¹⁴⁹ Birgivi, *İzhâr*, 118.

¹⁵⁰ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 215.

(Fâili müstetir olan “nahnu” zamiridir.) Biz dövüyoruz. نَضْرِبُ

- İsim fiillerde fâilin gizlenmesi zorunludur.

مَهْ (Bırak)

نَزَالِ (İn)

صَهْ (Sus)

Bu kelimeler emir manasında kullanılırlar. Fâilleri müstetir zamir olan “ente” zamiridir.

- İsmi fâil, ismi meful, sıfatı müşebbehe zarfı müstekar gibi fiil manasında olan amiller zâhiri bir fâilde amel şartları yoksa fâillerinin gizlenmesi gerekir.

“Bana döven / dövülmüş adam geldi.” جَاءَنِي ضَارِبٌ - جَاءَنِي مَضْرُوبٌ

Bu cümlelerde fiil gibi amel eden ismi fâil ve ismi meful olan ضَارِبٌ ve مَضْرُوبٌ kelimelerinin zâhiri bir isimde amel şartları bulunmadığı için içerisinde fâilleri gizlidir.

İsmi fâil ve ismi mefullerin tesniye ve cemî kalıplarında bunların amel etme şartları bulunsun veya bulunmasın daima fâilleri gizli olur.

“Bana döven / dövülmüş iki adam geldi.” جَاءَنِي رَجُلَانِ ضَارِبَانِ - مَضْرُوبَانِ

“Bana döven adamlar geldi.” - جَاءَنِي رَجَالٌ ضَارِبُونَ

Bu cümlelerde ismi fâil ve mefuller tesniye ve cemî siğasında olduklarından fâilleri zâhiri olarak zikredilmez.

- عَدَا - مَا خَلَا - لَيْسَ gibi istisna edatlarından sonra fâilin gizlenmesi gerekir.

“Bana herkes geldi. Zeyd gelmedi.” جَاءَنِي الْقَوْمَ لَيْسَ زَيْدًا

Bu cümlede لَيْسَ den sonra ismi gizlenmiştir.

Gizlenmesi caiz olanlar: Bunların âmili ise bazen kendilerine bazen de zâhiri bir isme isnâd edilirler.

- Müfred ğaib ve ğaibe siğalarda karşımıza çıkar.

زَيْدٌ ضَرَبَ - يَضْرِبُ Zeyd vurdu / vuruyor.

Bu cümlelerin i'râbını şu şekilde yaparız: Zeyd kelimesi mübtedâ olduğu için burada damme ile merfûdur. ضَرَبَ fiili ise mazi fiil olduğu için fetha üzere mebnîdir. Burada mübtedâyâ dönen ve gizlenmesi caiz olan هُو zamîri vardır. Bu zamîr fiilin fâilidir. Fiil ve fâil ise mübtedânın haberidir. Cümle haber olduğu içinde mahallen merfûdur.

Cümleyi زَيْدٌ ضَرَبَ şeklinde fiil fâil olarak değiştirirsek زَيْدٌ kelimesi zâhiri fâil olur.

- Yukarıda bahsedilen ve fiil gibi amel eden ismi fâil ismi meful sıfatı müşebbehe gibi âmillerin amel etme şartları vuku bulduğu zaman fâil zâhiri olarak gelebilir.

زَيْدٌ قَائِمٌ غُلَامُهُ Zeyd kölesi ayakta olan kimsedir.

Cümlede ismi fâil olan قَائِمٌ kelimesi mübtedâ olan زيدٌ lafzına itimâd ederek عَلَامُهُ kelimesini kendisine açık fâil almıştır.

زيدٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ Zeyd yüzü gülen olan kimsedir.

Bu cümlede sıfatı müşebbehe olan حَسَنٌ kelimesi yine mübtedâyâ itimâd ederek kendisine açık fâil almıştır.

2.1.2.3. Müevvel Mastar:

(أَنَّ ve أَنْ) Daha önce de bahsettiğimiz üzere fâil isim veya isim te'vilinde olabilir.

“Senin dövmen hoşuma gitti.” (Fâil, fiil cümlesi) أَعْجَبْتِي أَنْ ضَرَبْتَ

Bu cümlede müevvel mastar olan أَنْ ضَرَبْتَ ifadesi fâil olup mahallen merfûdur. Çünkü أَنْ harfi mastar harfi olduğundan fiilleri mastara çevirir. O halde burada fâil ضَرَبْتُ te'vilindedir. Diğer bir ifade ile ضَرَبْتُ şeklinde anlaşılır.

Çocuğun ağlaması beni üzüyor. (Fâil, fiil cümlesi) يَحْزُنُنِي أَنْ يَبْكِيَ الْوَلَدُ

Bu cümlede ise fâilimiz بُكَاءُ الْوَلَدِ şeklindedir.

Senin âlim oluşun bana ulaştı. (Fâil, fiil cümlesi) بَلَغَنِي أَنَّكَ عَالِمٌ

Bu cümlede müevvel mastar olan أَنَّكَ عَالِمٌ ifadesi fâil olup mahallen merfûdur. Çünkü بَلَغَ fiilinin fâili olup mahallen merfûdur. “Senin ilmin bana ulaştı” şeklinde anlaşılır.

2.1.2.4. İsmi Mevsûl:

Babasına ikram ettiğim kimse geldi. جَاءَ الَّذِي أَكْرَمْتُ أَبَاهُ

Tam ve mazi fiil olan جَاءَ “ellezi” ismi mevsûlünü kendisine fâil almıştır. Fâil mebnî olduğu için mahallen merfûdur.

2.1.2.5. İsmi İşâret:

Bu iki erkek öğrenci bildiler. عَلِمَ هَذَانِ الطَّالِبَانِ

Fiil ve fâilden oluşan bu cümlede fâilimiz tesniye olan ismi işârettir. Ref alâmeti tesniye olduğundan “elif” tir. الطَّالِبَانِ kelimesi ise ismi işâretten bedeldir.

2.1.3. Fiil-Fâil Uyumu

- Fiil kendisine isnâd edildiği zaman muzher fâil tesniye veya cemî de olsa fiilin müfred ve gâib olması zorunludur.

قَامَ الزَّيْدَانِ “İki Zeyd kalktı.”

قَامَ الزَّيْدُونَ Zeyd’ler kalktılar.

Bu cümlelerde fâiller tesniye ve cemî geldiği halde âmilin yani fiilin müfred ve gâib olduğunu görüyoruz.

Nahivcilerin çoğunluğu fiilin müfred olması gerektiğini savunurken Benû Hâris b. Kâb kabîlesi fiilin de fâile uyum sağlamasının caiz olabileceğini söylemişlerdir.

Cumhur nahivcilere göre “Zeyd’ler kalktı.” قَامَ الزَّيْدُونَ cümlesinde fiil müfred zikredilirken Benû Hâris b. Kâb kabilesi bu cümlemin قَامُوا الزَّيْدُونَ şeklinde de olabileceğini söylemişlerdir. Ubeydullah b.Kays, Emevî hilafetine karşı olan Mus’ab b. Zübeyr b. Avvâm (r.anhuma) için şu beyti söylemiştir:

تَوَلَّى قِتَالِ الْمَارِقِينَ بِنَفْسِهِ وَقَدْ أَسْلَمَاهُ مُبَعَّدًا وَحَمِيمًا

Hiç kimse Mus’ab’a yardım etmediği halde O, dinden çıkanlarla yalnız mücadele etti.¹⁵¹ Burada مُبَعَّدًا وَحَمِيمًا kelimeleri fâildir. Kural gereği fiilin أَسْلَمَ şeklinde müfred gelmesi gerekiyordu. Ancak fâil iki tane olduğu için tesniye geldiğini görmekteyiz. Benû Hâris b. Kâb kabilesi görüşünü Ebû Firâs el-Hamdânî’nin şu beytiyle desteklemektedir:

يَلُومُونَنِي فِي اشْتِرَاءِ النَّخِيلِ أَهْلِي فَكَلُّهُمْ يِعْزَلُ

Ailemin hepsi levmedilmeye daha layıkken, hurma alma konusunda kötiledikleri ise ben.¹⁵²

Bu şiirde de يَلُومُ şeklinde müfred gelmesi gereken fiilin fâili (أهلي) cemi olduğu için kendisine cemî vâvının dâhil olduğunu görmekteyiz.

- Eğer fâilimiz hemen çekimlenebilen fiilden sonra gelen müfred veya tesniye müennes olursa fiilin de müennes olması gerekir.

قَامَتْ هِنْدٌ “Hind kalktı.”

قَامَتْ هِنْدَانٌ “İki Hind kalktı.”

Bu cümlelerde de bir kadın olan Hind fâil olduğu için fiil de müennes olmuştur.

إِذْ قَالَتْ امْرَأَةٌ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا

“Hani, İmran’ın karısı, “Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım.”¹⁵³ Demişti.

Âyette geçen امْرَأَةٌ kelimesi hakiki müennes olduğu için onun âmili olan قَالَتْ fiili de müennes zikredilmiştir.

Şâyet fâilimiz kadın dışında bir müennes olursa ya da hakiki müennes olmazsa bu durumda âmilin müzekker veya müennes olması caizdir. Ancak âmilin bu durumda müennes kullanılması daha fasihtir.

¹⁵¹ İbnu Akîl, *Şerhu İbni Akîl*, (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 2010), 1, 426.

¹⁵² İbnu Akîl. *a.g.e.*, 427.

¹⁵³ Âli imran, 3/35.

“Güneş doğdu.” طَلَعَتِ الشَّمْسُ

Bu cümleyi طَلَعِ الشَّمْسُ şeklinde fiili müzekker olarak da zikredebiliriz. Çünkü الشَّمْسُ kelimesi Arapçada müennes kabul edilir. Ancak Ayşe, Fatma gibi karşısında erkek bulunmadığı için hakiki müennes değildir.

“Deve yürüdü.” سَارَ النَّاقَةَ

Bu cümleyi de aynı şekilde سَارَتِ النَّاقَةَ şeklinde fiili müzekker ve müennes olarak kullanabiliriz. Çünkü deve anlamı taşıyan النَّاقَةَ kelimesi karşılığında eril bulunsa bile âdemî değildir.

Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’den bu kurala uygun şu âyetleri misal gösterebiliriz:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt olan (Kur’an) geldi.¹⁵⁴

مَوْعِظَةٌ kelimesi kendisinde isimlere bitişen ve onları müennes yapan harflerden birisi olan ta (ة) bulunduğu için fâilin âmili olan جَاءَ fiili de müennes getirilmiştir.

İşte size Rabbinizden açıkça bir delil geldi.¹⁵⁵ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

بَيِّنَةٌ kelimesi de müennes olmasına rağmen fiil olan جَاءَ müzekker kullanılmıştır. Çünkü bu kelime de hakiki bir müennes değildir.

- Fâil cemî müennes olursa veya fiil ile fâil arasında fasıla girerse yine fiilin müzekker veya müennes olması caizdir.

جاءت المؤمناتُ / جاء المؤمناتُ / Mü’min kadınlar geldi.

Bu cümleleri iki şekilde de kullanmak caizdir.

حَضَرَ / حَضَرَتْ القَاضِيَةَ امرأةً / Kadın, Kadı’nın huzurunda oldu.¹⁵⁶

Bu cümlede امرأةً kelimesi hakiki müennes olmasına rağmen fiil müzekkerde zikredilir. Çünkü fiil ile fâili arasında meful girmiştir.

2.1.4. Fâilin Hazfedildiği Yerler

Fâil dört yerde hazfedilir.

- I. الأ bulunan cümleden الأ’dan önce fâil hazfedilir.

مَا قَامَ الا هِنْدُ / Sadece Hind ayağa kalktı.

Bu cümlede الأ’dan önce bulunan fâil hazfedilmiştir. Cümlenin aslı şu şekildedir: / Hiç kimse kalkmadı sadece Hind kalktı. مَا قَامَ أَحَدٌ الا هِنْدُ kelimesi قَامَ fiilinin fâilidir.

¹⁵⁴ Yûnus, 10/57.

¹⁵⁵ Enâm, 6/157.

¹⁵⁶ Birgivî, İzhâr, 120.

II. Mastarın fâili hazfedilir.

أَوْ إِطْعَامٍ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ

Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi doyurmaktır.¹⁵⁷ /

Bu âyetlerde bulunan إِطْعَامٍ kelimesi ifâl babından yedirmek manasında mastardır. Mastarlarda fiiller gibi amel ederler. Yani fâil ve meful alırlar. Bu âyette ise mastarın fâili mahzûftur. إِطْعَامُهُ şeklinde mastar fâiline izafe edilmiştir. يَتِيمًا kelimesi ise mastarın mefulüdür.

III. Niyâbe yani nâib-i fâil varsa fâil hazfedilir.

قُضِيَ الْأَمْرُ Emir yerine getirildi.¹⁵⁸

قُضِيَ fiili ikinci baktan gelen قَضَى fiilinin mazi meçhul sığasıdır. Cümlenin aslı:

قَضَى اللَّهُ الْأَمْرَ Allah işi tamamladı / iken cümleden fâil olan اللَّهُ lafzı hazfedildi. Mefulün bih olan الْأَمْرُ kelimesi ise fâilin yerine gelerek onun gibi merfû oldu.

IV. Taaccüb (şaşıрма) sığası olan أَفْعِلٌ den fâil hazfedilir.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا

Bize gelecekleri gün (gerçekleri) ne iyi işitip ne iyi görecekler!¹⁵⁹

أَسْمِعْ بِهِمْ ifadesinde câr mecrûr olan بِهِمْ fâildir. Ancak وَأَبْصِرْ ifadesinden sonra fâil hazfedilmiştir.¹⁶⁰

2.1.5. Fâil ile Mefûl Arasındaki İlişki

Fâilin hemen amilinden sonra gelmesi asıldır. Fiil cümlesinde fiilden hemen sonra fâili eğer varsa daha sonra da mefulün zikredilmesi uygun olandır.

وَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ¹⁶¹ “Süleyman, Dâvûd’a vâris oldu.”

Bu âyet-i kerimede önce fiil sonra fâil son olarakta meful zikredilmiştir.

Fâil bazı durumlarda mefulden sonra gelir. Bu da caiz ve vacip olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

I. Caiz olması:

وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ¹⁶² Andolsun, Firavun’un ailesine de uyarıcılar gelmişti.

Bu âyette fiil ile fâil arasına mefulün bih olan آلَ فِرْعَوْنَ girmiştir.

Ömer b. Abdulaziz b. Mervân’ı öven Cerîr b. Âtıyye b. El- Hatefâ’nın şu şiiri de ayrı bir örnektir:

¹⁵⁷ Beled, 90/ 14-15.

¹⁵⁸ Hûd, 11/44.

¹⁵⁹ Meryem, 19/38.

¹⁶⁰ İbn Hişâm, *Sebîlu’l-Hüdâ ala şerhi katru’n-Nedâ ve bellü’s-Sedâ*, 276-77.

¹⁶¹ Neml, 27/16.

¹⁶² Kamer, 54/41.

جَاءَ الْخِلَافَةَ أَوْ كَانَتْ لَهُ قَدْرًا كَمَا أَتَى رَبَّهُ مُوسَى عَلَى قَدْرٍ

O'nun hilafete gelişi Mûsa'nın Rabbine gelişi gibi takdir olunan bir şeydir.¹⁶³

أَتَى fiilinin fâili مُوسَى'dır. Ancak yine fiil fâil arasına mefulün bih olan رَبَّهُ girmiştir.

II. Vacip olması:

“Bir zaman Rabbi İbrâhim'i birtakım emirlerle sınamıştı.¹⁶⁴ وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ

Bu âyette mefulün bih olan إِبْرَاهِيمَ kelimesi fiil ile fâil arasına girmiştir. Fâil olan رَبُّهُ kelimesinde bulunan zamîr إِبْرَاهِيمَ kelimesine dönmektedir. Burada önce fâil zikredilmiş olsa idi bu zamîrin nahiv kurallarına göre döneceği bir kelime olmazdı. Bu sebeple bu ve benzeri yerlerde fâilin sonra getirilmesi vaciptir.

ضَرَبْتِي زَيْدٌ.” “Zeyd beni dövdü.”

Bu cümlede de benzer durum söz konusudur. Bu cümleyi ضَرَبَ زَيْدٌ أَيَّي şeklinde söylersek muttasıl olması gereken zamîri munfasıl yapmış oluruz. Nahiv gereği vasıl varken de fasla gidilmez.

Cümlede fâili bildiren alâmetler varsa da fâil mefulden sonra getirilir.

أَكَلَ الْكُمْتَرَىٰ مُوسَى.” “Mûsa armutu yedi.”

Bu cümlede armut anlamında olan الْكُمْتَرَى kelimesinin fâil olması düşünülemeyeceğinden bu ve benzeri durumlarda fâil sonra zikredilir.

ضَرَبَتْ مُوسَى سَلْمَى.” “Selma Mûsa'yı dövdü.”

Bu cümlede de fiilden sonra gelen مُوسَى fâil olamaz. Çünkü fiile bitişen müenneslik alâmeti bu fiilin falinin müennes olması gerektiğine işaret ediyor. O halde cümlede fâil سَلْمَى'dır.¹⁶⁵

2.1.6. Övme ve Yerme Fiillerinin Fâilleri

Övme ve yerme (Medh ve zem) fiillerinin faillerinin ise üç şartı vardır:

1. Bu fiillerin fâilleri el takılı olmalıdır.

نِعِمَّتِ الْمَرْأَةُ هِنْدٌ.” “Hind ne güzel kadındır.”

Cümlesinde fâil olan الْمَرْأَةُ kelimesi el takısı almıştır.

2. Ya da bu fiillerin fâilleri el takılı bir kelimeye muzâf olmalıdır.

نِعِمَّ غُلَامُ الرَّجُلِ زَيْدٌ.” “Adamın kölesi olan Zeyd ne güzeldir.”

¹⁶³ İbn Hişâm, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 277.

¹⁶⁴ Bakara, 3/ 124.

¹⁶⁵ İbn Hişâm, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 278.

Burada ise medh fiili olan نِعَم kendisine muzâf ve muzâfun ileyh olan غلامِ الرَّجُلِ ifadesini fâil almıştır.

Allah’a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir.¹⁶⁶ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ kelimesi el takılı olan الْمُتَّقِينَ kelimesine muzâf olmuştur.

3. Veya bu fiillerin fâilleri müstetir bir zamîr olmalı ve nekire bir kelime ile temyiz edilmelidir.¹⁶⁷

“Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!”¹⁶⁸ بئسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا بئسَ zem fiilidir. Fâili müstetir zamîr olan هُوَ ‘dir. هُوَ بئسَ الْبَدَلُ بَدَلًا şeklinde takdir edilir.

2.2. NÂİB-İ FÂİL

2.2.1. Tanımı

Nâib-i fâil, fiilin bildirdiği iş, üzerinde vâki olmak üzere kendisine meçhul-tam fiil veya o manada şibih fiil isnâd olunan kendisi ile beraber fâilin zikredilmediği merfû bir isimdir.¹⁶⁹ Cümleden fâil hafzedilir ve hafzedilen fâilin yerine getirilen kelime fâilin durumunu üstlenir.¹⁷⁰ Yani onun gibi merfû olur.¹⁷¹ İsminden de anlaşılacağı üzere fâilin vekilidir. İbn Âcurrum ve mütekaddimûndan olan nahiv âlimleri nâib-i fâile الْمَفْعُولُ الَّذِي فاعله لم يُسمَ فاعله gibi müteahhirûn nahivciler bu ifadenin mastar, zarf ve câr mecrûrun nâib-i fâil olmalarını kapsamadığı için itiraz etmişlerdir. Bunun en güzeli nâib-i fâil olarak isimlenmesidir demişlerdir. Çünkü mefulün yanısıra mastar, zarf ve câr mecrûr da nâib-i fâil olur.¹⁷²

خَلَقَ اللهُ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا.

Bu cümlede fâil olan اللهُ lafzı herkes tarafından bilindiği için cümleden hafzedilir. Fiil meçhul sığaya çevrilir. Mef’ûlün bih olan الْإِنْسَانَ lafzı fâilin yerine ikame edilir ve onun gibi merfû olur. Cümle خَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا / İnsan zayıf olarak yaratıldı./ şeklinde olur. الْإِنْسَانَ lafzı birinci cümlede mansûp iken ikinci cümlede nâib-i fâil olduğu için merfû olmuştur.

¹⁶⁶ Nahl, 16/30.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 280.

¹⁶⁸ Kehf, 18/50.

¹⁶⁹ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, 218.

¹⁷⁰ Zeynep Atay, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, (Kitap Kalbi Yayıncılık, 8.Baskı, İstanbul: 2018), 57.

¹⁷¹ İbnu Akîl, *Şerhu İbni Akîl*, (Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut: 2010),1. 453.

¹⁷² İbn Umî Kâsım, Bedrettin el-Hasen b. Kâsım el-Murâdî, *Tevdihu'l-Mekâsıdı ve'l-Mesâliki bi Şerhi Elfiyeti İbn Mâlik*, Thk. Ahmed Muhammed Azûz, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1.Baskı, 2005), 250.

2.2.2. Nâib-i fâil Çeşitleri ve İ'râbı

2.2.2.1. Zahir isim

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاللَّهُ ثَرْجِعُ الْأُمُورِ

“Onlar, ille de Allah’ın ve meleklerin, bulutların gölgeleri arasından çıkıp gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar! Bütün işler Allah’a dönecektir!”¹⁷³

Bakara sûresinin bu âyetinin aslı şu şekildedir:

وَقَضَى اللَّهُ الْأَمْرَ “Allah iş hakkında hüküm verdi”

Cümleden fâil olan “Allah” lafzı hazfedildi. Daha sonra ma’lum olan “قَضَى” fiili meçhul yapıldı. Mefulün bih zahir isim olan “الْأَمْرَ” ise nâib-i fâil yapıldığı için zâhiri bir damme ile merfû oldu.

أَمْ تَرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

Yoksa daha önce Mûsâ’ya sorulduğu gibi siz de peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değişirse şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.¹⁷⁴

سُئِلَ : Üçüncü baptan tam bir fiil olan “سَأَلَ” nin mazi meçhul sığasıdır.

مُوسَى : İsmi meksûr olan “Mûsa” kelimesi cümlede Nâib-i fâildir. Ancak kelimenin sonunda bulunan “elif” harfi hareke alamadığı için burada damme takdiridir.

قُتِلَ الْيَهُودِيَّانِ “İki Yahudi öldürüldü”

Bu cümlede tesniye isim olan “yahudiyâni” nâib-i fâildir Zahir isimdir. Merfûdur. Tesniye isim olduğu için ref alâmeti “elif” tir.

يُعْرِفُ الْمَجْرُمُونَ بِسِيمَاهُمْ “Suçlular simalarından tanınır.”¹⁷⁵

يُعْرِفُ : Meçhul fiili muzâridir. Mânevi âmil tarafından merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

الْمَجْرُمُونَ : Cemi müzekker salim bir kelimedir. Zahir isimdir. Nâib-i fâil olduğundan ref alâmeti kelimenin sonundaki “vav”dır.

2.2.2.2. Zamir

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır.¹⁷⁶

وُلِدْتُ : Misal fiil olup mazi ve meçhul bir fiildir. Kendisine zamir bitiştiği için sükûn üzere mebnîdir.

¹⁷³ Bakara, 2/210.

¹⁷⁴ Bakara, 2/108.

¹⁷⁵ Rahman, 55/41.

¹⁷⁶ Meryem, 19/33.

ت : Bâriz, muttasıl ve merfû bir zamirdir. Nâib-i fâil olup damme üzere mebnîdir. Mahallen merfûdur.

أُبْعَثُ : Üçüncü baptan olan “بَعَثَ” fiilinin nefsi mütekellim vahde sîğasıdır. Zamir vücuben müstetir olan “أَنَا” dir. Mahallen merfû nâib-i fâildir.

2.2.2.3. Müevvel Mastar (أَنْ ve اُنُّ)

يُكْرَهُ لِلْمُصَلِّي أَنْ يَعْثَبَ بِثَوْبِهِ

Namaz kılanın elbisesiyle oynaması kerihtir. (Nâib-i fâil, Fiil cümlesi)

Sizin âlim olmanız ümit ediliyor. (Nâib-i fâil, isim cümlesi)

يُرْجَى أَنْتُمْ عَالِمُونَ

Birinci cümlede “أَنْ” harfî sonrası ile beraber fiil cümlesi olup nâib-i fâil olduğundan mahallen merfûdur. عَبَثَ الْمُصَلِّي şeklinde müfrede çevrilir.

İkinci cümlede ise “enne” harfinin isim cümlesi ile beraber nâib-i fâil olup mahallen merfû olduklarını görmekteyiz. Te’vîli عَلِمْتُمْ şeklindedir.

قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَحْدًا ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

De ki: “Bana ancak, ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık müslüman oluyor musunuz?”¹⁷⁷

Bu âyeti kerimede يُوحَىٰ meçhul fiili muzâri olup onun nâib-i fâili أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَحْدًا cümlesidir. Mahallen merfûdur.

2.2.2.4. İsmi Mevsûl

“İnkâr edenler ateşin başına getirildikleri gün...”¹⁷⁸ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ

الَّذِينَ: Cemi müzekker için ismi mevsuldür. Mebnîdir. Mahallen merfû nâib-i fâildir.

2.2.2.5. Zarf

صِيحَ يَوْمِ الْخَمِيسِ.”Perşembe günü oruç tutuldu.

يَوْمَ : kelimesi cümlede muzâf olup zaman zarfıdır. Nâib-i fâil olduğu için zâhiri damme ile merfû olmuştur.

2.2.2.6. Câr- Mecerûr

مُرَّ بِرَيْدٍ.”Zeyd’e uğranıldı.”

مُرَّ بِرَيْدٍ câr mecerûr olup مُرَّ fiilinin nâib-i fâilidir. Lafzen mecerûr mahallen merfûdur. Câr mecerûr naibi olduğunda asla fiilinin önüne tekaddüm edemez.

Nâib-i fâil ve fâil hüküm olarak aynıdırlar. Sadece i’râb yaparken fâil ve nâib-i fâil olarak değişiklik arzederler.

¹⁷⁷ Enbiya, 21/108.

¹⁷⁸ Ahkaf, 46/ 20.

2.2.3. Cümleden Fâilin Hazfedilmesini Gerektiren Sebepler

Cümleden belirli sebeplerden dolayı fâil hazf edilir. Hazfedilen fâilin yerine nâib-i fâil getirilir. Bu sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Fâil gerçekten bilinmediği için zikredilmez.

Esya çalındı. سُرِقَ الْمَتَاعُ

Bu cümlede işi yapan bilinmediği için nâib-i fâil kullanılmıştır.

2. Fâilin kim olduğunun bilinmemesi için nâib-i fâil kullanılır.

Zeyd öldürüldü. قُتِلَ زَيْدٌ

Bu cümlede mütekellim katilin ismini kötü sonuçlar doğurması endişesi ile gizliyor. Fâil yerine nâib-i fâil zikrediliyor.

3. Fâil herkes tarafından bilindiği için zikredilmez.

İnsan yaratıldı. خُلِقَ الْإِنْسَانُ

Yaratma fiili sadece Allah Teâla'ya mahsus olduğundan herkes fâilin kim olduğunu bilir. Bu yüzden fâil zikredilmez.

4. Fâili ta'zîm etmek için nâib-i fâil kullanılır.

Kahrolsun o yalancılar!¹⁷⁹ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ

Bu âyette fâil Allah olduğu için onu ta'zîm vardır.

5. Fâili tahkir etmek için de nâib-i fâil kullanılır.

Yönetici hakarate maruz kaldı. شَتِمَ الْأَمِيرُ

Bu cümlede fâil yaptığı iş nedeniyle hor görülmektedir. O yüzden ismi zikredilmemiştir.

6. Ya da amaç mefulü zikretmek olduğundan fâil kullanılmaz. Yerine meful nâib-i fâil olur.

Düşman hezimete uğratıldı. هُزِمَ الْعَدُوُّ

Vurgu hakikatte meful olan الْعَدُوُّ kelimesine olduğundan fâil hazfedildi. Yerine meful nâib-i fâil yapıldı.

7. Fâil kendisine duyulan nefretten dolayı zikredilmez.

Vesveselendim. وَسْوَسْتُ

Vesvese veren şeytan olduğundan onun ismi zikredilmez. Nâib-i fâile ihtiyaç duyulur.

8. Fâil kendisine duyulan muhabbetten dolayı zikredilmez.

Büyüledim. فُتِنْتُ

¹⁷⁹ Zâriyât, 51/10.

Falanca beni büyüledi demek yerine ona olan aşırı muhabbeti yüzünden kişi fâili zikretmeyebilir.

9. Cümle sonlarındaki fasılalara riâyet etmek için nâib-i fâil kullanılır.

وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى

Ve onda hiç kimsenin mükâfat edilecek bir ni'meti yoktur.¹⁸⁰

Cümlelerin öncesi ve sonrasının aynı şekilde bitmesi fasih Arapçanın gereğidir. Bu âyette de öncesi ve sonrası için تُجْزَى fiili muzâri meçhul getirilmiştir. Tahtındaki zamîr nâib-i fâildir.

10. Kâfiye düzenini korumak için nâib-i fâil getirilir. Lebid b. Rebîa'nın şiirinden bir kısmı buna delildir:

وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدِيعةٌ لَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

Mal da aile de emanettir sadece. Birgün emanetlerin teslimi gerekir.

Beyitte geçen الْوَدَائِعُ kelimesi aslında cümlede تُرَدَّ fiilinin mefulü iken kâfiye bozulmasını diye meçhul fiil kullanılıp nâib-i fâil getirilmiştir.¹⁸¹

2.3. MÜBTEDÂ

2.3.1. Tanımı

هُوَ الْاسْمُ الْمَجْرَدُ مِنَ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ غَيْرِ الزَّائِدَةِ مُخْبِرًا عَنْهُ

Mübtedâ kendisinden haber verilen aynı zamanda zaid harfler dışında lafzî amillerden soyutlanmış isim veya isim te'vilindeki isimdir.¹⁸² Mübtedâ isim cümlesinin öznesidir ve daima merfûdur.

2.3.2. Mübtedânın Özellikleri

1. Mübtedâ umumiyetle marife olmalıdır. Çünkü mübtedâ مُسْنَدًا إِلَيْهِ yani kendisine isnâd olunan veya عَلَيْهِ kendisi hakkında hüküm verildiği için biliniyor olması gerekmektedir.¹⁸³

الكتاب مفيد. Kitap faydalıdır.

Bu cümlede altı çizili kelime mübtedâ ve marifedir.

2. Mübtedâ tahsis edildiğinde nekire gelebilir.

2.3.3. Mübtedânın Nekire Olarak Gelmesi

- a) Nekire bir kelime sıfatlanırsa mübtedâ olmaya uygun hale gelir.

¹⁸⁰ Leyl, 92/19.

¹⁸¹ Ceylâni, Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi, 206-207.

¹⁸² İbn Umri Kâsım, Bedrettin el-Hasen b. Kâsım el-Murâdî, Tevdihu'l-Mekâsidi ve'l-Mesâliki bi Şerhi Elfiyeti İbn Mâlik, 193.

¹⁸³ Ceylâni, Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi, 52.

Mü'min bir köle müşrik bir erkekten daha hayırlıdır.¹⁸⁴

Âyette geçen nekire عَبْدٌ kelimesi مُؤْمِنٌ kelimesi ile sıfatlandığı için mübtedâ olmuştur.

- b) Mübtedâ fâil konumunda gelirse nekire olabilir. Çünkü fâil nekire ve marife olabilir.

شَرُّ أَهْرَ ذَا نَابٍ كötülük hayvanı hırlattı.

Bu cümlede شَرُّ kelimesi nekire olduğu halde mübtedâdır. Çünkü cümlenin aslı مَا أَهْرَ ذَا نَابٍ şeklindedir. Ya da bu cümlede nekire olan kelimeye شَرُّ عَظِيمٌ şeklinde sıfat takdiri yaparak az önce zikredilen şekilde mübtedâ yaparız.¹⁸⁵

- c) Mübtedâ nefy veya istifhamdan sonra gelirse nekire olabilir.

هَلْ رَجُلٌ فِي الدَّارِ؟ Evde adam var mıdır?

Soru cümlesinde رَجُلٌ mübtedâdır. Soru edatı olan هَلْ'den sonra geldiği için nekiredir.

مَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ Evde adam yoktur.

Bu cümle başında bulunan nefy edatı sebebiyle olumsuzdur. Nekire kelime olan رَجُلٌ nefy edatı مَا'dan sonra geldiği için mübtedâdır.

- d) Mübtedâ mütekellimin duası olursa nekire gelebilir.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ Selam üzerine / üzerinize olsun.

Bu cümle bir dua cümlesidir. سَلَامٌ kelimesi nekire ve mübtedâdır. Bu cümlenin aslı ise أُسَلِّمُ سَلَامًا عَلَيْكُمْ idi. Cümleden fiil hazfedilince cümle سَلَامًا عَلَيْكُمْ olarak kaldı. Arapçada nasb zevâle delâlet ederken ref ise devama işaret eder. O yüzden nasbdan refe dönüldü bu cümle سَلَامٌ عَلَيْكُمْ şeklinde telaffuz edildi.¹⁸⁶

2.3.4. Mübtedâ Çeşitleri ve İ'râbı

2.3.4.1. Zâhir isim

2.3.4.1.1. Sahih İsim

Son harfinde illet harfi bulunmayan isimdir. Bu isimler i'râblarını zâhirî olarak alırlar.

أَسَدٌ (aslan) سَحَابٌ (bulut) örneklerinde olduğu gibi.

الْأَسْعَارُ مُرْتَفَعَةٌ Fiyatlar yüksektir.

Cemî teksir isim olan الْأَسْعَارُ kelimesi cümlede mübtedâdır. Sonu sahih olduğu için ref alâmeti zâhirî dammedir.

¹⁸⁴ Bakara, 2/221.

¹⁸⁵ Ceylâni, Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi, 53.

¹⁸⁶ Ceylâni, a.g.e, 54.

2.3.4.1.2. Maksûr İsim

Son harfi (اى) şeklinde olup, eliften önceki harfin harekesi fetha olan isimdir. Maksur isimler الفتى ve مستشفى kelimelerinde olduğu gibi ref, nasb ve cer alâmetlerini takdîri olarak alır.

Onların varıp kalacağı yer cehennemdir.¹⁸⁷ مَاوِيَهُمْ جَهَنَّمَ

مَاوِيَهُ ismi sonu elif ile bittiğinden maksûr isimdir. Mübtedâdır. Takdîren merfûdur.

2.3.4.1.3. Menkûs İsim

Son harfi (يى) olup, bir önceki harfinin harekesi kesra olan isimdir.

Örnek: القاضي (kadı) المُنَادِي (seslenen)

Menkûs ismin ref alâmeti takdîr edilen dammedir.

Bâki olan Allah'tır. الْبَاقِي هُوَ اللَّهُ

Bu cümlede mübtedâ haberdir. الْبَاقِي kelimesi sonu öncesi kesralanmış bir “yâ” harfi ile bittiğinden menkûs bir isimdir. Ref alâmeti takdîri dammedir.

2.3.4.1.4. Memdûd İsim

Sonunda zaid eliften sonra elifi memdûde (ء) bulunan isimdir. İ'râbı sahih isim gibidir.

Gayrı munsarif olduklarından ref alâmetleri damme, nasb ve cer alâmetleri ise fetha ile olmaktadır. Örnek: السماء (sema) الحمراء (kırmızı)

Peygamberler şefaât ederler. الْأَنْبِيَاءُ يَشْفَعُونَ

الْأَنْبِيَاءُ kelimesinin mükesser cemisi olan الْأَنْبِيَاءُ kelimesi menkûs bir isimdir. Ref alâmetini zâhirî damme ile almış bir mübtedâdır.

2.3.4.2. Zamir

Zamirlerin çekimleri sırası ile şu şekildedir:

هُوَ : O erkek

هِيَ : O kadın

هُمَا : O iki erkek

هُمَا : O iki kadın

هُمْ : O erkekler

هُنَّ : O kadınlar

أَنْتَ : Sen (erkek)

أَنْتِ : Sen (kadın)

أَنْتُمْ : Siz (iki) erkek

أَنْتُنَّ : Siz iki kadın

أَنْتُمْ : Siz erkekler

أَنْتُنَّ : Siz kadınlar

أَنَا : Ben (erkek-kadın)

نَحْنُ : Biz (erkek-kadın)

أنا طالبٌ في كَلْبَةِ الْإِلَهِيَّاتِ Ben İlahiyat Fakültesinde öğrenciyim

Bu cümlede nefsi mütekellim vahde zamiri olan أَنَا mübtedâdır. Zamir olduğundan mahallen merfûdur.

¹⁸⁷ İsra, 17/97.

O (erkek) evde hastadır. هُوَ مَرِيضٌ فِي الْمَنْزِلِ

هُوَ zamiri gâib müfred ve müzekkerdir. Cümlede mübtedâ olduğundan mahallen merfûdur.

Biz sana en güzel kıssayı anlatıyoruz.¹⁸⁸ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ

Yûsuf sûresinin bu âyetinde نَحْنُ munfasıl zamirdir. Mübtedâ olduğundan mahallen merfûdur.

2.3.4.3. Müevvel Mastar (أَنْ ve أَنْ)

Oruç tutmanız daha hayırlıdır¹⁸⁹ أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

Bu ayette altı çizili kısım isim te'vilinde (صِيَامُكُمْ) olup mübtedâdır. Ancak mahallen merfûdur.¹⁹⁰

Senin ayakta oluşunun bilgisi bende vardır. عِنْدِي أَنَّكَ قَائِمٌ

عِنْدِي mukaddem haberdir. Kelimede nefsi mütekellim “ya”sı bulunduğundan takdîren merfûdur.

عِنْدِي أَنَّكَ قَائِمٌ ifadesi ise mübtedâ muahhardır. Mahallen merfûdur. قِيَامُكُمْ şeklinde te'vil edilir.

تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ

Muaydî hakkında söylenenleri işitmen onu görmenden daha hayırlıdır.¹⁹¹

Atasözünde geçen تَسْمَعُ fiili muzâri olup fâili müstetir zamir olan “ente” dir. بِالْمُعِيدِي “Muaydî’yi işitmen” şeklinde mübtedâ olup haberi ise “hayrun” kelimesidir.

2.3.4.4. İsmi İşâret

İsmi işâretlerin çekimleri şu şekildedir:

هَذَا : Bu (müfred-müzekker)

هَذَانِ / هَذَيْنِ : Bu ikisi (tesniye-müzekker)

هَؤُلَاءِ : Bunlar (cemi-müzekker)

هَذِهِ : Bu (müfred-müennes)

هَاتَانِ / هَاتَيْنِ : Bu ikisi (tesniye- müennes)

هَؤُلَاءِ : Bunlar (cemi- müennes)

Bu senin (müzekker) kitabındır. هَذَا كِتَابُكَ

Bu benim çamtamdır. هَذِهِ حَقِيبَتِي

¹⁸⁸ Yûsuf, 12/3.

¹⁸⁹ Bakara, 2/184.

¹⁹⁰ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî, *Evdahu'l-Mesâlik*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2013), 167.

¹⁹¹ el-Meydânî, Ebu'l- Fadl Ahmet b. Muhammet b. İbrahim, *Mecmeu'l Emsâl*, (Beyrut: Dâru'l- Ma'rifeti, ty), 2, 420.

Bu cümlelerde ismi işâret olan هَذَا ve هَذِهِ cümlede mübtedâ olup mahallen merfûdurlar.

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır ve kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır.¹⁹²

Bakara sûresinin bu âyetinde geçen ve cemiler için kullanılan ismi işâretlerin her ikisi de mahallen merfû mübtedâdır.

2.3.4.5. İsmi İstifhâm

Yanında kim var? مَن عِنْدَكَ؟

Bu soru cümlesinde mübtedâ istifhâm edatı olan مَن harfidir. Mahallen merfûdur.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرَ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بَضِيَاءً أَفَلَا تَسْمَعُونَ

De ki: "Hiç düşündünüz mü, eğer Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılsa, Allah'tan başka size ışık getirecek bir tanrı var mıdır? Hâlâ söze kulak vermeyecek misiniz!¹⁹³

Âyette geçen ve istifhâm edatı olan مَن ismi mahallen merfû mübtedâdır.

2.3.5. Mübtedânın Başına أما Harfinin Dâhil Olması

Mübtedânın başına أما harfi dâhil olursa haberin başına fâ harfinin gelmesi vaciptir. Ancak bazen takdir edilir.

İbn Meyyâde'nin¹⁹⁴ şu şiiri buna delildir:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ إِلَىٰ أَمِّ جَحْدَرٍ سَبِيلٌ؟ فَأَمَا الصَّبْرُ عَنْهَا فَلَا صَبْرًا

Ah bir bilsem Ümmü Cahder'e kavuşmanın yolu var mı?

Sabretmekse, artık sabra tahammülüm kalmadı.

الصَّبْرُ kelimesi mübtedâdır. Başında أما bulunduğu için haber olan فلا صَبْرًا ifadesine fâ bitişmiştir.¹⁹⁵

Zeyd'e gelince o, gidendir.¹⁹⁶ أَمَا زَيْدٌ فَمَنْطَلِقُ

Cümlede geçen زَيْدٌ kelimesi mübtedâ olup damme ile merfûdur. Başında أما harfi olduğu için haber olan “muntalikun” kelimesine “fâ” dâhil olmuştur.

فَأَمَا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ

Yüzleri kararanlara, “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi?” denilir.¹⁹⁷

¹⁹² Bakara, 2/5.

¹⁹³ Kasas, 28/71.

¹⁹⁴ Asıl ismi Ramah b. Ebred'dir. Miyâde annesinin ismidir. Büyük nahiv âlimi Sibeveyh'de bu şiiri delil göstermiştir.

¹⁹⁵ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 180.

¹⁹⁶ Birgivi, *İzhâr*, 128.

¹⁹⁷ Âli imran, 3/106.

Bu âyette أَكْفَرْتُمْ ifadesinden hemen önce فَيُقَالُ لَهُمْ / onlara denilir / şeklinde fâ ile haber takdir edilir.

2.3.6. Mübtedânın Karine ile Hazfedilmesi

Mübtedâ karine ile cümleden hazfedilebilir. Mübtedânın hazfine misal:

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا

Bu, bizim indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir.¹⁹⁸

Bu âyetin başına هِيَ zamîrini mübtedâ olarak takdir ederiz.

2.3.7. Mübtedânın Başına Zaid Harflerin Dâhil Olması

Mübtedânın tanımında da zikrettiğimiz üzere mübtedânın başına zâid harf dâhil olabilir.

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı?¹⁹⁹

هَلْ مِنْ خَالِقٍ kelimesi âyette mübtedâdır. Başına zaid olan مِنْ harfi ceri dâhil olmuştur. Mahallen merfûdur.

2.3.8. Mübtedâyâ Dönen Râbitlar

Mübtedânın haberi cümle olarak geldiğinde mübtedâyâ dönmesi gereken râbitlar olmalıdır. Bunlar dört tanedir.

2.3.8.1. Zamîr

Halit arkadaşı cömert olan kimsedir. خَالِدٌ صَدِيقُهُ كَرِيمٌ

Bu cümlede ise altı çizili kısım haber olup isim cümlesidir. Bu cümlede خَالِدٌ mübtedâdır. صَدِيقُهُ كَرِيمٌ ifadesi ise kendi içerisinde yine Mübtedâ haberdir. Bu mübtedâ haber olan isim cümlesi ise cümlenin başında bulunan خَالِدٌ kelimesinden haberdir. İkinci mübtedâyâ bitişen هُ “hu” zamiri birinci mübtedâyâ dönen rabıttır.

Ahmet ödevini yazıyor. أَحْمَدُ يَكْتُبُ وَاجِبَهُ

Bu cümlede ise haber altı izili olan fiil cümlesidir. وَاجِبَهُ kelimesinin sonunda bulunan zamîr mübtedâ olan Ahmet'e dönmektedir.

2.3.8.2. İsmi işâret

Takva elbisesi ise en hayırlı olandır.²⁰⁰ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ

Âyet-i kerimesinde وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ifadesi muzâf ve muzâfun ileyh olup mübtedâdır. ذَٰلِكَ خَيْرٌ ise ikinci mübtedâ ve onun haberidir. Bu cümle de birinci mübtedânın haberi olup mahallen merfûdur. Râbit ise ismi işâret olan ذَٰلِكَ kelimesidir.

¹⁹⁸ Nur, 24/1.

¹⁹⁹ Fatır, 35/3.

²⁰⁰ A'râf, 7/26.

2.3.8.3. Mübtedânın Tekrarı

O gerçekleşecek olay (kıyamet)! Nedir o büyük olay?²⁰¹ **أَلْحَاقَةُ مَا أَلْحَاقَتْ** Birinci mübtedâmımız **أَلْحَاقَةُ** kelimesi olup damme ile merfûdur. **مَا** ise ikinci mübtedâ olup mahallen merfûdur. İkinci **أَلْحَاقَةُ** kelimesi ise **مَا** 'nın haberidir. Bu mübtedâ haber cümlesi ise birinci mübtedâ olan **أَلْحَاقَةُ** kelimesinin haberidir. Aralarındaki râbit ise mübtedânın lafzının tekrarıdır.

2.3.8.4. Umûm

زيدٌ نِعَمَ الرَّجُلِ Zeyd ne güzel adamdır.

Bu cümlede زيدٌ damme ile merfû olmuş bir mübtedâ olup sonrasında gelen fiil cümlesi onun haberidir. Mahallen merfûdur. الرَّجُلِ kelimesinin başında bulunan el takısı umum ifade eder. Yani Zeyd güzel adamlardan bir tanesidir.

Ancak her iki mübtedâ da manada aynı olurlarsa râbita ihtiyaç duyulmaz.

De ki: “O Allah, Bir”dir.²⁰² **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ**

Bu âyet-i kerimede birinci ve ikinci mübtedâ olan **هُوَ اللَّهُ** mana olarak aynı olduklarından bu ve benzeri yerlerde râbit aranmaz.²⁰³

2.4. HABER

2.4.1. Tanımı

هو المُجَرَّدُ مِنَ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ مُسْنَدًا بِهِ

Lafzi amillerden soyutlanmış ve isnâd edilen şeydir.²⁰⁴

Haber isim cümlesinin yüklemidir. İş, hareket, oluş bildirir. Daima merfûdur.

2.4.2. Haberin Özellikleri

1. Haber nekire olmalıdır. Haber **حُكْمٌ** / hükümdür ve bunda nekirelik esastır.²⁰⁵

Kitap faydalıdır. **الْكِتَابُ مَفِيدٌ**

مَفِيدٌ kelimesi nekire bir haberdir.

- 2.

Haberin marife olarak gelmesine misal “Zeyd, senin kardeşindir.” **زيدٌ أَخُوكَ** cümlesidir. Çünkü mübtedâ olan **زيدٌ** özel isim olduğu için marife; haber olan **أَخُوكَ** ise kendi içerisinde muzâf ve muzâfun ileyhdır. Muzâf, marife olan zamire izafe edildiği için haber de marife olmuştur.

²⁰¹ Hâkka, 69/1-2.

²⁰² İhlas, 112/1.

²⁰³ İbn Hişâm, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 199.

²⁰⁴ Ceylânî, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, 52.

²⁰⁵ Ceylânî, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, 53.

2.4.3. Haberin Çeşitleri ve İ'râbı

Haber dört kısımdır. Bunlar: Müfred, cümle (isim veya fiil cümlesi) ve şibih cümle (cümleye benzeyen) yani zarf veya câr ve mecrûrdan oluşan cümle ve şart cümlesi şeklinde haberdir.

2.4.3.1. Müfred:

Burada müfretten kasıt cümle veya şibih cümle olmayandır.

Muhammed, Allah'ın Resulüdür.²⁰⁶ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

رَسُولُ cümlede mübtedâ olan مُحَمَّدٌ isminin haberi olan müfred isimdir. رَسُولُ kelimesi zâhiri damme ile merfûdur.

2.4.3.2. Cümle:

İsim, fiil ve şibih cümle olmak üzere üçe ayrılır.

a) İsim Cümlesi:

Mübtedâ ve haberden veya âmil olan harfin ismi ve haberinden oluşan cümledir.²⁰⁷

Halid arkadaşı cömert olandır. خَالِدٌ صَدِيقُهُ كَرِيمٌ

خَالِدٌ : Zâhiri damme ile merfû mübtedâdır.

صَدِيقُهُ كَرِيمٌ : Mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesidir.

صَدِيقٌ : Zâhiri damme ile merfû mübtedâ ve muzâftır.

هُ : Damme üzere mebnî, mahallen mecrûr, muzâfun ileyhtir.

كَرِيمٌ : Zâhiri damme ile merfû haberdir.

b) Fiil Cümlesi:

Lafzen veya ma'nen fiil ve falinden oluşan cümledir.²⁰⁸

Ahmet ödevini yazıyor. أَحْمَدُ يَكْتُبُ وَاجِبَهُ

أَحْمَدُ : Zâhiri damme ile merfû mübtedâdır.

يَكْتُبُ وَاجِبَهُ : Fiil, fâil ve mefulün bihten oluşmuş bir fiil cümlesidir. Cümle mübtedânın haberi olup mahallen merfûdur.

يَكْتُبُ : Birinci baptan fiili muzâri olup fâili tahtındaki “hüve” zamiridir.

وَاجِبٌ : Zâhiri fetha ile mensup muzâf ve mefulün bihtir.

هُ : Damme üzere mebnî, mahallen mecrûr, muzâfun ileyhtir.

2.4.3.3.Şibih Cümle:

Câr- mecrûr, zarf veya şart ve cevaptan oluşan cümlelere denir.

²⁰⁶ Fetih, 48/29.

²⁰⁷ Zeynep Atay, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 247.

²⁰⁸ Zeynep Atay, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 246.

1. Câr- Mecerûr:

Değerler zamanlara göredir. الأَثْمَانُ فِي الْأَزْمَانِ

الأَثْمَانُ : Zâhiri damme ile merfû mübtedâdır.

فِي الْأَزْمَانِ : Câr mecrûr olup Mübtedânın haberidir. Mahallen merfû bir şibih cümledir.

2. Zarf:

Selam sözden öncedir. السَّلَامُ قَبْلَ الْكَلَامِ

السَّلَامُ : Zâhiri damme ile merfû mübtedâdır.

قَبْلَ : Zâhiri fetha ile mansup muzâftır. Zarftır.

الْكَلَامِ : Zâhiri kesra ile mecrûr ve muzâfun ileyhtir. Haber zarf olduğu için yine şibih cümledir.

3. Şart-Cevap:

Halid ikram edersen sana ikram edecek kimsedir. خَالِدٌ إِنْ تَكْرَمَهُ يُكْرِمُكَ

خَالِدٌ : Zâhiri damme ile merfû mübtedâdır.

إِنْ تَكْرَمَهُ يُكْرِمُكَ : İN harfi iki fiili muzâriyi cezm edici harflerdendir. يُكْرِمُكَ ve تَكْرَمَهُ fiillerini cezmederek kendisine şart ve cevap almıştır. Şart ve cevap cümlesi mübtedânın haberi olup mahallen merfûdur.²⁰⁹

Haber cümle olarak geldiğinde mübtedâyaya dönen bir râbit olmalıdır.²¹⁰ Bu rabit da dört tanedir.²¹¹

2.4.4. Haberin Birden Fazla Olması

Mübtedânın birden fazla olması caiz değilken haberin birden fazla olması (teaddüd) caizdir.

Allah Hayy'dır Kayyûm'dur. اللَّهُ حَيٌّ قَيُّومٌ

Cümlesi buna örnektir. Çünkü bu cümle bir mübtedâ ve onun iki haberinden oluşmuştur.

وَهُوَ الْعَفْوَورُ الْوَدُودُ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ

O, çok bağışlayandır, çok sevendir. Arş'ın sahibidir, şanı yüce olandır. Dilediğini mutlaka yapandır.²¹²

Bu âyetlerde هُوَ mübtedâ olup mahallen merfûdur. Geriye kalan beş isim ise bu mübtedânın haberidir.²¹³

²⁰⁹ Ceylâni, Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi, 55.

²¹⁰ Birgivi, İzhâr, 128.

²¹¹ İbn Hişâm, Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ, 198.

²¹² Burûc, 85/14-16.

²¹³ İbn Hişâm, Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ, 204.

2.4.5. Haberin Cümledeki Yeri

Aslolan mübtedânın önce haberin ise sonra gelmesidir. Ancak bazı durumlarda haberin önce gelmesi gerekir. Bu durum cevâzen ve vucûben olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır:

2.4.5.1. Haberin Cevâzen Mukaddem Olması

في الدَّارِ زَيْدٌ Zeyd evdedir.

Cümlesinde زَيْدٌ mübtedâ muahhardır. Ancak sıfatla karışma durumu olmadığı için زَيْدٌ في الدَّارِ şeklinde mukaddem de olabilir.

O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.²¹⁴ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطَلَعِ الْفَجْرِ. Ayetinde ise nekire bir şeyden marife ile haber verilmesin diye سَلَامٌ kelimesi haber kabul edilmiştir.

2.4.5.2. Haberin Vucûben Mukaddem Olması

Mübtedâ nekire olduğunda sıfatla karışacaksa önce haber zikredilir.

رَجُلٌ فِي الدَّارِ Evdeki adam.

Bu durum sıfat mevsuf olduğundan mübtedâyı kastettiğimizde فِي الدَّارِ رَجُلٌ /Adam evdedir/ şeklinde haberi başa alarak zikrederiz.

أَيْنَ زَيْدٌ؟ Zeyd nerede?

Bu cümle bir soru cümlesi olduğundan ve istifham edatları da cümlenin başında olması gerektiğinden haber başta zikredilir.

2.4.6. Haberin Karine ile Hazfedilmesi

Haberin hazfine misal:

أَكَلَهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا Cennetin yemişleri ve gölgeleri devamlıdır.²¹⁵

Bu âyette ise وَظِلُّهَا ifadesinden sonra دَائِمٌ şeklinde haber takdir edilir.

2.4.7. Haberin Vacip Olarak Hazfedilmesi

لَوْلَا 'nın cevabından önce ve vâv-1 maiyyeden (mûsahabe) sonra haberi hazfetmek vaciptir.

Siz olmasaydınız, biz mutlaka iman eden kimseler olurduk.²¹⁶ لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ. Burada لَوْلَا 'nın haberi لَكُنَّا ile başlar. Ancak haberin öncesinde mübtedânın haberi hazfedilmiştir. Onu da صَدَقْتُمُونَا şeklinde takdir ederiz.

²¹⁴ Kadir, 97/5.

²¹⁵ Ra'd, 13/35.

²¹⁶ Sebe, 34/31.

Bunlar: زال , بَرَحَ , فَتَى , أَنْفَكَ , fiilleridir. دَامَ fiili ise başında müddet anlamı taşıyan مَا harfi olduğunda amel eder.²²¹

2.5.1.2. صَارَ Manasında Kullanılanlar

كَانَ , أَصْبَحَ , أَمْسَى , أَضْحَى , ظَلَّ , fiilleri صَارَ manasında kullanılabilir.²²²

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً²²³ Siz de üç sınıf olduğunuz zaman.

فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ²²⁴ İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz.

إِخْوَانًا

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ

Onlardan birisi kız (çocuk) ile müjdelendiğinde öfkeli biri olarak yüzü siyah olur.²²⁵

Bu âyetlerde zikredilen fiiller صَارَ anlamında kullanılmıştır.

2.5.1.3. Câmid Fiiller

لَيْسَ ve دَامَ câmid fiillerdir. Sadece mazi şifhaları kullanılır. Bu iki fiilin haberleri de kendilerinin önüne geçemez. Diğer fiiller ise mutasarrıf fiillerdir. Mazi, muzâri, ismi fâil, mastar vs. şifhaları da aynı şekilde amel ederler. Haberleri tekaddüm eder.

2.5.1.4. كَانَ ve Kardeşlerinin İsim ve Haberlerinin Cümledeki Sıralanışı

كَانَ ve kardeşlerinin önce isimleri daha sonra ise haberleri zikredilir. Ancak isim ve haberler yer değiştirebilir.

وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ²²⁶ Mü'minlere yardım etmek ise üzerimizde bir hakır.

Âyet-i kerîmesinde كَانَ 'nin haberi isminden önce zikredilmiştir.

Semev'el b. Âdiyâ el-Yehûdî'nin²²⁷ şu şiiri de bir başka misaldir:

سَلِي إِنْ جَهَلْتِ النَّاسَ عَنَّا وَعَنْهُمْ فَلَيْسَ سِوَاءَ عَالِمٍ وَجَهْلُولٍ

Ey kadın! Bizim ve diğerlerinin kadrini bilmiyorsan insanlara sor. Bilenle bilmeyen bir olmaz.

Bu şiirde لَيْسَ 'nin haberi olan سِوَاءَ kelimesi isminden önce zikredilmiştir.²²⁸

2.5.1.5. Haberleri Kendilerinden Önce Gelenler

Başında مَا harfi bulunmayan fiillerde ise haberin fiilden önce de gelmesi caizdir.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهْلُوا لِي أَيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ

²²¹ İbn Hişâm, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 208-211.

²²² İbn Hişâm, *a.g.e.*, 217.

²²³ Vâkıa, 56/7.

²²⁴ Âli imran, 3/103.

²²⁵ Nahl, 16/58.

²²⁶ Rûm, 30/47.

²²⁷ Cahiliye şairlerindedir. Vefa konusunda darb-ı mesel gösterilir.

²²⁸ İbn Hişâm, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 213.

O gün onların hepsini toplayacak sonra meleklerle bunlar mı size ibadet ediyordu diyecek.²²⁹

Âyet-i kerîmesinde كَانَ ‘nin haberi olan يَعْْبُدُونَ fiilinin mef’ûlü olan إِيَّاكُمْ kelimesi كَانَ ‘den önce zikredildiği için كَانَ ‘nin haberinin de kendinden önce gelmesi caiz olur.

2.5.1.6. Tam Fiil Manasında Kullanılanlar

Bu fiiller daima nâkıs olmazlar. كَانَ nâkıs fiili وَقَعَ، وَجَدَ، ثَبَتَ، حَصَلَ، حَدَثَ، manalarında kullanıldığı zaman tam fiil olarak kullanılır. Tam fiil ile kastedilen ise merfûsuyla bir anlam ifade edendir.

وَإِنْ كَانَ دُوْ عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ

Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin.²³⁰

Âyet-i kerîmesinde كَانَ tam fiildir. Çünkü habere ihtiyaç duymamıştır. دُوْ عُسْرَةٍ ifadesini kendine fâil almıştır.

كَانَ ‘nin beraber zikredilmesi gereken iki kelimenin arasında gelmesi ve mazi fiil olarak kullanılması durumunda zaid olarak kullanılması da caizdir.²³¹

مَا كَانَ أَحْسَنَ زَيْدًا! Zeyd ne kadar da güzeldir!

Arapçada مَا أَحْسَنَ siğasi taaccub içindir ve her ikisi de beraber kullanılır. كَانَ taaccüb manası ifade etmesi için beraber kullanılması gereken مَا أَحْسَنَ ‘nin arasında gelmesi ve mazi fiil olması nedeniyle zaid olmuştur. Cümleden çıkarıldığında anlam bakımından farkedilen bir şey olmaz.

كَانَ ve kardeşlerinin tamamı fiil kabul edilir. Ancak Ebu Ali Fârisî لَيْسَ ‘nin harf olduğunu söylemiştir.²³²

2.5.1.7. كَانَ ve Kardeşlerinin Anlamları ve İ’râbları

1. كَانَ : Oldu, -idi, -dir, -dır / anlamlarında kullanılan كَانَ nâkıs fiiller içinde asıldır. O yüzden bu bab kâne ve kardeşleri diye ma’rûftur.

Ebu’l-Bekâ Ukberî, (ö. 616/1219) كَانَ ‘nin asıl olmasını beş sebeple ifade etmiştir:

- I. En geniş kullanıma sahip olması.
- II. كَانَ ‘nin tam fiil olarak kullanılması durumunda bir işe delalet etmesi.
- III. Mazi sigasında kullanılması durumunda geçmiş zamanı, muzâri sigasında kullanılması durumunda ise şimdiki ve gelecek zamanı kapsamaması.

²²⁹ Sebe, 34/40.

²³⁰ Bakara, 2/280.

²³¹ İbn Akîl, Şerhu İbn Akîl, 1, 243-250.

²³² İbn Nehhâs, Şerhu ‘l-Mukarrib, 1, 396.

Ancak كَانَ fiili şart edatlarından إِنَّ harfi ile mâzi sigasında kullanılsa da şimdiki zaman anlamı ifade eder. Örnek:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."²³³

Şayet cümleden كَانَ çıkarılırsa o zaman cümlenin anlamı şöyle olur:

إِنْ تُحِبُّوا اللَّهَ... Eğer Allah'ı severseniz...

Bu durumda şart cümlesi ucu açık gelecek zaman anlamı ifade eder.

IV. Arapça'da diğer fiillere göre daha çok kullanılması. (Kesrat-i isti'mâl)

V. Diğer fiillerin كَانَ 'nin haberi olmaya uygun olması.²³⁴

كَانَ bulunan cümlenin i'râbına örnek:

كَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا Rabbin, her şeye hakkıyla gücü yetendir.²³⁵

Bu âyette كَانَ nâkıs fiil olup fetha üzere mebnîdir. رَبُّكَ kelimesini kendisine isim alarak onu ref yapmıştır. Müfred isim olduğu için ref hali damme ile olmuştur. قَدِيرًا kelimesi ise كَانَ fiilinin haberidir. Zâhiri bir fetha ile nasbolmuştur.

2.5.1.8. كَانَ Fiilinin Farklı Anlamlarda Kullanılması

I. Nâkıs fiil olarak kullanılır.

كَانَ الْبُرْدُ شَدِيدًا Soğuk şiddetliydi. / Şiddetli oldu.

II. Tam fiil manasında kullanılır.

كَانَ الْأَمْرُ İş vuku buldu.

Mezkûr fiil ثَبَّتَ veya وَقَعَ anlamlarında olursa tam olur. Fâil alır.

III. Zaid olarak kullanılır.

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْأَمْهِدِ صَبِيًّا

Meryem çocuğu gösterdi. "Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?" dediler.²³⁶

Bu âyette كَانَ fiilimiz zâittir. Cümleden çıkarıldığında anlam bozulmaz. Lafzı güzelleştirmek için getirilmiştir.

IV. صَارَ manasında kullanılır.²³⁷

²³³ Âli imran, 3/31.

²³⁴ Suyûti, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, 3, 118.

²³⁵ Furkan, 25/54.

²³⁶ Meryem, 19/29.

²³⁷ Ceylânî, Şerhu'l-Muğni, 387-388.

Dağlar parça parça dağılıp saçılmış toz olduğu zaman.²³⁸ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبِتًا

Vâkıa sûresinin bu âyetinde كَانَ fiili, صَارَ manasında kullanılmıştır.

كَانَ ismi ile bereber yada sadece kendisi hafzedilir²³⁹ ve yerine مَا harfi bedel olarak getirilir.

Bu cümlede kâne ismi ile beraber hafz edilmiştir, takdiri şu şekildedir: إِنَّ خَيْرًا فَخَيْرٌ

Amelleri hayırlı ise karşılıkları da hayırdır. إِنَّ كَانَ عَمَلُهُمْ خَيْرًا فَجَزَاؤُهُمْ خَيْرٌ

كَانَ 'nin sadece kendisinin hafzedildiğine ise şu misali verebiliriz:

Sen ayrıldıysan ben de ayrıldım. أَمَا أَنْتَ مُنْطَلِقًا أَنْطَلَقْتُ

Bu cümlenin aslı ise أَنْ كُنْتَ مُنْطَلِقًا أَنْطَلَقْتُ şeklindedir.

Bazen كَانَ nâkıs fiili mastar harfi أَنْ 'den sonra hafzedilir. كَانَ'nin yerine ıvaz olarak مَا harfi getirilir. Sonra da أَنْ ve مَا harfleri idğam yapılarak أَمَا şeklinde yazılır ve okunur.

كَانَ 'nin muzâri siğâsında sonundaki nûn tahfif olmasından dolayı bazı durumlarda hafzedilir.²⁴⁰

Meryem: “Ben iffetsiz değilim” dedi.²⁴¹ لَمْ أَكُ بَغِيًّا

Bu âyet-i kerime de أَكُ birinci babtan fiili muzâri ma'lum nefsi mütekellim vahde siğâsıdır. Aslı ise أَكُونُ 'dur. Nun hafzedilince sakın olan vav da hafzedildi.

كَانَ 'nin ismi hüküm itibarı ile fâil gibidir.²⁴² Fâil olmaya uygun olan herşey كَانَ 'nin ismi olmaya da uygundur.

2. أَصْبَحَ : Nâkıs fiil olarak kullanıldığında dönüşmek manasında olurken tam fiil olarak kullanıldığında sabah vaktine girmek manasında kullanılır.²⁴³

Hava güzel oldu. أَصْبَحَ الْجَوُّ جَمِيلًا

Nâkıs fiil olan أَصْبَحَ kendisine الْجَوُّ kelimesini isim alarak onu damme ile merfû yapmıştır.

Haber olarak da kendisine جَمِيلًا kelimesini alarak onu fetha mansub yapmıştır.

Halid sabah vaktine girdi. أَصْبَحَ خَالِدٌ

Bu cümlede ise أَصْبَحَ fiili tam olup خَالِدٌ ise onun fâilidir. Damme ile merfûdur.

3. أَضْحَى : Bu fiil ise nâkıs fiil olarak kullanıldığında dönüşmek, tam fiil manası ise kuşluk vaktine girmek anlamına gelmektedir.²⁴⁴

Ömer kuvvetli oldu. أَضْحَى عُمَرُ قَوِيًّا

²³⁸ Vâkıa, 56/6.

²³⁹ Birgivî, İzhâr, 142. İbn Hişâm, Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ, 223.

²⁴⁰ İbn Hişâm, Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ, 222.

²⁴¹ Meryem 19/20.

²⁴² Birgivî, İzhâr, 130.

²⁴³ İbn Cinnî, Kitâbu'l-Beyan fi şerhi 'l-Lüma', 142.

²⁴⁴ İbn Cinnî, Kitâbu'l-Beyan fi şerhi 'l-Lüma', 142.

عَمُرُ kelimesi اَصْحَى fiilinin ismi olup merfûdur. Ref hali dammedir.

قَوِيَا kelimesi ise mezkûr fiilimizin haberi olup fetha ile mansuptur.

4. اَمَسَى : Nâkıs fiil anlamı *dönüşmek*, tam fiil olarak kullanıldığında ise *akşam vaktine girmek* anlamına gelir.²⁴⁵

أَمَسَى الْعَامِلُ مُتَعَبًا. İşçi yorgun akşamladı.

الْعَامِلُ kelimesi اَمَسَى fiili tarafından merfû olmuştur. Onun ismidir. Ref hali yine dammedir.

اَمَسَى'nın ismine Nâbiğa ez-Zübyânî'nin²⁴⁶ (ö. 684) şu beytini delil gösterebiliriz:

أَمَسَتْ خَلَاءً وَ أَمَسَى أَهْلُهَا إِحْتَمَلُوا أَخْنَى عَلَيْهَا الَّذِي أَخْنَى عَلَى لَبَدٍ

Sevgilimin diyarı boş kalmış, oranın sakinleri de göç etmişlerdir. Kartala kötülük yapan ona da kötülük yapmış.²⁴⁷

أَهْلُهَا cümlesindeki اَمَسَى nâkıs fiildir. أَهْلُهَا kelimesi اَمَسَى'nın ismidir. Yukarıda da değindiğimiz üzere bu fiil bu şiirde صَار manasına gelmektedir.²⁴⁸

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ

Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin.²⁴⁹

Âyet-i kerîmesinde تُمْسُونَ ve تُصْبِحُونَ fiilleri tam fiil olarak kullanılmışlardır. Fâilleri ise fiillere bitişmiş olan “vav”dır.

5. ظَلَّ : Nâkıs fiil olarak kullanıldığında *dönüşmek* manasında, tam fiil olarak kullanıldığında *gündüz yapmak / gün boyu manasında* anlamlarına gelmektedir.²⁵⁰

ظَلَّ الْمَطْرُ غَزِيرًا. Yağmur gün boyu sağanak şeklinde yağdı.

الْمَطْرُ kelimesi ظَلَّ fiilinin ismi olup zâhiri bir damme ile merfûdur.

6. بَاتَ : Nâkıs fiil olarak kullanıldığında *dönüşmek* manasında, tam fiil olarak kullanıldığında *gecelemek / gece boyunca manasında* kullanılır.²⁵¹ بَاتَ ve ظَلَّ zaman olarak birbirinin zıttıdır. İ'râb olarak ise nâkıs fiiller farklılık göstermezler.

7. صَارَ : Dönüşmek manasında kullanılır. Tam fiil olursa *gitmek* anlamı taşır.²⁵²

صار خالدًا أبًا. Halid baba oldu.

صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ

²⁴⁵ İbn Cinnî, a.g.e, 142.

²⁴⁶ Ziyad bin Muâviye, Cahiliye Devri önde gelen şairlerindendi. Şiirleri diğer şairlere göre daha güzeldir. Birinci tabakadan sayılır. Şiirlerinde sâde bir dil kullanmış, ağır ifadelerle yer vermemiştir. (İbn Kuteybe, a.g.e. 1, 135)

²⁴⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Sebilü'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 217.

²⁴⁸ İbn Hişâm, a.g.e, 217.

²⁴⁹ Rûm, 30/17.

²⁵⁰ İbn Cinnî, a.g.e, 142.

²⁵¹ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Beyan fi şerhi'l-Lüma'*, 142.

²⁵² Abdulkâhir el-Cürcânî, *Avâmilü'l-Cürcânî*, 16.

(O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner.²⁵³

Âyet-i kerîmesinde تَصِيرُ tam fiildir. الْأُمُورُ ise onun fâilidir. Damme ile merfûdur.

8. لَيْسَ : Olumsuzluk /nefy anlamında kullanılan çekimsiz bir fiildir.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir.²⁵⁴

Âyetinde لَيْسَ'nin haberi olan الْبِرِّ kelimesi isminden önce gelmiştir. أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ ifadesi isim olup mahallen merfûdur. Ancak bazı kıraat âlimleri الْبِرِّ kelimesini dammeli olarak okuyup لَيْسَ'nin ismi kabul etmişlerdir. Bu durumda أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ kısmı mahallen mansup haber olur.

Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?²⁵⁵ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ

Âyet-i kerîmesinde لَيْسَ'nin ismi ise lafzatullah olup damme ile merfûdur.

9. مَا أَنْفَكْتُ : Hâlâ / henüz manasındadır.

مَا أَنْفَكْتُ السَّمَاءَ مُمَطَّرَةً . Hava hâlâ yağmurludur.

10. مَا فَتِنَى : Hâlâ, devam ediyor manasındadır.

مَا فَتِنَى التَّاجِرُ صَادِقًا . Tacir hâlâ doğrudur.

11. مَا بَرِحَ : Hâlâ / henüz manasındadır.

مَا بَرِحَ الْوَلَدُ مَرِيضًا . Çocuk hâlâ hastadır.

12. مَا زَالَ : Hâlâ / henüz manasındadır.

مَا زَالَ الْمَرِيضُ حَيًّا . Hasta hâlâ hayattadır.

Bu zikredilen dört tanesi istimrâr (süreklilik) manası taşırlar. Hepsi de كَانَ gibi ismini ref haberlerini ise nasb ederler. Bunların isimleri de haberleri de kendilerinin önüne geçemezler. Çünkü başlarında bulunan مَا nefy harfidir. Cümlenin başında olması gerekir.

صَاحِ شَمْرًا وَلَا تَزَلْ ذَاكِرَ الْمَوْتِ فَنَسِيَانُهُ ضَلَالٌ مُبِينٌ

Ey arkadaşım ibadetlerine sarıl ve hep ölümü hatırla, çünkü ölümü unutmak açık bir dalalettir.²⁵⁶

Bu şiirde ذَاكِرَ الْمَوْتِ kelimesi كَانَ babından لَا تَزَلْ'nün haberidir ve fetha ile mansuptur, ismi ise müstetir zamîr olan أَنْتَ dir.²⁵⁷

²⁵³ Şûra, 42/53.

²⁵⁴ Bakara, 2/177.

²⁵⁵ Tin, 95/8.

²⁵⁶ Bu şiirin söyleyeni bilinmemektedir.

²⁵⁷ İbni Hişâm, a.g.e, 209.

13. ما دَامَ : Devam ettiği sürece manasındadır. ما mastariyye harfi olduğundan bu fiilin isim ve haberleri de kendisinden önce gelmez. Çünkü mastarlar kendisinden öncesinde değil sonrasında amel ederler. ما müddet veya vakit anlamı katar.

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

Beni nerede olursam olayım mübarek kıldı ve yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı vasiyet etti.²⁵⁸

Âyet-i kerîmesinde ما دَامَ 'nin ismi fiile bitişen nefsi mütekellim zamîri iken, حَيًّا kelimesi haberi olup fetha ile mansuptur.

Yine söyleyeni bilinmeyen başka bir şiir şu şekildedir:

لَا طَيْبَ لِلْعَيْشِ مَا دَامَتْ مِنْعَصَةٌ لِدَائِهِ بِإِذْكَارِ الْمَوْتِ وَالْهَرَمِ

Yaşlılığı ve ölümü hatırlatan şeyler devam ettiği sürece yaşamın güzelliği kalmamaktadır. مَنْعَصَةٌ ise مَنْعَصَةٌ kelimesi ما دَامَ 'nin muahhar ismi olup damme ile merfû olmuştur. مَنْعَصَةٌ ise mukaddem bir haber olup fetha ile mansuptur.

2.5.2. كَادَ ve KARDEŞLERİNİN HABERLERİ

كَانَ gibi ismini ref haberini nasb eden başka fiiller de mevcuttur. كَادَ ve benzerleri (Mukârebe-Recâ- Şurû' fiilleri) nâkıs fiillerdendir. Bu fiillerin haberleri her zaman muzâri bir fiille başlamalıdır. Fakat Kâne ya da İnne ve kardeşlerinin haberi isim cümlesi, fiil cümlesi, müfred, vs olabilmektedir. Bu fiiller ifade ettikleri anlamlar bakımından üç kısma ayrılırlar.

2.5.2.1. Mukârebe Fiilleri:

Bu fiiller, haberin meydana gelmesinin yakın olduğunu ifade ederler. Bunlar: كَادَ /

Neredeyse / أَوْشَكَ / Az kalsın, üzere / كَرَبَ / Neredeyse gibi fiillerdir.²⁵⁹

أَوْشَكَ 'nin haberi çoğunlukla أَنْ 'siz müzari olarak gelir, bazen de haberinde أَنْ olur. أَوْشَكَ fiilinin haberi ise daha çok أَنْ 'li kullanılır.

Neredeyse yağmur yağacak. كَادَتِ السَّمَاءُ تُمَطِرُ.

كَادَتِ السَّمَاءُ kelimesi nâkıs fiil olan كَادَ 'nin ismidir. Damme ile merfûdur.

Tren varmak üzere. أَوْشَكَ الْقِطَارُ يَصِلُ.

Bu cümlede haber أَنْ يَصِلُ şeklinde de zikredilebilir.

²⁵⁸ Meryem, 19/31.

²⁵⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu 't-Tasrih ala 't-Tavdih, (Lübnan: Dâru 'l-Kütübi 'l-İlmiyye, 2011), 277.

2.5.2.2. Recâ Fiilleri:

Bu fiillerin haberin meydana gelmesinin beklendiğini bildirir. Bunlar: **إِخْلُوقَ** / İnşallah, umulur ki / **عَسَى** / Umulur ki / **حَرَى** / Umulur ki / anlamındaki fiillerdir. Bu fiillerin haberine **أَنَّ** bitişir.²⁶⁰

Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder. ²⁶¹ **عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ**

Âyet-i kerimesinde **رَبُّكُمْ** kelimesi **عَسَى** 'nın ismi olup damme ile merfûdur. **أَنْ يَرْحَمَكُمْ** haberidir. Mahallen mansuptur.

Bazen **عَسَى** fiili **أَنَّ** 'li muzâriyle beraber tam fiil olarak kullanılır. Misal:

عَسَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ Zeydin çıkması umulur.

Bu cümlede **أَنَّ** ile başlayan kısmın tamamı tam fiilin fâili olarak mahallen merfû olmuştur.

2.5.2.3. Şurû' Fiilleri:

Bu fiiller haberin yapılmaya başlandığını bildirirler. **أَخَذَ**, **جَعَلَ**, **طَفِقَ** fiilleridir. Bu fiiller başlama manasında olduğu için bunların haberine **أَنَّ** 'i mastariyye bitişmez.²⁶²

أَوْشَكَ ve **كَادَ** fiillerinin dışında muzârisi kullanılan fiil yoktur. İmam Kisâî (ö.189/805) **جَعَلَ** nin, Ahfeş (ö.215/830)'de **طَفِقَ** ve **كَادَ** fiillerinin muzâri ve mastarının geldiğini söylemektedirler.²⁶³

أَخَذَتِ السَّيَّارَةُ تُسْرِعُ Araba hızlanmaya başladı.

جَعَلَ الْخَطِيبُ يَعْظُ Hatip vaaza başladı.

Cümlelerinde görüldüğü üzere bu fiiller isim ve haber alırlar.

2.5.3. **لِأَنَّ** ve KARDEŞLERİNİN HABERLERİ

2.5.3.1. **لِأَنَّ** ve Kardeşlerinin Ameli

İnne ve kardeşlerinin haberleri de merfûâta dâhildir. Kâne ve kardeşleri gibi İnne ve kardeşleri de mübtedâ ve haberin başına dâhil olurlar. Ancak Kâne ve kardeşlerinin aksi şekli amel ederler.

لِأَنَّ أَنْ لَيْتَ لَكِنَّ لَعَلَّ كَأَنَّ عَكْسَ مَا لِكَانَ مِنْ عَمَلٍ

İnne ve kardeşleri için kâne fiilinin zıddı şeklinde amel vardır.²⁶⁴

Mübtedânın adı **لِأَنَّ** ve kardeşlerinin ismi, haberin adı da **لِأَنَّ** ve kardeşlerinin haberi olarak değişir. Bu harfler lafzî âmil oldukları için mübtedâyı isim olarak onu nasb, haberi ise ref yaparlar.

²⁶⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 277.

²⁶¹ İsra, 17/8.

²⁶² İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.*, 277.

²⁶³ Es-Seyyid Sadık eş-Şirazi, *Şerhu's- Suyûtî*, (Mektebetü Nuri's-Sabah, 2008), 1, 154.

²⁶⁴ İbn Umî Kâsım, Bedrettin el-Hasen b. Kâsım el-Murâdî, *Tevdihu'l-Mekâsîdi ve'l-Mesâliki bi Şerhi Elfiyeti İbn Mâlik*, 200.

İnne ve kardeşlerinin ismine İsmail b. Kâsım Süveyd el- Ayni'nin ²⁶⁵(ö.130/211) şu beytini misal verebiliriz:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

Keşke gençlik geri dönse de yaşlılığın ona neler yaptığını haber versem.

Bu şiir İN'nin kardeşlerinden لَيْت'in ismine misal olarak getirilmiştir. Muzârî fiil olan يَعُودُ لَيْت'in haberi olduğundan mahallen merfûdur. الشَّبَابُ kelimesi ise لَيْت'in ismidir ve fetha ile mansûbtur. ²⁶⁶

2.5.3.2. İN ve Kardeşlerinin Fiile Benzemeleri

İnne ve kardeşlerine Arapça'da الحروف المشبهة بالفعل (fiile benzeyen harfler) de denilmektedir. Bu harfler şu açılardan fiile lafzen, ma'nen ve isti'mâlen benzemektedir.

- Bu harfler fiil gibi üç ve daha fazla harflidirler.
- İnne ve kardeşleri fetha üzere mebnîdirler.
- Kendilerinde fiil manaları vardır.
- Fiile bitişen zamîrler bu harflere de bitişebilir.
- Vezin itibari ile benzerler. ²⁶⁷

Bu harflerin tamamı sekiz tanedir. Ancak لا ve لا fiile benzemezler. Arapçada harfler mebnî kabul edildiğinden İnne ve kardeşleri de tüm diğer harfler gibi mebnîdirler. Bu harfler ve manaları şu şekildedir:

2.5.3.3. İN ve Kardeşlerinin Manaları

- إِنَّ وَأَنَّ : Te'kîd / tahkîk için kullanılırlar.

إِنَّ اللَّهَ رَحِيمٌ بَعْبَادِهِ *Allah kullarına merhametlidir.*

يُعْجِبُنِي أَنَّكَ شَجَاعٌ *Cesur olman benim hoşuma gidiyor.*

- كَأَنَّ : Teşbîh(benzetmek) için kullanılır.

كَأَنَّ الْعِلْمَ نُورٌ. *Sanki ilim bir nurdur.*

- لَكِنَّ : İstidrâk (düzeltme) içindir.

مَا فَازَ الْجَاهِلُ لَكِنَّ الْعَالِمَ فَائِزٌ *Cahil kazanamadı ancak âlim kazandı.*

- لَيْتَ : Temennî içindir.

²⁶⁵ İsmail b. Kâsım Süveyd el- Ayni, Ebûl Atahiye diye meşhurdur. Abbasi dönemi şairlerindedir. Harun Reşid'in sarayına yakın oturmaktadır. Lûgatte ve nahiv kaidelerinde kendisinin şiirlerinde delil getirilmez, sadece misal verilir.

²⁶⁶ İbni Hişâm, a.g.e, 233.

²⁶⁷ Ceylânî, Şerhu'l-Muğni, 59.

كَيْتَ الْعِلْمِ مَرْزُوقٌ لِكُلِّ أَحَدٍ. Keşke ilim herkesin azığı olsa.

- لَعَلَّ : Teraccî manası vardır. Olması beklenen ya da olmasından korkulan şeyler için kullanılır.²⁶⁸

لَعَلَّ اللَّهُ يَغْفِرَ ذُنُوبَنَا. Umulur ki Allah (c.c.) günahlarımızı bağışlar.

İnne ve kardeşlerinin mamülleri bu harflerin önlerine geçemezler, çünkü zayıf âmillerdir. Vucûben bu harfler kelâm'ın başında bulunurlar, ancak أَنْ kelâm'ın başında bulunmaz. Çünkü o, ismi ve haberiyle beraber müfret te'vilindedir.²⁶⁹

يَسْرُنِي أَنْ الْمُسَافِرَ قَادِمٌ. Yolcunun gelmesi beni sevindiriyor.

Bu cümle “enne” isim ve haberi ile birlikte isim cümlesi olup mahallen merfû fâildir.

قُدُومُ الْمُسَافِرِ (yolcunun gelmesi) şeklinde te'vil edilir.

Bu harflerin isim ve haberleri de yer değiştiremezler. Ancak haber câr mecrûr ya da zarf olursa bu harflerin haberleri isimlerinden önce zikredilir. Çünkü Arapçada zarflarda ve câr mecrûrda vus'at (genişlik) vardır. Ayrıca bunlar hakikatte haber değil o harflerin ma'mulleridir.²⁷⁰

إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا

Hiç şüphesiz bizim nezdimizde (onlar için hazırlanmış) boyunduruklar ve yakıcı bir ateş vardır.²⁷¹

Bu âyette أَنْكَالًا kelimesi إِنَّ 'nin ismidir. وَجَحِيمًا ise isme atıftır. لَدَيْنَا ise haberdur. Mahallen merfûdur. Zarf olduğu için isimden önce getirilmiştir.

وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ. Bilin ki Allah'ın elçisi aranızdadır.²⁷²

Bu âyette görüldüğü üzere أَنَّ 'nin haberi olan فِيكُمْ câr mecrûr olduğu için zâhir isim olan رَسُولَ اللَّهِ terkibinden önce gelmiştir.

²⁶⁸ Muhammed b. Hasen es-Sâiğ, *Kitabü'l-Lemahât fi şerhi'l-mulhati*, (el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine: 2010), II/535-542. Birgivi, *İzhâr*, 56.

²⁶⁹ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 1, 214.

²⁷⁰ İbn Umri Kâsım, Bedrettin el-Hasen b. Kâsım el-Murâdî, a.g.e, 201. Ceylânî, *Şerhu'l-Muğni*, 60.

²⁷¹ Müzzemmil, 73/12.

²⁷² Hucurât, 49/7.

2.5.3.4. إن ve Kardeşlerinin Haberinin Çeşitleri

2.5.3.4.1. Müfred:

Muhakkak ki, Allah katında din İslam'dır.²⁷³ **إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ**

Bu âyette “inne” nin haberi olan **الْإِسْلَامُ** kelimesi müfrettir. Zâhirî damme ile merfûdur.

Yeni öğretmen belki de bugün gelir. **لَعَلَّ الْمُدْرَسَ الْجَدِيدَ قَادِمَ الْيَوْمِ**

Bu cümlede de haber olan **قَادِمٌ** kelimesi müfret olarak gelmiştir.

2.5.3.4.2. Cümle:

a) İsim Cümlesi:

Mübtedâ ve haberden veya âmîl olan harfin ismi ve haberindenoluşan cümledir.²⁷⁴

Gerçekten Hâlit'in babası zengindir. **إِنَّ خَالِدًا أَبُوهُ غَنِيٌّ**

Bu cümlede altı çizili kısım mübtedâ ve haber olup “inne” nin haberidir. İsim cümlesidir. Mahallen merfûdur.

Keşke bu imtihanın soruları kolay olsa. **لَيْتَ هَذَا الْإِمْتِحَانَ أَسْأَلْتَهُ سَهْلَةً**

Burada altı çizili kısım mübtedâ ve haber olup “leyte” nin haberidir. İsim cümlesidir. Mahallen merfûdur.

b) Fiil Cümlesi:

Lafzen veya ma'nen fiil ve falinden oluşun cümledir.²⁷⁵

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً

O'nun işaretlerinden biri de şudur: Sen arzı (ölmüş gibi) kupkuru görürsün.²⁷⁶

Bu âyette “enne” harfinin ismi müfret müzekker zamiri olup mahallen mansuptur.

Haber ise **تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً** ile başlayan fiil cümlesidir. Mahallen merfûdur.

يَحْسِبُ الْمَطُورَ أَنْ كَلًّا مَطَرٍ

Tarlasına yağmur yağın kimse herkesin tarlasına yağmış zanneder.

²⁷³ Âli imran, 3/19.

²⁷⁴ Zeynep Atay, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 247.

²⁷⁵ Zeynep Atay, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 246.

²⁷⁶ Fussilet, 41/39.

Bu cümle zengin kimselerin diğer insanları da hep kendileri gibi refah içerisinde yaşadıklarını zannettiklerini ifade eden bir atasözüdür.²⁷⁷

Bu cümlede de “enne” nin haberi fâili cevâzen müstetir zamir olan مُطْرَ ‘dır. Mahallen merfûdur.

Bu atasözündeki كَلَّا kelimesi أَنْ'nin ismidir ve fetha ile mansûbtur, مُطْرَ kelimesi ise haberidir.

Cerîr'in²⁷⁸ (ö. 728) şu beyti ile de istişhâd yapılmıştır:

نُرْضَىٰ عَنِ اللَّهِ أَنَّ النَّاسَ قَدْ عَلِمُوا أَلَّا يُدَانِينَا مِنْ خُلُقِهِ أَحَدٌ

Allah'tan razıyız ki insanlar (Allah'ın) yarattıklarından hiçbirinin bize yaklaşamayacağını biliyor.²⁷⁹

نُرْضَىٰ kelimesi أَنَّ'nin haberidir. Fiil cümlesidir. Mahallen merfûdur.

c) Şibih Cümle:

Câr- mecrûr, zarf veya şart ve cevaptan oluşan cümlelere denir.

Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin²⁸⁰ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

Kalem sûresinin bu âyetinde “inne” nin haberi şibih cümle olan car mecrûrdan oluşmuştur. عَلَىٰ خُلُقٍ ifadesi mahallen merfûdur.

إِنَّ فِي الشَّرِّ خَيْرًا²⁸¹ Kötülükte muhayyerlik vardır.

Bu darb-ı meselde فِي الشَّرِّ ifadesi إِنَّ'nin haberidir. Câr mecrûr mahallen merfûdur.

. Muhakkak ki gayb Allah'ın katındadır. إِنَّ الْعَيْبَ عِنْدَ اللَّهِ

عِنْدَ zarftır. Zarflar şibih cümledir. O yüzden mahallen merfûdur.

2.5.3.5. إِنَّ ve Kardeşlerinin Amel Etmemesi

Bu harflere ما'yı kâffe dâhil olursa, sahih görüşe göre amelden düşer ve fiil cümlesinin başına da gelirler.²⁸²

²⁷⁷ Sıynî, Mahmud İsmail, *Mu'cemu'l-Emsâl lil-Arabîyyeti*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1. Baskı, 1992), 6.

²⁷⁸ Cerîr bin Atiyye. Beni Küleyb'dendir. İslâm şairlerinin ileri gelenlerindedir. Üslubu şair E'sa'ya benzer. Şiirlerinde teşbihe çokça yer verir. Birçok hicvi vardır. Yemame'de vefat etmiştir. (İbn Kuteybe, *a.g.e*, 1, 380.)

²⁷⁹ Es-Süyûtî, *Hemu'l-Hevâmi*, 2, 306.

²⁸⁰ Kalem, 68/4.

²⁸¹ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitâbu Cemhereti'l-Emsâl*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012), 1, 64.

²⁸² İbn Hişâm, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 234; El-Ceylânî, *Şerhu'l-Muğni*, 247.

قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

De ki: “Bana ancak, ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık müslüman oluyor musunuz?”²⁸³

Bu âyeti kerimede “enne” harfine amelden düşüren “mâ” harfi dâhil olduğu için **إِلَهُ** kelimesi ref okunmuştur.

إِنَّ harfine ise "ma" dâhil olduğundan **إِنَّ** harfi **يُوحَىٰ** fiilinin başına gelmiştir.

İmam Ahfeş'ten (ö.215/830) rivâyet edildiğine göre **إِنَّمَا زَيْدًا قَائِمٌ** cümlesi de doğrudur, bu misali diğerlerine kıyas edebiliriz. Ancak **لَيْتَ** 'nin sahih görüşe göre amel etmesi de etmemesi de caizdir.²⁸⁴ Mübtedâ ve haber olmak üzere kendisinden sonrasını ref yapar ve bu harfler de ibtida harfine dönüşür.²⁸⁵

Nâbiğa ez-Zübyânî'nin (ö. 684) şu beytini delil gösterebiliriz:

قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامَ لَنَا...إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نِصْفَهُ فَقَدِ

Keşke bu kuşlar ya da onların yarısı bizim olsa yeter.

Bu şiirde kendisine amelden düşüren **لَيْتَ**, **ما** kelimesi amel ettirilip fethalı, amelden düşürülüp dammeli olarak da okunmuştur.²⁸⁶

2.6. CİNSİNİ OLUMSUZ YAPAN **لَا** 'NIN HABERİ

Cinsinin hükmünü olumsuz yapan harftir. Bu harf hemen önünde yer alan kelimenin cinsinden olan tüm varlıkları nefyetmesi sebebi ile 'Cinsini Nefyeden Lâ' adını almıştır. Bu harfle başlayan cümlelere anlam verirken 'Hiç',veya'Hiçbir' kelimeleri ile giriş yapmak uygun olacaktır.

لا سُرُورَ دَائِمٍ. Hiçbir sevinç daimî değildir.

لا طَالِبٍ فِي الصَّفِّ. Sınıfta hiç öğrenci yok.

Cinsini nefyeden bu harf 'inne ve Kardeşleri sınıfına dâhildir. **إِنَّ** 'ye hamledilir. Çünkü **إِنَّ** olumluyu te'kid ederken cinsini olumsuz yapan **لَا** ise olumsuzu te'kid eder.²⁸⁷

Kûfeliler **لَا** 'nın isminin müfred ve nekire gelmesi durumunda mansûp ve mu'reb olacağını ileri sürerken; Basralılar ise **لَا** 'nın isminin bu durumda fetha üzere mebnî

²⁸³ Enbiya, 21/108.

²⁸⁴ Eş-Şirazî, *Age*, 1, 166. İbn Hişâm el-Ensârî, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 236.

²⁸⁵ Erdal Kaya, *Kasapzade İbrahim Efendi ve "el-Ezhâr fi şerhi'l-İzhar" Adlı Eseri (İnceleme ve Tahkik)*, (Doktora tezi), (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İstanbul: 2007), 84-85.

²⁸⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 236.

²⁸⁷ Abdulgâni Dakr, *Mu'cemu'n-Nahv*, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1986), 292-293. Ceylânî, *Şerhu'l-Muğni*, 60.

olacağını söylemişlerdir. Basralılar bunun gerekçesi olarak لا'nın isminin öncesinde harfi cer takdîr edildiğini ve mebnîliğin bu harf sebebiyle olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸⁸

2.6.1. Cinsini Nefy Eden Lâ ile Birlikte Sıkça Kullanılan Bazı İsimler

لا حَرَجَ , لا جَرَمَ , لا رَيْبَ , لا شَكَّ , لا مَفَرَّ , لا بُدَّ , لا بَأْسَ

Bu olumsuzluk harfinin إِنَّ ve kardeşleri gibi amel edebilmesi için bazı şartları vardır. Bu yüzden gramer kitaplarında müstakil bir konu olarak ele alınmaktadır.

2.6.2. Cinsini Nefy Eden Lâ'nın İsim ve Haberinin İ'râbı

Cinsini nefy eden lâ'nın ismi üç şekilde gelmektedir.

2.6.2.1. Müfred:

Cümle ve izâfe olmayan kastedilir. Bu durumda kelime ne şekilde nasb oluyorsa o hal üzere mebnî olur.

لا رجلَ في الدار. Evde hiç adam yoktur.

Lânın ismi olan "racule" müfret bir isim olduğu için nasb alâmeti olan fetha üzere mebnî olmuştur.

لا رجلَيْنِ في الدار. Evde hiç iki adam yoktur.

Tesniye bir isim olup tek kelimededen ibaret olduğu için nahiv açısından müfret olan رجلَيْنِ kelimesi nasb alâmeti olan "yâ" üzere mebnîdir.

لا مُهْمَلَاتٍ في الأُسرة. Ailede ihmalkâr hiçbir bayan yoktur.

Cemi müennes salim olan ama tek kelimededen ibaret olduğu için nahiv açısından müfret sayılan مُهْمَلَاتٍ kelimesi nasb alâmeti olan kesra üzere mebnîdir.

لا مُهْمَلِينَ في الأُسرة. Ailede ihmalkâr hiçbir erkek yoktur.

Bu cümlede cemi müzekker salim olan, tek kelimededen ibaret olduğu için de nahiv açısından müfret kabul edilen مُهْمَلِينَ kelimesi nasb alâmeti olan "yâ" üzere mebnîdir.

2.6.2.2. Muzâf:

Lâ'nın ismi muzâf olduğunda mansup olur.

لا رجلَ سُوءٍ مَحْبُوبٍ. Kötülük sahibi sevilen yoktur.

Bu cümlede "lâ"nın ismi olan رجلَ kelimesi aynı zamanda muzâftır. Fetha ile mansuptur.

²⁸⁸ İbn Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, *el-İnsâfi Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyin*, (Mektebetü'l-Asriyye, b.y, 2003). 1, 302.

2.6.2.3. Şibih Muzâf:

Muzâf, ya ismi fâil ya ismi meful ya da sıfatı müşebbehe olan tenvinli bir isimdir.

Dağa tırmanan hiç kimse yoktur. لا طَالِعًا جَبَلًا

Bu cümlede طَالِعًا tenvinli ismi fâil olup جَبَلًا kelimesi ile şibih muzâf olmuştur.

Ahlâkı övülen hiç kimse yoktur. لا حَمِيدًا أَخْلَاقَهُ

Bu cümlede tenvinli olan حَمِيدًا kelimesi فَعِيل vezninde bir ismi mefuldür.

2.6.2.4. Cinsini Nefy Eden Lâ'nın Amel Etme Şartları

1. İsmi ve haberi nekire olmalıdır. İsmi marife olursa amel edemez.

Allah'tan başka hiçbir ilah mevcut değildir. لا إِلَهَ مَوْجُودٌ إِلَّا اللَّهُ

Bu cümlede مَوْجُودٌ kelimesi لا'nın haberi olup damme ile merfûdur. لا'nın haberi çoğu zaman hazfedilir. لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ şeklinde de bu cümle zikredilir.

Zengin rahat değildir. لا الْغَنِيُّ مُرْتَاحٌ

Bu cümlede lâ'nın ismi olan الْغَنِيُّ kelimesi marife olduğundan "lâ" amel edememiştir.

Kufelilere göre لا'nın isminin لا الرَّجُلَ فِي الدَّارِ şeklinde marife gelmesi caiz iken Basralılara göre caiz değildir.²⁸⁹

2. لا ile ismi arasına fasıla girmemelidir. Girerse amel edemez.

لا فِيهَا عَوَّلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزِفُونَ

Onda baş döndürme özelliği yoktur. Onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar.²⁹⁰

Bu âyette görüldüğü üzere "lâ" ile onun ismi olan "ğavlun" kelimesi arasına câr mecrûr girdiğinden "lâ" amel edememiştir.

3. لا'nın başına harfi cer gelmemelidir. Gelirse amel edemez.

الاتِّحَادُ الْأَوْرُوبِيُّ بِلَا وَجَدَانَ

Bu cümlede "lâ" harfinin başına dâhil olan harfi cer onu amelden düşürmüştür.

2.6.2.5. Cinsini Nefy Eden Lâ'nın İsim ve Haberinin Hazfedilmesi

Evde hiç adam yoktur. لا رَجُلًا مَوْجُودًا فِي الدَّارِ

Bu cümlede مَوْجُودًا kelimesi لا'nın haberi olup damme ile merfûdur. لا'nın haberi çoğu zaman hazfedilir. Bu tür cümleler لا رَجُلًا فِي الدَّارِ şeklinde zikredilir.

Önemli değil. لا بَأْسَ عَلَيْكَ

²⁸⁹ el-Velîdî, Mansur Salih Muhammed Ali, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, (Amman: İlmu Mektebeti'l-Hadis, 2006). 134.

²⁹⁰ Saffat, 37/47.

Bu cümlede isim olan بَأْسْ kelimesi zikredilmeden telaffuz edilebilir.²⁹¹

لا ‘nın haberine Hâtem-i Tâî’nin²⁹² (ö. 578) şu beyti örnek verilebilir:

و لا كريم من الولدان مصبوح

*Sabah vakti (deve) yavrularına (süt veren) hiç bir cömert yoktur.*²⁹³

مصبوح kelimesi لا ‘nın haberidir. Damme ile merfû olmuştur.

2.7. نَيْسَ ye BENZEYEN HARFLERİN İSİMLERİ

Leyse fiiline benzeyen ve olumsuzluk anlamı taşıyan “لَا – مَا – إِنْ” edatlar aynı zamanda leyse gibi amel ederek ismini ref haberini nasb ederler. Bu edatlar arasında en çok مَا ve لَا kullanılır. إِنْ ise مَا harfi gibi olumsuz mana taşıdığı anda aynı ameli görür.

2.7.1. نَيْسَ ye Benzeyen Harflerin Amel Etme Şartları

مَا harfinin amel edebilmesi için üç şart vardır.

1. Haberinin isminden önce gelmemesi
2. مَا harfinden sonra zâit bir إِنْ harfinin bulunmaması
3. Cümledeki olumsuzluğun إِنْ ile bozulmaması

وَقَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

*Şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir dediler.”*²⁹⁴

Âyet-i kerîmesinde بَشَرًا kelimesi Hicazlılara göre مَا ‘nın haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur. Ancak Ben-ü Temîm’e göre bu âyet مَا هَذَا بَشَرٌ şeklinde amel ettirilmeden ref şeklinde okunmalıdır.²⁹⁵

Ben-ü Temîm’e göre مَا hiçbir şekilde amel etmez. Onlara göre مَا ne fiildir ne de fiile benzer. Hicazlılar ise مَا ‘nın نَيْسَ ye benzeyerek amel ettiğini söylemişlerdir.²⁹⁶

مَا amel edemez. Çünkü ismi olan زَيْدٌ ile arasına zaid olan إِنْ harfi girmiştir.

ما رجل إلا قائم Adam ayaktadır.

Bu cümlede isim ile haber arasına dâhil olan إِنْ ‘dan dolayı مَا yine amel edemez.

لا harfinin amel edebilmesi için beş şart vardır:

1. İsmi ile kendisi arasına zarf veya câr mecrurdan başka birşeyin girmemesi.

²⁹¹ Ceylânî, *Şerhu’l-Muğni*, 61.

²⁹² Cahiliye dönemi şairidir. Cömertliği ile meşhurdur. Necid bölgesindedir. Küçük bir Dîvânı mevcuttur. (Zirikli, *el-A’lam*, 2, 151.)

²⁹³ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitâbu’l-İzâh*, 194.

²⁹⁴ Yusuf, 12/31.

²⁹⁵ Ceylânî, *Şerhu’l-Muğni*, 61

²⁹⁶ Sibeveyh, *Kitâbu Sibeveyh*, 1, 59.

2. Cümlede لا harfinin tekrar etmemesi.
3. Cümledeki olumsuzluğun لا ile bozulmaması.
4. İsim ve haberinin nekire olması.
5. Kendisinden sonra إِنَّ harfinin gelmemesi.

Senden faziletli kimse yoktur. لا أَحَدٌ أَفْضَلُ مِنْكَ

لا أَحَدٌ lafzı لا 'nın ismidir. Damme ile merfû olmuş nekire bir isimdir.

تَعَزَّزْ فَلَا شَيْءَ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيًا وَلَا وَزَرَ مِمَّا قَضَى اللَّهُ وَاقِيًا

Sabret! Çünkü yeryüzünde hiçbir şey baki değildir. Ve Allah'ın takdir ettiğinden de korunacak hiçbir sığınak yoktur.²⁹⁷

تَعَزَّزْ ve وَزَرَ kelimeleri لا 'nın isimleri olup nekiredırlar. Ref alâmetleri zâhirî dammedir.

إِنَّ harfinin لَيْسَ gibi amel etmesinin iki şartı vardır:

1. Haberinin isminden önce gelmemesi
2. Cümledeki olumsuzluğun لا ile bozulmaması

إِنَّ الْحُكْمَ أَبَدًا Hüküm ebedî değildir.

Bu cümlede إِنَّ harfinin لَيْسَ gibi amel ettiği açıkça görülmektedir.

لَا harfinin de aynı şekilde amel edebilmesi için isim ve haberinin zaman zarflarından olması ve bunlardan birisinin hazfedilmesi gerekir. Çoğu zaman ise ismi hazfedilir.²⁹⁸

لَا تِلْكَ الْحِينُ حِينَ نَدَامَةٍ Vakit pişmanlık vakti değildir.

Cümlesinde الْحِينُ lafzı isimdir ve çoğu zaman zikredilmez.

2.8. BAŞINA NASB ve CEZM EDİCİ DÂHİL OLMAYAN FİİLİ MUZÂRİ

Daha önce de bahsettiğimiz üzere fiili muzâri başına dâhil olan amiller sebebiyle mansup ve meczûm olur. Ancak fiili muzâri nasb ve cezm edici âmillerden soyutlandığı zaman mânevî âmil tarafından merfû olur.²⁹⁹

- Sonu sahih olan fiili muzarinin ref durumu

يَفْتَحُ الْمُدِيرُ الْمَدْرَسَةَ كُلَّ صَبَاحٍ Müdür her sabah okulu açar.

- Sonu illetli olan fiili muzarinin ref durumu

وَإِذَا تَنَلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنْتَ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ

"Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar,

"Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler.³⁰⁰

²⁹⁷ İbn Hişâm, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 229.

²⁹⁸ Ali el-Cârim, *en-Nahvu'l-Vâdih*, (Beyrut: 2012), 109.

²⁹⁹ Birgivî, *İzhâr*, 98.

³⁰⁰ Yunus, 10/15.

تثلى fiili birinci baptan nâkıs bir fiil olan تَلَا fiilinin muzâri meçhul müfret müennes sîğasıdır. Sonu illetli olduğundan damme takdîridir.

- Efâli hamsenin ref durumu

İki talebe üniversiteye gidiyorlar. الطَّالِبَانِ يَذْهَبَانِ إِلَى الْجَامِعَةِ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْبِؤُنَ اللَّهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar ve “Bunlar Allah katında bizim aracılarımız” diyorlar. Onlara şöyle de: “Yoksa siz, göklerde ve yerde olup da, Allah'ın bilmediği bir şeyi O'na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz?” O, müşrikleri yakıştırdıkları ortaklardan münezze ve yücedir.³⁰¹

Bu cümlelerde geçen altı çizili fiiller manevî amil tarafından “nun” ile merfû olmuş birer fiili muzâridirler.

2.9. MERFÛ OLAN TÂBİLER

Tâbiler; sıfat, te'kîd, atf-ı beyan, bedel ve atıf olmak üzere 5 kısımdır. Bütün tâbiler tâbi oldukları kelimeye i'râb açısından uyarlar.³⁰² Dolayısıyla merfûâta tâbi olanlar da tâbi olmaları sebebiyle merfû kabul sayılmaktadırlar.

2.9.1. Sıfat

Tâbi olduğu şeyin manasına mutlak olarak delalet eden tabiye sıfat denilir.³⁰³ Metbûsunun lafzından farklı olup müştak yada müştak tevilindedir.³⁰⁴

Sıfat, tahsis, beyan etme, medh, zemm, merhamet etme, te'kid gibi manaları ihtivâ eder.³⁰⁵

- Tahsis: Sıfat, nekire kelimeleri tahsis eder. رَأَيْتُ رَجُلًا عَاقِلًا.
Akıllı bir adam gördüm.
- Beyan: Sıfat, marife olan kelimeleri beyan eder. مَرَرْتُ بِرَيْدِ الْعَالِمِ.
Âlim olan Zeyd'e uğradım.
- Övme: / Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
- Zemmetme: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım.
- Merhamet etme: رَبِّمِيسْكِينِ كُفُلًا مَرْحَمَةً!
Rabbim miskin kuluna merhamet et!
- Te'kîd: İşte bu (oruç) tam on gündür. تِلْكَ عَشْرَةٌ كَمَا مِلَّةٌ³⁰⁶

³⁰¹ Yunus, 10/18.

³⁰² Ebu Ali el-Fârisî, *Kitâbu'l-İzâh*, 214.

³⁰³ Ceylânî, *Şerhu'l-Muğni*, 180.

³⁰⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 419.

³⁰⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 416.

³⁰⁶ Bakara, 2/196.

Sıfat iki kısımdır.

2.9.1.1. Hakiki Sıfat

Tabi olduğu kelimenin durumunu beyan eden sıfata hakiki sıfat denir.

Hakiki sıfat mevsûfu doğrudan niteleyen sıfattır. Sıfat, mevsufun yaptığı bir fiil olursa bu durumda mevsûfuna müenneslik-müzekkerlik, müfred-tesniye-cemi, marifelik-nekirelik ve i'râb konularında tabi olmalıdır.³⁰⁷

جَاءَنِي رَجُلٌ عَالِمٌ. Bana âlim birisi geldi.

Cümlede yer alan عَالِمٌ kelimesi fâil konumunda bulunan رَجُلٌ kelimesinin sıfatıdır ve onun durumunu açıklamaktadır. Yukarıda sayılanlar konusunda sıfat mevsûfuna tabi olmuştur.

2.9.1.2. Sebebî Sıfat

Sebebî sıfat ise mevsûfla alakalı kelimeyi niteleyen sıfattır. Başka bir ifade ile sebebi sıfat öncesindeki kelimeyi değil sonrasındaki kelimeyi niteler. Sıfat lafzen mevsûfu nitelerken mânen mevsûfun alakalı olduğu kelimeyi niteler.

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver.³⁰⁸

Bu âyet-i kerîmede الظَّالِمِ kelimesi sebebi sıfattır. Sonrasındaki أَهْلُ kelimesini nitellemektedir. Bu durumda sebebi sıfat, kendisinden önceki kelimeye i'râb ve marifelik-nekirelik açısından uyar, kendisinden sonraki kelimeye ise sadece cinsiyet bakımından uyar. Âyette geçen ”الظَّالِمِ” ism-i fâili türemiş olduğu ma'lûm fiil gibi amel etmiş ”أَهْلُ” kelimesini fâil olarak ref etmiştir.

Sıfat müfred olarak gelebileceği gibi cümle ve şibih cümle olarak da gelebilir.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ³⁰⁹ Andolsun ki sana apaçık âyetler indirdik.

Bu âyet-i kerîmede بَيِّنَاتٍ kelimesi آيَاتٍ kelimesinin sıfatıdır.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَدِيمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدَّعُونَ

Allah tarafından, geri çevrilmesi olmayan bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir. O gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır.³¹⁰ âyet-i kerîmesinde لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ isim cümlesi يَوْمٌ kelimesinin sıfatıdır. İsim cümlesi mahallen merfûdur.

وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ

³⁰⁷ Abdulkâhir el-Cürçânî, *Şerhu 'l-Cümel fi 'n-Nahvi*, (Beyrut: Dâru Ibn Hazm, 10. Baskı, 2011), 270.

³⁰⁸ Nisa, 4/75.

³⁰⁹ Bakara, 2/99.

³¹⁰ Rûm, 30/43.

Diğeri, “Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm.^{311/} âyet-i kerimesinde **تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ** fiil cümlesi **خُبْرًا** kelimesinin sıfatıdır. Fiil cümlesi mahallen mansuptur.

Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi.³¹² **تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ**

Bu âyet-i kerimede **سِجِّيلٍ مِّن سِجِّيلٍ** şibih cümlesi **حِجَارَةٍ** kelimesinin sıfatıdır. Şibih cümle mahallen mecrûrdur. Burada şibih cümle câr-mecrûr olarak gelmiştir.

2.9.2. Te’kîd

Tefil kalıbından mastar olan bu kelime pekiştirme, vurgulama manasındadır.

Te’kîd lafzın tekrarı ve mananın tekrarı şeklinde iki kısma ayrılır.

2.9.2.1. Lafzî Te’kîd

İsim, fiil veya harfle yapılabilir.

Te’kîd ifadesini Sibeveyh, Ahfeş ve Müberred gibi Basralı nahivciler kullanır. Kufeliler te’kidi teşdîd olarak isimlendirmektedir.³¹³

جاء زيدٌ زيدٌ. Zeyd, Zeyd geldi.

Bu cümlede fâil “zeyd”isminin te’kîdi vardır.

جاء جاء زيدٌ. Zeyd geldi, geldi.

Bu cümlede جاء fiili te’kîd edilmiştir.

نَعَمْ نَعَمْ هُوَ. Evet, evet o.

Bu cümlede de نَعَمْ harfinin te’kîdi söz konusudur.

2.9.2.2. Mânevi Te’kid

Marife kelimelerde olur.³¹⁴ Bunlar **كُلٌّ**, **كُلٌّ**, **كُلٌّ**, **كُلٌّ**, **كُلٌّ** vs kelimelerdir.

عَيْنٌ ve **نَفْسٌ** kelimeleri müfred kelimeyi te’kîd ederler. Bu kelimeler te’kîd edilecek kelimenin zamîrine muzâf olurlar. Başka bir ifade ile te’kîd edecekleri kelimeye uygun zamîr alırlar.³¹⁵

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ³¹⁶ Bütün melekler toptan secde ettiler.

Âyet-i kerîmesinde **كُلُّهُمْ** ve **أَجْمَعُونَ** kelimeleri birer mânevi te’kiddirler.

نَجَّحَ الْأَخْوَانَ كِلَاهُمَا. İki kardeşin her ikisi de başardı.

كِلَاهُمَا uygun bir zamir olarak tesniye olan **الأخوان** kelimesini te’kit etmektedir.

³¹¹ Yusuf, 12/36.

³¹² Fil, 105/4.

³¹³ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi ‘l-Mansûbât*, 75.

³¹⁴ İbn Cinnî, *Kitâbü ‘l-Beyân fi Şerhi ‘l-Lüma’*, 278.

³¹⁵ Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 359-360.

³¹⁶ Sad, 38/73.

كَلَا, zamire izafe edildiğinde örnekte görüldüğü üzere ref alâmeti “elif” olurken, nasb ve cer alâmeti ise “ya” ile olmaktadır.

إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

Onlardan (anne-baba) biri veya ikisi senin yanında yaslanırsa onlara öf bile deme!

Onlari azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.³¹⁷

كِلَاهُمَا ifadesi fâil olan أَحَدُهُمَا üzerine atfedilmiş olup zamire de muzâf olduğundan ref alâmetini “elif” ile almıştır.

رَأَيْتُ الزَّيْدِينَ كِلَيْهِمَا   İki zeyd’i gördüm.

مَرَرْتُ بِكِلَيْهِمَا   O ikisine uğradım.

Birinci cümlede mefulün bih olan الزَّيْدِينَ kelimesinden manevî te’kid olan كِلَيْهِمَا nasb alâmetini "ya" ile almıştır.

İkinci cümlede ise zamire muzâf olan كِلَيْهِمَا ifadesinde cer alâmeti “ya” olmuştur.

كَلَا zamire değilse zahir bir isme muzâf olursa ref, nasb ve cer alâmetleri takdîren olmaktadır.

قَامَ كِلَا الرَّجُلَيْنِ   İki adam kalktı.

ضَرَبْتُ كِلَا الرَّجُلَيْنِ   İki adamı dövdüm.

خَرَجْتُ بِكِلَا الرَّجُلَيْنِ   İki adamı çıkardım.

Bu cümlelerde sırasıyla كَلَا merfû, mansup ve mecrûrdur. Ref, nasb ve cer alâmetleri ise zahir isme muzaf olduğundan takdîridir. Çünkü “elif” hareke almaz.

2.9.3. Harflerle Atf

Atf harfi fiili ya da ismi bir hükümde ortak yapar. Bu harflerin öncesine ma’tûfun aleyh sonrasına ise ma’tûf denilir. Bu yüzden ma’tûf, ma’tûfun aleyh’e i’râb konusunda tâbidir.

2.9.3.1.1. Atf Harfleri ve Manaları

Ebu Ali Fârisî ‘imâ ‘yı atf harflerinden kabul etmeyerek bu harflerin dokuz tane olduğunu söylemiştir.³¹⁸ Bazı nahivcilere göre ise atf harfleri on tanedir.

Bunlar; لَ – لَا – بَلْ – إِمَّا – أَمْ – أَوْ – حَتَّى – ثُمَّ – فَ – وَ

وَ : Ma’tûf ile ma’tûfun aleyhin aynı hükümde ortak olduğunu gösterir. Tertip yada sıra söz konusu değildir. Türkçedeki virgül gibidir. “ve” anlamında kullanılır.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَرَافِعَكَ إِلَىٰ وَمَطَّهْرَكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلِ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

³¹⁷ İsra, 17/23.

³¹⁸ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitâbu'l-İzâh*, 221.

Hani Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım.”³¹⁹ Bu âyet-i kerîmede رافع kelimesi متوقّفك kelimesine “vav” harfi ile atfedildiği için mukadder bir damme ile merfûdur.

ف : Akabinde, hemen ardından manasında kullanılmaktadır. Ma’tûfla, ma’tûfun aleyh arasında bir tertip ve sıra gözetir. Zaman bakımından aralarında bir gecikme olmadığını ifade eder.

جاء المُدرّسة عليّ فأحمدُ

ثمّ : Sonra anlamındadır. “Fa” harfinde olduğu gibi ma’tûfla, ma’tûfun aleyh arasında tertip ve sıra vardır. Fakat “summe” ile yapılan atıflarda zaman aşımı vardır.

يسافرُ البائعُ ثمّ يعودُ.

حتىّ : Bile, dâhil, aşama aşama vs gibi anlamlara gelmektedir.³²⁰

ماتَ النَّاسُ حتّى الأنبياءُ

“Hatta” Ebu Mervan’ın³²¹ şu beyti ile istişhâd edilmiştir:

ألقي الصحيفة كيّ يخفف رَحْله و الزاد حتى نعله ألقاها

Yükünü hafifletmek kastı ile defteri, yol azığını, hatta ayakkabısına kadar attı.³²²

أوّ : Türkçede “veya”, “yada” vs anlamlarına gelmektedir. Muhayyerlik vardır.

كُلُّ بُرْتَقَالاً أَوْ تَفَاحاً

أمّ : Yoksa manasında kullanılır.

أ كِتَاباً إِشْتَرَيْتَ أَمْ قَلَمًا ؟

إمّا : Ya...yada, ister manasında kullanılır.

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör.³²³

لاّ : Değil, olmadı anlamında nefy, olumsuzluk ifade eder.

إِعْمَلْ صَالِحًا لَّا سَيِّئًا

لكنّ : Fakat, lakin, bunun aksine anlamındadır.

لاّ يَحِلُّ رِيَاءً لَكِنِ إِخْلَاصًا

³¹⁹ Âl-i İmrân, 3/55.

³²⁰ Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrümiyye*, 203.

³²¹ Abdulmelik bin Ziyâdetullah et-Tubnî. Dil ve hadis âlimi. Şâir. Doğuya rihle yapıp hacca gitmiştir. Endülüslüdür. Kurtuba'da öldürülmüştür. (Zirikli, *a.g.e*, 4, 158-159.)

³²² İbn Hişâm el-Ensârî, *Sebilu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, 440.

³²³ İnsan, 76/3.

بَلْ : Bilakis, hayır, öyle değil vs.³²⁴

Onlar hayvanlar gibidir bilakis daha da aşağıdırlar.³²⁵ **أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ**

İsim isme, fiil fiile, cümle de cümleye atfedilir:

İsmin isme atfı:

Ali, Hâlit ve Osman geldi. **جَاءَ عَلِيٌّ وَ خَالِدٌ وَ عَثْمَانُ**

Fiilin fiile atfı:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ أَمَاتَكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ

Sizi yaratan sonra öldüren sonra da diriltecek olan O'dur.³²⁶

Bu âyet aynı zamanda fiil cümlesinin fiil cümlesine atfedilmesine örnektir. Çünkü fiiller cümledir. Fâilleri müstetir zamirdir.

İsim cümlesinin isim cümlesine atfı:

Hâlid'in babası âlim, kardeşi tüccardır. **مُحَمَّدٌ أَبُوهُ عَالِمٌ أَخُوهُ طَالِبٌ**

2.9.4. Bedel

Bedel, kelime olarak yerine getirmek (ıvaz) anlamında kullanılır. Konuşan kişi tarafından bizzat kastedilmeyen ve mübdelün minhu (kendisinden bedel yapılacak) ismi verilen kelimeye ön hazırlık için cümlede yer alan kelimedir. Bedel olan kelime i' râbta mübdelun minh'e tâbidir. Bedel, mübdelün minhu olan kelimeye açıklık getirmek için kullanılır.³²⁷

Sibeveyh, Ahfeş ve Müberred bedel terimini kullanırken Kûfeliler bedel yerine tercüme, tekrâr, tefsîr ve tebyîn gibi terimler kullanmışlardır.³²⁸

Dört kısımdır: Bedel-i kül (Mutabık), Bedel-i ba'z, Bedel-i iştimâl, Bedel-i galat.³²⁹

2.9.4.1. Bedel-i Kül

Bedel olan kelime mana cihetiyle mübdelun minh ile mutabık ise yani bedel olan kelime mübdelun minh olan kelimenin aynısı ise buna bedel-i mutabık denir.

وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ

Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermekteisin. Göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah'ın yolunu. İyi bilinmeli ki bütün işler dönüp dolaşır Allah'a varır.³³⁰

³²⁴ Ceylânî, *Şerhu'l-Muğni*, 253-259; İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.*, 433-443.

³²⁵ A'raf, 7/179.

³²⁶ Rum, 40/30.

³²⁷ Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 185.

³²⁸ Mansûr el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvi fi'l-Mansûbat*, 74.

³²⁹ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, 288.

³³⁰ Şûra, 42/52-53.

Bu âyet-i kerimelerde *صِرَاطِ اللَّهِ* ifadesi *صِرَاطِ مُسْتَقِيمٍ* 'den bedeldir. Çünkü doğru yol ile Allah'ın yolu aynı şeylerdir.

Âyet-i kerimesinde *صِرَاطِ* kelimesi ve sonrası öncesindeki *الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ* ifadesinden bedeldir. Onun i'râbını almıştır.

2.9.4.2. Bedel-i Ba'z

Bedel olan kelime mübdelün minhu olan kelimenin bir parçası ise buna bedel-i ba'z mine'l-küll denir.

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ

Allah'ın insanları birbiriyle savması olmasaydı yeryüzünün düzeni bozulurdu. Fakat Allah âlemlere lütufkârdır.³³¹

Âyet-i kerimesinde *بَعْضَهُمْ* öncesindeki *النَّاسِ* kelimesinden bedeldir. Nasb alâmeti fethadır.

2.9.4.3. Bedel-i İştimâl

Bedel yapılan kelime mübdelün minhu'nun bir parçası değil de onunla ilgili ise buna da bedel-i iştimal ismi verilir.

أَعْجَبْتَنِي أَخُوكَ قِرَائَتَهُ. Kardeşinin okuyuşunu beğendim.

Bu cümlede *أَخُوكَ* kelimesinden *قِرَائَتَهُ* ifadesi bedel-i iştimal yapılmıştır.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ. ³³² Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar.

Âyet-i kerimesinde *قِتَالٍ* kelimesi öncesindeki *الشَّهْرِ* kelimesinden bedeldir. Zâhirî bir kesra ile mecrûrdur.

2.9.4.4. Bedel-i Galat

Asıl söylenmek istenen yerine hata ile başka bir şey söylendiğinde bunu düzeltmek için kullanılan tabidir.³³³

رَكِبْتُ زَيْدًا الْفَرَسَ. Zeyd'e, hayır ata bindim.

Bu cümlede asıl söylenmek istenen *رَكِبْتُ الْفَرَسَ* / Ata bindim. / idi. Hata ile Zeyd zikredilince hemen ondan bedel olarak *الْفَرَسَ* getirildi.

³³¹ Bakara, 2/251.

³³² Bakara, 2/217.

³³³ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, 215.

2.9.5. Atf-1 Beyân

Öncesindeki kelimeyi izah etmek ve daha çok açıklamak için getirilen fakat sıfat olmayan kelimeye atf-1 beyân denilir.³³⁴ Metbûsundan daha meşhur olan ve metbûsunu izah için getirilen tâbidir.³³⁵ Atf-1 beyân i'râbda, müzekkerlik, müenneslikte ve müfret tesniye cem hususunda metbûsuna uyar.

حَضَرَ صَدِيقُكَ خَالِدٌ. Arkadaşın Hâlit geldi.

Bu cümlede خَالِدٌ atf-1 beyandır. صَدِيقُكَ kelimesini izah için getirilmiştir. Müzekkerlikte ve müfret hususunda metbûsuna tâbi olmuştur.

Atf-1 beyan, Sibeveyh, Müberred, İbn Serrac ve Ebu Ali Fârisî'nin kullandıkları terimdir. Kûfeliler ise atf-1 beyân için tercüme terimini kullanmaktadırlar.³³⁶

Atf-1 beyân i'râbda, müzekkerlik, müenneslikte ve müfred tesniye cemilik hususunda kendinden önceki kelimeye uyar.

Ebu'l-Kâsım Muhammed, (a.s.) peygamberimizdir. أَبُو الْقَاسِمِ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَبِيًّا. Mübtedâ ve haberden oluşan bu cümlede مُحَمَّدٌ ismi künye olan أَبُو الْقَاسِمِ ifadesinden daha bilinir olduğundan atf-1 beyan olmuştur.

الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ

Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır.³³⁷

زَيْتُونَةٍ kelimesi شَجَرَةٍ ifadesinden atf-1 beyan olmuştur.

قَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ *Mûsa (a.s) kardeşi Harun (a.s) 'a dedi.*³³⁸ هَارُونَ

Bu âyet-i kerimede هَارُونَ kelimesi öncesindeki أَخِيهِ kelimesinden bedeldir. Gayr-1 munsarif bir kelime olduğu için cer alâmetini kesra ile almıştır.

³³⁴ İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddin Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *Kâfiye*, (İstanbul: Mektebetü Yâsin, 2014), 294.

³³⁵ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2012), 1, 270.

³³⁶ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, 76.

³³⁷ Nur, 24/35.

³³⁸ A'raf, 7/142.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-VÂKIA SÛRESİ BAĞLAMINDA ARAP DİLİNDEKİ MERFÛÂTIN İNCELENMESİ

3.1. SÛRE HAKKINDA GENEL BİLGİ

Vâkıa³³⁹ sûresi doksan altı âyet olup Tahâ sûresinden sonra, Şuarâ sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur.³⁴⁰ Vâkıa, olay, savaş, çarpışma ve belâ demektir. Âyette ise, kıyâmet olayı, sayhası, hadisesi anlamındadır. Kıyâmet olayında çeşitli şiddetler meydana geleceği için, burada vâkıa diye anılmıştır. Ayrıca mutlaka gerçekleşeceği için de bu isimle vasıflanmıştır.³⁴¹ Mushaftaki sıralamada elli altıncı, iniş sırasına göre kırk altıncı sûredir.

3.2. SÛRENİN MUHTEVÂSİ

Bu sûre kıyamet sahnelerini, kıyamet koparken vuku bulacak olan dehşetli durumları ve insanların üç sınıfa ayrılacaklarından bahsetmektedir. Bu üç grup, amel defterleri sağından verilenler, amel defterleri solundan verilenler ve sâbikûn (öndekiler) dur. Sûre her grubun âkibetini ve Allah Teâlâ'nın bu kimseler için kıyamet günü hazırlamış olduğu nimeti ve cezayı konu edinir. Kıyamet gününün gerçekliğinde asla kuşku duyulmaması gerektiği uyarısıyla başlayan sûrede geniş biçimde cennet ve cehennem tasvirleri yapılmakta, Allah Teâlâ'nın kudretinin kanıtlarından örnekler verilmekte, Kur'an'ın Allah katından indirilmiş bulunduğu ve bunun insanlar için büyük bir nimet olduğuna dikkat çekilmektedir. Allah Teâlâ: "Ana rahmine düşen çocuğu siz mi büyütüyorsunuz yoksa biz mi büyütüyoruz?" diyerek insanın yaratılmasından, "Toprağa attığınız bir taneyi siz mi bitiriyorsunuz, biz mi bitiriyoruz?" diyerek bitkilerin çıkarılmasından, "Gökyüzünden yağın yağmurları, siz mi indiriyorsunuz, biz mi indiriyoruz? Sorusu ile de yağmurun indirilmesinden ve kendisinin varlığından, birliğinden, eşsiz yaratma ve

³³⁹ Vâkıa: Önemli bir olayı vasıflayan bir kelimedir. Kıyamet gününden kinayedir.

³⁴⁰ er-Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, (Lübnan: Dâru'l Kutubi'l İlmîyye, 2009), XXIX- XXX/122; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1.Baskı, 2015), XII, 4699.

³⁴¹ en-Nesefî, Ebu'l Berakât Abdullah, *Tefsîru'n-Nesefî Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, thk. Zekerîyya Umeyrât, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2008), II/635. Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esirüddîn el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr*, VIII/202. Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-mesânî*, thk: Ali Abdulbâri Atıyye, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 3.Baskı, 2009), XIII- XIV/ 129. Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, (ö.538/1144), *el-Keşşâf an hakâiki't-Tenzil ve uyûnu'l-Ekâvil fi vücuhit-Te'vil*, thk, Muhammed Abdusselam Şahin, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 5.Baskı, 2009), IV/444.

meydana getirmedeki sonsuz gücünü gösteren delillerden bahseder. Daha sonra sûre, Kur'ân-ı Kerim'in şanının ne kadar yüce olduğunu, onun Âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğini ve insanın ölüm ânında karşılaşacağı sıkıntı ve korkuları ele alır.³⁴²

3.3. SÛRENİN FAZİLETİ

Abdullah b. Abbas (r.anhuma) diyor ki: "Birgün Ebûbekir (r.a.) "Ya Resûlallah! İhtiyarladınız. Saçlarınıza ak düştü." dedi. Resulullah (s.a.v.) "Beni, Hûd, Vâkıa Mürselât, Amme yetesâelûn ve İzeş'şemsu kuvvirat sureleri ihtiyarlattı." buyurdular.³⁴³

Câbir b. Semüre (r.a.) şöyle demiştir: "Resulullah namazlarını, bugün sizin kılmış olduğunuz şekilde kılıyor fakat o, namazı hafifletiyordu. Onun namazı sizin namazlarınızdan daha hafifti. O sabah namazında Vâkıa ve benzeri sureleri okuyordu.³⁴⁴

İbn Mes'ud (r.a.) vefatı ile sonuçlanan hastalığı esnasında Hz. Osman (r.a.) ziyaretine gelir ve ona: Şikâyetin nedir? diye sorar. İbn Me'sud: Günahlarım, der. Tekrar canın neyi arzuluyor diye sorar: Rabbimin rahmetini der. Sana bir doktor çağırmayalım mı diye sorunca: Beni hasta eden zaten o doktordur, der. Peki sana beytü'l-mal'den birşey verilmesini emretmeyelim mi? der. İbn Mes'ud (r.a.) : Ona ihtiyacım yok, diye cevap verir. Sen hayattayken onu bana vermedin, şimdi ölümüm sırasında mı bana vereceksin? Hz. Osman: Bu senden sonra kızlarının olur, der. İbn Mesud: Benden sonra kızlarımın fakir düşeceğinden mi korkuyorsun? Ben onlara her gece Vâkıa Sûresi'ni okumalarını emrettim. Çünkü Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken işittim: "Kim her gece Vâkıa Sûresi'ni okuyacak olursa, fakirlik ve ihtiyaç musibeti onu ebediyyen gelip bulmaz."³⁴⁵

3.4. SÛRENİN BELÂĞAT İLMİ AÇISINDAN TAHLÎLİ

Hiç şüphe yok ki yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim bütün şer'i ilimlerin temelini oluşturur. Ayrıca kıyamete kadar hükümleri geçerli olacak kitabımız filolojik çalışmaların ortaya çıkmasında da büyük bir öneme sahiptir. Arap dilinde filoloji ilmi ile ilgili ilk çalışmalar Kur'ân-ı Kerim'in doğru okunması ve anlaşılması hedefine bağlı olarak doğmuştur. Çünkü fetihler sayesinde islama yeni giren ve Arap olmayan Müslümanların dillerinde lahn denilen hatalar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu ve benzeri hataların telafisi için de önce Kur'ân-ı Kerim'in bozulmadan uzak kalacak şekilde muhafaza edilmesi gerekmektedir. Nahiv âlimleri, lahn tehlikesiyle mücadele etmek ve

³⁴² es-Sâbüni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2017), III/1265

³⁴³ er-Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XVII-XVIII/57.

³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşit, 2008), V, 104.

³⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, II, 726; İbn Kesir, *Tefsir* V, 283.

İmam Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (Buruç Yayınları, 2002), 17/7.

Kur'ân Dili Arapça'yı korumak için olağan üstü çabalar sarfetmişlerdir. Lahn'e karşı iki yolla mücadele ettikleri görülmektedir. Birincisi nahiv kaidelerini ortaya çıkarmak ve hatalı kullanılan kelime ve terkipleri ayıklamak, ikincisi ise, fasih Arapça'yı ayıklayıp tedvin etmekte.³⁴⁶

Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688-689) tarafından Kur'ân'ın hatalı okunmasını engellemek için, en çok kıraat hatalarının yapıldığı kelime sonlarındaki harflerin üzerine yuvarlak noktalardan ibaret harekeler kondu. Ancak Kur'ân- Kerim'in harekelenmesiyle ilgili faaliyeti Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) daha sistematik hale getirmiş, yuvarlak noktalardan oluşan ilk harekeler yerine elif, vav ve ya harflerinin küçük şekillerinden istifade ederek bugünkü fetha, damme ve kesrayı bulmuştur.³⁴⁷

Amr b. el-A'lâ (ö.154/770), Yûnus b. Habîb (ö. 182/798), Nadr b. Şümeyl (ö. 204/820), Asmaî (ö. 216/831) ve Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830) gibi kimseler, Kur'ân-ı Kerim'deki kelimelerin manaları üzerinde çalışma yapmak için bedevilerden dildeki kelimeleri gerçek manası ile öğrenmek için onların yaşadıkları yere yani çöllere sefer yapmışlardır.³⁴⁸

Dil âlimleri bütün bu çalışmalarla birlikte Kur'ân'ı Kerim'i filolojik açıdan tahlil etme faaliyetlerine girişmişler, Kur'ân-ı Kerim'e filolojik açıdan yaklaşmışlardır. Yani Kur'ân-ı Kerim'i dile dayalı olarak anlama ve Arap emsâl ve deyimlerinden de yararlanarak, dil kuralları ile Kur'ân-ı Kerim'i açıklama faaliyetine girişmişlerdir. Bu çalışmanın temelini İbn Abbas (ö. 68/687) oluşturmaktadır. Çünkü o Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ederken Arap şiirlerine, beyitlerine başvurmuştur.³⁴⁹

Ebû Ubeyde (ö. 210/825), Ferrâ (ö. 207/822) ve Zeccâc (ö. 311/923) gibi nahivciler her biri Kur'ân-ı Kerim'in farklı bir tarafına ağırlık veren Garîbu'l-Kur'ân, Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbu'l Kur'ân gibi çalışmalar ortaya koyarak bu alanın ilkleri olmuşlardır. İlk olarak ortaya konulan Garîbu'l-Kur'ân tarzı eserlerde nahivciler genellikle kelime anlamı (mu'cem) gibi Kur'ân-ı Kerim'in filolojik özelliklerinden birine yönelik eser ortaya

³⁴⁶ Ahmet Karadavut, "Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu", (Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1997), S. 7, 340; Arap dilinde Lahn'ın ortaya çıkışı hakkında detaylı bilgi için bkz. Şahabettin Ergüven, "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri", (Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007.)

³⁴⁷ Ali Bulut, "Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbu'l-Kur'ân, Me'âni'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12-13 (2001), 391-393.

³⁴⁸ İsmail Aydın, "Kur'ân'la İlgili İlk Filolojik Çalışmaların Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11, 1 (2011), 40.

³⁴⁹ İsmail Aydın, "Kur'ân'la İlgili İlk Filolojik Çalışmalar", 38.

koyarken devam eden süreçte, özellikle Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbu'l-Kur'ân'larda sarf, nahiv, iştikâk ve lügat (kelime tahlili) gibi konulara da yer verilerek Kur'ân-ı Kerim'le ilgili çok yönlü çalışmaların yapılmaya başlandığı görülür.

Netice itibariyle Kur'ân'ı filolojik olarak izah etme çabalarına bağlı olarak Kur'ân filolojisiyle ilgili 'Garîbu'l-Kur'ân, Meâni'l-Kur'ân, Müşkilü'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân ve el-Vücûh ve'n-Nezâir' gibi disiplinler ortaya çıkmıştır. Şimdi bu ilim dalları ve bu alanda te'lif edilen başlıca eserler hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3.4.1. Garîbu'l-Kur'ân

غَرِيب kelimesi beşinci baktan غَرِبَ fiilinin فَعِيل veyninde sıfatı müşebbehesidir. Lüğat olarak yabancı, tuhaf, anlaşılması zor anlamlarına gelir. Vatandan uzak kalmaya da gurbet denmiştir.³⁵⁰ Dil için kullanıldığında ise kapalı, ilk başta anlaşılmayan anlamı taşır. Çoğulu غُرَبَاء kelimesidir.³⁵¹

Kureyş lehçesiyle nâzil olan Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, diğer lehçelerden de bazı kelimeleri ihtiva etmektedir. Bununla birlikte muarrab yani Arapçalaştırılan kelimelerle birlikte manasının çok az kimseler tarafından bilinen kelimeler de Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur.³⁵² Kur'ân-ı Kerîm'de ki bu tür ğarib lafızları inceleyen ilme Garîbu'l Kur'ân denilir.

Bu alanda yapılan ilk çalışmalar:

Abdullah b. Abbas (ö. 68/687): Garîbu'l-Kur'ân.

Zeyd b. Ali b.Huseyn (ö. 122/739): Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân.

Ebû Ubeyde (ö. 209/824): Mecâzü'l-Kur'ân (Matbû haldeki en meşhur eserdir.)³⁵³

İbnu'l-Yezîdî'nin (ö. 237/851): Garîbu'l-Kur'ân.

İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889): Garîbu'l-Kur'ân.

Râgıb el-İsfehânî (ö. 502/1108): el-Müfredât.

Semîn el-Halebî (ö. 756/1355): Umdetu'l-Huffâz.

³⁵⁰ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mücmelü'l-Luga*, Nşr. Muhammed Ta'me, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2005), غَرِب mad.

³⁵¹ İsmail B. Hammâd, *Mu'cemu's-Sihâh*, (Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 2008). 768.

³⁵² İsmail Cerrahoğlu, "*Garîbu'l-Kur'ân*", (İstanbul: DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), XIII, 379

³⁵³ İsmail Aydın, "*Kur'an'ın Filolojik Yorumu, Tarihsel Gelişim ve Sorunlar*, (Eylül, 2012), 155.

3.4.2. Meâni'l-Kur'ân

Belâğat ilminin kısımlarından olan Meâni (معاني); lügat açısından ma'nâ (معنى) kelimesinin çoğuludur. Ma'nâ sözlük olarak maksut (مقصود) yani “kastedilen, yönelinen şey” anlamına gelmektedir.³⁵⁴ Bu ilim Kur'ân-ı Kerim'in lafız, i'râb ve ifadelerinin filolojik olarak değerlendirilmesini konu edinir. Bu tür çalışmalarda ğarîb lafızların açıklanmasının yanı sıra, âyetlerin nahiv ve kıraat özelliklerine de değinilir. Şahid olarak şiir ve Arap kelimine çok sık müracaat edilir. Âyetlerin nüzul sebepleri, hadis-i şerif, sahabe ve tabiinin sözleri, ahkâm tefsiri, nâsih mensûh gibi konular da bu çalışmalara girer. Bu tür çalışmalar i'râbu'l-Kur'ân türü eserlerin oluşmasında etkilidirler.

Bu alanda yapılan bazı çalışmalar şunlardır:

Bu alanda ilk olarak Vâsıl b. Ata'nın (ö. 131/748) Meâni'l-Kur'ân isimli eseri mevcuttur. Daha sonra ise Ferrâ (ö. 207/822), Ahfeş (ö. 215/830) ve Zeccâc (ö. 311/923)'ın Meâni'l-Kur'ân adlı eserleri, bu alanın en önemli eserleridir. Görüldüğü üzere bu alanda yapılan çalışmalar nahivciler tarafından ortaya konmuştur.³⁵⁵

3.4.3. İ'râbu'l-Kur'ân

İ'râb, gizli olanı açıklamak/ibâne ve beyan etmek/ifsâh anlamlarına gelen ifâl babından mastar olan bir kelimedir.³⁵⁶

İstilahta ise i'râb, “Taşdıkları görevlere veya bir âmile bağlı olarak kelimelerin sonlarının lâfzen veya takdiren değişmesidir.”³⁵⁷

En geniş anlamda i'râb “güzel konuşma, cümledeki anlamları temyiz edebilme, cümlenin öğelerini ve tamamlayıcı unsurlarını bilme”³⁵⁸ demektir. Bu tanım ve anlamlara uygun olarak i'râbu'l-Kur'ân, ihtiva ettikleri anlamları ortaya çıkarmak için ayetleri gramer açısından inceleyen bir ilimdir. Bunu da âyetlerin içerdikleri manaları ortaya

³⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, Beyrut, 1963, XV, 105; Mecidüdin b. Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, (Dâru'l Erkam, Beyrut: 1689)

³⁵⁵ Bulut, “*Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı*”, 395, 398; Aydın, “*Kur'ân'la İlgili İlk Filolojik Çalışmalar*”, 48.

³⁵⁶ Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, (Trb. ve Thk: Abdülhamîd Hindâvî), (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût:2003), عرب mad; Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Luga*, (Thk: Abdüsselâm Hârûn), Dâru's-Sâdık, Yrs., Trs., II, 362; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, (Nşr.: İbrâhîm Şemsuddîn), (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût: 1999), II, 256; Fîrûzâbâdî, *Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, el-Kamûsu'l-Muhît*, (Tahk.: Mektebü Tahkîki't-Türâs fî Müesseseti'r-Risâle), (Müessesetü'r-Risâle, Beyrût: 2005), عرب mad.

³⁵⁷ Suyûtî, *Hem 'ul-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, Thk, Ahmed Şemseddîn, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), I, 41.

³⁵⁸ İbrâhîm Abdullâh Rûfeyde, *en-Nahv ve Kütübü't-Tefsîr, ed-Dâru'l-Cemâhîriyye*, I, 140. ty.

çıkarmak için yapar. Yukarıda da geçtiği üzere bu çalışmalar Meânî'l-Kur'ân'ların bir parçası ve devamı olarak kabul edilirler.³⁵⁹

Bu alanda yapılan bazı çalışmalar şunlardır:

Kutrub (ö. 206/821): İ'râbu'l-Kur'ân.

Ebû Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/949): İ'râbu'l-Kur'ân.

İbn Hâleveyh (ö. 370/980): İ'râbu Selâsine Sûre mine'l-Kur'âni'l-Azîz.

Ukberî (ö. 616/1219): Et-Tibyân fi i'râbi'l-Kur'ân.³⁶⁰

Ayrıca yakın zamanda bu alanda çalışmalar çoğalmış ve yeni eserler ortaya konmuştur. Bu eserlerin başlıcaları; Muhyiddîn Dervîş'in "İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhu" adlı eseri, Mahmûd Sâfi'nin, "el- Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânuhu ma'a fevâide nahviyye hâmmeh" ve Behcet Abdülvâhid Sâlih'in "el-İ'râbu'l-Mufassal li-Kitabillâhi'l-Mürattel" adlı eseridir.

3.4.4. Müşkilü'l-Kur'ân

شكل kelimesinin ifâl babından ismi fâil olan bu kelime genel olarak mümasele, yani benzerlik anlamı taşımaktadır. İbn Düreyd (ö. 321/933), bu kelimedenden türeyen أشكل kelimesini 'karışık hale gelme' şeklinde olduğunu söylemiştir.³⁶¹

Müşkil kelimesinin terim anlamı ise "Kendisinden anlaşılacak istenen fakat emin olunamayan, benzerlerinden ancak bir delil ile teviline ulaşılabilen şey"³⁶² olarak tarif edilmiştir.

Bu ilim dalı ise Kur'ân-ı Kerim âyetleri arasında var zannedilen ihtilafları konu edinir. Bu ilmin oluşmasına zemin hazırlayan sebep ise yüce kitabımızı muhalif kitlelere karşı müdafaa etmek, Müslümanların zihnini meşgul eden müteşabih ve müşkil âyetleri tefsir etme ihtiyacıdır.³⁶³ İnsan zihninin kavrayamadığı konuları gidermek isteyen bu ilim, bir yandan da âyetlerde ki dilden dolayı var olduğu sanılan belirsizlik ve çelişkilerin giderilmesini gözetir.³⁶⁴

Bu alanda yapılan bazı çalışmalar şunlardır:

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767): El-Cevâbât fi'l-Kur'ân.

³⁵⁹ Bulut, "Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim", 399.

³⁶⁰ Abdülhamit Birışık, "İ'râbu'l-Kur'ân", (DİA, İstanbul: 2002), XXII, 379.

³⁶¹ İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî (ö. 321/933); *Cemheretü'l-Luga*, II, 233. Nşr: İbrâhîm Şemseddîn, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005)

³⁶² Ceremî, İbrâhîm Muhammed, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001), 269; Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, 195.

³⁶³ Âdem Yerinde, "Müşkilü'l-Kur'ân", (DİA, 2006), XXXII, 164.

³⁶⁴ Aydın, "Kur'ân'la İlgili İlk Filolojik Çalışmalar", 53.

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814): Cevâbâtü'l-Kur'ân.

Kutrub (ö. 206/821): Müşkilü'l-Kur'ân ve'r-Red ala'l-Mülhidîn fi Müteşâbihi'l-Kur'ân.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855): Er-Red ala'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdika.

Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (ö. 276/889): Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân.³⁶⁵

3.4.5. El-Vücûh ve'n-Nezâir

Vücûh, vech kelimesinin çoğulu olup, sözlükte yönelme anlamına gelmektedir.³⁶⁶

Vechü'l-keâm terkîbi ise sözün yöneldiği veya onunla kastedilen anlam" demektir³⁶⁷

Bu bağlamda Vücûhu'l-Kur'ân, Kur'ân-ı Kerim'deki aynı kelimelerin farklı yerlerde değişik manalarda kullanılmasıdır. Nezâir نظر kelimesinden türemiş olup gözlemlene anlamına gelmektedir. Terim olarak ise Nezâir, farklı anlamlarda kullanılan kelimelerin sadece birisinin Kur'an'ın başka yerinde tekrar edilmesine denilir.³⁶⁸ Örneğin İslâm kelimesinin Kur'ân'da 'din olarak İslâm, tevhid, ihlâs, boyun eğme ve ikrâr' şeklinde beş vechi bulunmaktadır. İlgili âyetlerdeki İslâm lafızlarından sadece aynı anlama gelenler (meselâ "ikrar" anlamında Tevbe sûresinin 74. ve Hucurât sûresinin 14. âyetlerinde) birbirinin nazîridir. İslâm lafzının yukarıda belirtilen farklı manaları da vecihlerdir.

Bu alanda yapılan bazı çalışmalar şunlardır:

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767): el-Vücûh ve'n-Nezâir.

Ebû Ali el-Mervezî (ö. 159/775): Vücûhu'l-Kur'ân.

Hârûn b. Musâ el-A'ver (ö. 170/756): el-Vücûh ve'n-Nezâir.

Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815): et-Tesârîf.

İbn Fâris (ö. 395/1004): Efrâdü Kelimâti'l-Kur'âni'l-Azîz.

Müberred (ö. 285/898): Me'ttefeka lafzuhû ve'htelefe ma'nâhu mine'l Kur'âni'l-Mecîd³⁶⁹

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim filolojisine dair özet olarak aktarmaya çalıştığımız bu çalışmalar ve disiplinler, Kur'ân-ı Kerim'i manasını anlamada dilin önemini çok bariz bir şekilde izhar etmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'i bizzat filolojik olarak izah eden Garîbu'l Kur'ân, Meâni'l Kur'ân ve İ'rabu'l Kur'ân gibi eserlerin yanı sıra Zemahşerî, Ebû Hayyân, Kurtubî gibi büyük müfessirlerin tefsirlerinde de filolojik açıklamalara sık sık yer verildiğine şahit olmaktadır.

³⁶⁵ Âdem Yerinde, "Müşkilü'l-Kur'ân", (İstanbul:DİA, 2006), XXXII, 165.

³⁶⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, II, 622.

³⁶⁷ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, I, 571.

³⁶⁸ Karagöz, Mustafa, "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci", *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009), 443-444.

³⁶⁹ Aydın, "Filolojik Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi", 128.

3.4.6. Belâgat İlmi ve Kısımları

Belâgat, sözün fasih kılınmakla beraber muktezâ-yı hâle göre söylenmesi ilmidir. Bir ilim olarak belâgat; meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üçe ayrılır.

1. **Meânî ilmi:** Muktezâyı hâle göre sarfedilen sözlerin durumunu bildiren ilimdir. Nahvin amaç ve hallerini beyân ettiği için adeta nahvin ruhudur. Çünkü cümlenin öğelerinin takdîm ve te'hîr sebepleri, vasıl ve faslın hangi durumlarda gerekli olduğu, ihbâri ve inşâi cümleler bu ilim vasıtası ile bilinir.
2. **Beyân ilmi:** Bir manayı değişik söz ve usullerle anlatmayı konu edinir. Kendine ait özel kuralları olan bir ilimdir. Teşbîh, hakikat, mecâz, istiâre ve kinâye gibi edebî sanatlar bu ilmin konusunu oluştururlar. Aynı zamanda beyân ilmi, bu ifade türlerinden hangisinin daha belîğ olduğunu inceler.
3. **Bedî ilmi:** Kelâmın lafzen ve manen güzelleştirilmesi ile ilgili bilgileri konu edinen ilimdir. Eğer kelimada ki güzelleştirme mana açısından olursa buna muhassinât-ı ma'neviyye denir. Lafız itibarı ile olana ise muhassinât-ı lafziyye adı verilir.

Çalışmanın bu kısmında, tasnîf edilen belâgat konularına göre Vâkıa sûresindeki birtakım belâgat özellikleri üzerinde durulmuştur.

3.4.6.1. Teşbîh

Teşbîh; iki veya daha fazla bir şeyin, bir veya daha fazla sığata müşterek olduklarını ifade ederek aralarında benzerlik kurma sanatıdır. Bu da (ك) veya benzeri bir edatın lafzen veya manen zikredilmesiyle olur.

Teşbihin Unsurları

Teşbîh sanatında dört öge vardır. Bunlar:

1. Müşebbeh (benzeyen),
2. Müşebbehün bih (kendisine benzetilen),
3. Vech-i şebeh (benzetme yönü)
4. Teşbîh edatıdır.

Bütün bunların yanı sıra vech-i şebeh yani benzetme yönünün; müşebbehün bihte müşebbehte bulunandan daha güçlü olması gerekmektedir. Örneğin (أنت كالأسد في الشجاعة) cümlesinde (أنت) müşebbeh, (ك) teşbîh edatı, (الأسد) müşebbehün bih, (الشجاعة) vech-i

şebektir.(أنت شس) gibi teşbîh edatı ve vech-i şebelin hazfedildiği teşbihlere ise teşbîh-i belîğ denilir. En kuvvetli teşbihler bunlardır.³⁷⁰

Vâkıa sûresinde teşbîh bulunan âyet:

Yirmi üçüncü âyet:

Saklı inci timsalleri gibi. كَأَمْثَالِ الْوُجُوهِ الْمَخْمُونِ

Bu âyeti kerimede vech-i şebeli olan الصون kelimesi mahzuftur. Allah Teâla bu âyette ve öncesinde cennet ehline olan mükâfattan bahsetmektedir. Onların işlediklerine karşılık olarak, sedefteki inciler gibi ceylan gözlü huriler vardır. Âyetin takdiri şu şekilde olmalı: Sedefteki korunan inciler gibi...³⁷¹

3.4.6.2. Kinâye

Kinâye, kelimenin gerçek anlamına delâlet etmesiyle beraber, aslen gerçek manasıyla bağlantılı başka bir anlamda kullanılmasıdır.³⁷² Örneğin ‘Elini boynuna bağlı kılma, büsbütün açık da tutma.’³⁷³ âyetinde ellerin boyna bağlanması cimrilikten, ellerin açılması da israftan kinâyedir. Ancak bu ifadelerden hakîkî mana da anlaşılabilir.

Vâkıa sûresinde kinaye bulunan âyetler şunlardır:

Otuz dördüncü âyet:

Ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler. وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ

Bu âyette geçen فُرُش kelimesi فِرَاش kelimesinin çoğulu olarak tefsir edilirse o halde yatak hakiki manada kullanılmış olur. Ancak burada zikredilen kelime ile kadınlar kastedilirse bu kinaye sanatını taşımış olur. Çünkü arap فِرَاش ve لِبَاس (elbise ve yatak) kelimelerini kadın için kullanmaktadır. Surenin bir sonraki âyeti olan otuz beşinci âyet de bu manayı destekler niteliktedir. (بِز كَادِنَلَارِي يَئِيدِن اِنشَاءً (۳۵). (Biz kadınları yeniden inşa ettik (yarattık).

Otuz yedinci âyet:

Eşlerine düşkün ve (onların hepsi) aynı yaşadılar. عَرُبًا اُنْرَابًا

Bu âyette ise عَرُبًا kelimesi Müberrid’e göre mana olarak kocasına âşık kadın anlamına gelmektedir.³⁷⁴ Zeyd b. Eslem ise hoş kelim anlamını vermektedir. Ancak cennette kadınların genç yaşa dönmelerinden de kinayedir.³⁷⁵ Nitekim yaşlı bir kadın Allah Resulü efendimize gelerek: “Ey Allah’ın Resulü! Cennete girebilmem için Allah’a dua et” dedi.

³⁷⁰ Açıklamalar için bkz. Ali el Cârîm ve Mustafâ Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâzıha*, (Dımaşk, Dâru Kubbâ', 2007), 27-28. Tanımlar için bkz. Ali Bulut, *Belâgat, Meânî-Beyan- Bedî*.

³⁷¹ Ed-Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 397.

³⁷² Cârîm ve Emîn, 167.

³⁷³ İsrâ, 17/29.

³⁷⁴ el-Mahallî, Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş- Şafî. Ebü'l-Fadl Abdurrahman b.Ebi Bekr es-Suyûti, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, (Beyrut: Dâru İbni Kesir, 2014), 536.

³⁷⁵ ed-Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 399-400.

Peygamber de ona: “Yaşlı kadınlar cennete giremez.” buyurunca kadın üzüldü ve geri döndü. Efendimiz de, (sav) ona söyleyin: “İnsanlar yaşlı olduğu halde değil otuz üç yaşlarında cennete girer.” buyurdular.³⁷⁶

3.4.6.3. Kasr

Kasr, bir şeyi özel bir yolla başka bir şeye tahsîs etmeye denir. Tahsîs edilen şeye ‘maksûr’, bir şeyin kendisine tahsîs edildiği şeye ise maksûrun aleyh denilir. Örneğin “Dünya hayatı yorgunluktur.” cümlesinde hayat, yorgunluğa tahsîs edilmiştir. O halde ‘hayat’ kelimesi maksûr, yorgunluk kelimesi ise maksûrun aleyhtir. Kasr şekilleri şunlardır:

Nefy ve istisnâ: Bu durumda nefy edatından sonraki unsur maksûr, istisnâ edatından sonraki unsur ise maksûrun aleyhtir.

Vâkıa sûresinin yirmi beş, yirmi altı ve yetmiş dokuzuncu âyetleri buna örnektir.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا (٢٥) إِلَّا قِيْلًا سَلَامًا سَلَامًا (٢٦)

Orada ne bir boş lâf ve ne de günaha sokacak bir şey işitmezler. Ancak bir söz işitirler ki, o da selâmdan ibarettir.

Kitaba tertemiz (abdestli) olanlardan başkası dokunamaz. لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (٧٩)

İnnemâ (إِنَّمَا) edatı ile: Bu durumda maksûrun aleyh, cümlenin sonunda olur.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ³⁷⁷ “Mü’minler sadece kardeşler”

Zikredilen âyette olduğu gibi.

Vâkıa sûresinde انما ile ilgili kasr âyeti geçmemektedir.

Te’hîr edilmesi gereken ifadeyi, takdîm etmek: Cümlede sona bırakılması gereken bir ifadeyi öne almak sûretiyle yapılır. Haberin mübtedâya, ma’mullerin âmillere takdîmi gibi.³⁷⁸

عليه توكلت³⁷⁹ ‘Ben yalnız O’na tevekkül ettim’

Vâkıa sûresinin on dokuz, elli üç, elli dördüncü âyetleri buna örnektir.

Bu içkiden ne başları ağrıtılır ne de içtiklerini tüketirler. لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ
Bu âyette عَنْهَا câr- mecrûru sonda gelmesi gerekirken وَلَا يُنْزَفُونَ ifadesinin önüne geçmiştir.

³⁷⁶ el-İsfahanî, Ebu’ş-Şeyh b. Hayyan, (ö. 369/979) *Ahlaku’n-Nebi ve Âdâbuhu*, (Beyrut: Dâru’l-Müslim, 1998), 493.

³⁷⁷ Hucurât, 49/10.

³⁷⁸ Açıklama için bkz. Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatü'l-Arabiyye fi Sevbihi'l-Cedîd*, İlmü’l-Me’âni, Beyrut, (Beyrût: Dâru’l-İlim li’l-Melâyin, 1985), I, 163-171; *Cârim ve Emîn*, s. 281-282; İsmail Durmuş, “*Hasr*”, (İstanbul: DİA, Türkiye Diyanet Vakfı), XVI, 1997,392-393.

³⁷⁹ Tevbe, 9/129.

Üstelik ondan karınları(nızı) dolduracak olanlarsınız! ﴿٥٣﴾ فَمَالُؤُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ
Bu âyette de مَالُؤُونَ câr mecrûru ismi fâilin ma'mûlü olan الْبُطُونَ kelimesine tekaddüm etmiştir.

Onun üzerine de kaynar sudan içecek kimselersiniz! ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ
بِئْسَ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ifadesinden önce zikredilmiştir.

(لا) (لكن) (بل) atf harfleri ile yapılan kasr:

Vâkıa sûresinin altmış yedinci âyeti بل ile yapılan kasra örnektir.

Doğrusu büsbütün mahrum olduk! ﴿٦٧﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ

On dokuz ve kırk dördüncü âyetler ise لا ile yapılan kasra örnektir.

Bu içkiden ne başları ağrıtılır ne de içtiklerini tüketirler. ﴿١٩﴾ لَا يَصُدُّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ

Ki (o gölge) ne serin, ne de fâideli değildir. ﴿٤٤﴾ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ

3.4.6.4. Cinâs

Cinâs, anlamları farklı, yazılış ve söylemleri aynı veya benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde beraber kullanılması yoluyla yapılan söz sanatıdır. Cinâs sanatı ikiye ayrılmaktadır. Bu söz sanatını oluşturan kelimelerin harf sayıları, nevileri, hareke ve sıraları aynı olursa buna tam bu sayılanlar farklılık arz ederse buna da nâkıs cinâs denilir.³⁸⁰

Vâkıa sûresinde cinâs bulunan âyetler şunlardır:

Birinci âyet:

﴿١﴾ إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ

Bu âyeti kerimede وَقَعَتِ fiili صار (oldu) anlamına gelirken aynı kelimedenden müştak olan الْوَاقِعَةُ kelimesi ise kıyamet anlamını taşımaktadır. Kelimelerin kökleri aynı fakat anlamları farklı olduğundan burada tam bir cinâs söz konusudur.

Yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu âyetler:

﴿٢٨﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ

Altı çizili olan bu kelimelerde ise bazı harflerin aynı olması ile birlikte görüntüde de bir benzerlik vardır. Bu yüzden bu kelimelerde nâkıs cinâs bulunmaktadır.

³⁸⁰ Açıklama için bkz. *Cârim ve Emîn*, 348, Hulusi Kılıç ve Kazım Yetiş, "Cinas", (İstanbul: DİA, TDV Yayınları, 1993), VIII/ 12-14.

Kırk iki ve kırk üçüncü âyetler:

فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾

سَمُومٍ ve يَحْمُومٍ kelimeleri de harf sayılarının farklı olmasından başka hey'et yani görüntü itibarı ile birbirlerine benzedikleri için aralarında yine nâkıs cinas vardır. Ayrıca حَمِيمٍ ve حَمِيمٍ kelimeleri arasında da aynı söz sanatını görmekteyiz.

3.4.6.5. Seci'

Daha çok nesir halindeki metinlerde, fâsılaların son harflerinin aynı olmasına seci' denilir.³⁸¹ Misal:

İlahi! Kabul Sen'den, ret Sen'den; şifa Sen'den, dert Sen'den.

Bu sanat şiirde karşımıza kafiye olarak çıkmaktadır.

Vâkıa sûresinin neredeyse tamamı seci' bulunan âyetlerle süslenmiştir. Onlardan bazıları şu şekildedir:

لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾
إِذَا رَجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾
لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٍ عِينٍ ﴿٢٢﴾
فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾

3.4.6.6. Tıbâk

Tıbâk, birbirlerine iki zıt kavramın bir arada zikredilmesidir. Bedi' ilmindeki mana ile ilgili süsleme sanatlarından. Tıbâk-ı îcâb ve tıbâk-ı selb olmak üzere iki kısma ayrılır. Tıbâk-ı îcâb, mana yönüyle birbirine zıt kelimeleri farklı lafızlarla zikretmektir. Gülmek ve ağlamak kelimelerinde olduğu gibi. Tıbâk-ı selb ise biri olumlu diğeri olumsuz olarak aynı türden iki kelimenin zikredilmesidir.³⁸² Örneğin bilmek ve bilmemek gibi.

Vâkıa sûresinde tıbâk bulunan âyetler şunlardır:

Üçüncü âyet:

خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾

(O, alçaltıcıdır, yükselticidir) âyetin manasından da anlaşılacağı üzere her iki kelime birbirinin zıddıdır. Tıbâk-ı îcâba örnektir.

Vâkıa sûresinde geçen şu âyeti kerimelerde zikrettiğimiz âyetle aynı hükmü taşımaktadırlar.

³⁸¹ Cârîm ve Emîn, 359.

³⁸² Cârîm ve Emîn, 368.

Sekizinci ve dokuzuncu âyetler:

فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (۸) وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (۹)

Defterleri sağdan verilenler. Ne mutlu onlara! Defterleri soldan verilenler. Vay onların haline!

On üçüncü ve on dördüncü âyetler:

ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأُولَىٰ (۱۳) وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ (۱۴)

(Onların çoğu öncekilerden, azı da sonrakilerdendir.)

Yukarıdan itibaren zikrettiğimiz tıbâk sanatına dair bu kelimeler yine aynı surede otuz sekiz, otuz dokuz, kırk, kırk bir ve kırk dokuzuncu âyetlerde tekrar etmiştir.

Kırk yedinci âyet:

وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (۴۷)

(Ve diyorlardı ki: 'Biz öldüğümüz, toprak ve kemik haline geldiğimiz zaman mı gerçekten biz mi diriltileceğiz?)

Bu âyette ise ölmek ve diriltilmek yani hayat bulmak anlamında مَبْعُوثُونَ ve مِتْنَا kelimeleri arasında tıbâk-ı selb örneği vardır.

3.4.6.7. İstifhâm Üslûbu

Arapçada istifhâm yani soru edatları bazen, asıl manalarının yanı sıra, farklı anlamda da kullanılabilir. Bu anlamların belirli bir sınırı yoktur. Bunların başlıcaları 'Emir, nehy, teşvîk, tesviye, inkâr, tevbîh, (azarlama) ta'accub, temennî' gibi manalardır.³⁸³

Vâkıa sûresinde inkâri-tevbîh manasında istifhâm üslûbu bulunan âyetler şunlardır:

Kırk yedi ve kırk sekizinci âyetler:

وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (۴۷) أَوْ آبَاءُنَا الْأُولَىٰ (۴۸)

Ve diyorlardı ki: (Biz) öldüğümüz ve bir toprak ve bir kemik yığını hâline geldiğimiz zaman mı, gerçekten biz mi yeniden diriltilecek olan kimseleriz? Önceki atalarımız da mı?

Elli sekiz ve elli dokuzuncu âyetler:

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ (۵۸) أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ (۵۹)

Peki! Söyleyin bana, akıtmakta olduğunuz menîyi! Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratanlar biz miyiz?

³⁸³ Şeyh Emîn, Bekrî, I, 89.

Altmış üç ve altmış dördüncü âyetler:

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (٦٣) أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ (٦٤)

Söyleyin, ektiklerinizi yerden bitirenler sizler misiniz, yoksa Biz mi bitiriyoruz? Hemen bu âyetlerin akabinde gelen altmış sekiz ve altmış dokuzuncu âyetlerde “Söyleyin; içtiğiniz suyu buluttan indirenler sizler misiniz yoksa onu Biz mi indiririz?” Yetmiş bir ve yetmiş ikinci âyetlerde “Söyleyin; yaktığınız ateşin ağacını var eden sizler misiniz, yoksa onu Biz mi var ederiz?” son olarak seksen birinci âyette “Şimdi siz bu sözü bu mesajı hafife mi alıyorsunuz?” buyurarak muhataplarını azarlamakta onlardan gidişatlarını değiştirmelerini talep etmektedir.

3.4.6.8. İhtiras

İhtiras ilmi ise akla sadır olan vehmi şüpheyi def etmektir.

Kırk üçüncü kırk dördüncü âyetler:

وظِلٍّ مِّنْ يَحْمُومٍ (٤٣) لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ (٤٤)

Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar ki ne serindir, ne de faydalıdır.

Sûrenin bu âyetlerinde ihtiras sanatı mevcuttur. Allah Teâla cehennem ehlinin içerisinde bulunduğu durumdan bahsederken kapkara dumandan bir gölge altındadırlar buyuruyor. Bu cümle işitildiğinde sanki sıkıntı ve meşakkat içerisinde olan cehennem ehli için o gölgede bir an dinlenme olabileceği akıllara gelmektedir. Fakat hemen devamında gelen âyeti kerime o gölge ne serindir, ne de faydalıdır buyurarak gölgenin özelliğini ortadan kaldırmakla bu düşünceyi de iptal etmektedir.³⁸⁴

3.4.6.9. Tehakküm-İstihzâ

Elli altıncı âyet:

هَذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ (٥٦)

İşte ceza gününde onların konuklukları (ağırlanışları) böyledir!

تَهَكَّم fiili Arapçada alay etmek dalga geçmek manalarına gelir. Allah Teâlâ bu âyette cehennemlikler için onlar cehennemde çok güzel ağırlanacaklar buyurarak onlarla adeta dalda geçmektedir. Çünkü cehennem ve azab kelimeleri نُزُلُهُمْ (onların konaklayacakları yer) kaydı ile zikredilmiştir. Oysaki konaklama güzel bir yerde olur. فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ Onları azabla müjdele³⁸⁵ âyeti de başka bir misalidir. Çünkü güzel şeyler müjdelenir. Burada yine cehennemliklerle alay vardır.³⁸⁶

³⁸⁴ ed-Derviş, *Muhyiddin İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 403.

³⁸⁵ Âli imran 3/21.

³⁸⁶ ed-Derviş, *Muhyiddin İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 404.

3.4.6.10. Te'kîd

Kırk dokuz ve ellinci âyetler:

قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

De ki: “Şüphesiz öncekiler de, sonrakiler de belli bir günün belirli bir vaktinde toplanacaklardır.”

Bu âyette **إِنَّ**'nin haberi olan **لَمَجْمُوعُونَ** ifadesi te'kitle yani vurgu ile ifade edilmiştir. Çünkü haberin başındaki lâm-ı ibtidâiyye bunu ifade etmektedir. Toplanmanın kesin olacağına işaret etmektedir.

Elli bir ve elli ikinci âyetler:

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَأَكَلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن رُّقُومٍ ﴿٥٢﴾

Sonra muhakkak ki siz, ey dalâlet içinde olanlar, yalanlayıcılar! (Siz) şüphesiz bir ağaçtan, zakkumdan yiyecek olan kimselersiniz!

Yukarıda olduğu gibi bu âyetlerde de **إِنَّ** yine haberini te'kitli, bir şekilde almış âyette anlatılan olayın mutlaka vuku bulacağına işaret edilmiştir. Yani siz ey kafirler topluluğu o zakkum ağacından mutlaka yiyeceksiniz.

Vâkıa sûresinin yetmiş altı ve yetmiş yedinci âyetlerinde de aynı şekilde te'kit vardır. Allah Teâla yıldızların yerlerine yemin ettikten sonra **وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّا تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ** “Bilseniz o gerçekten büyük bir yemindir” buyurmuş akabinde ise kitabın şerefine işaretle **إِنَّهُ لَفُرَّانٌ** “O, elbette şerefli bir Kur'ân'dır” ifadesini zikretmiştir.

3.4.6.11. Îcâz

Kur'ân-ı Kerim'in bir yönü de onun îcâzıdır. Yani az sözle çok manalar taşımasıdır. Îcâz kelimesi Arapça olup **عَجَز** kökünden gelip. Mucize göstererek aciz kılmakla alakalı bir kelime olup ifâl babından mastardır. Kast olunanı açık ve net bir şekilde ifade etmek suretiyle, az kelimelerle çok manaları ifade etmek, insanların alışık oldukları lafızlardan daha az lafızla anlamı da bozmadan söylemeye i'câz denilmiştir.³⁸⁷

Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri, üslûbu ve şiirselliğiyle insanı Kur'an'a benzer bir kitap, sûre veya bir âyet getirmekten, O'nun benzerini düşünmekten aciz bırakması, engellemesi anlamına gelmektedir.³⁸⁸

³⁸⁷ Ali Bulut, *Belâgat*, (Meânî, Beyân, Bedî') (İstanbul: İfav, Yayınları, 2013), 143.

³⁸⁸ Cüneyt Eren, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstihlaları*, (Erzurum: Ekev Yayınları, 2001),44.

On dokuzuncu âyet:

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾

Bu şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.

Yukarıda zikredilen âyette Allah Teâlâ dünyada içkinin kusurlarını iki kelimedede cem etmiştir. Bunlar *يُصَدَّعُونَ* ve *يُنزِفُونَ* kelimeleridir. Birinci kelime başın şiddetle ağrımaya anlamına gelirken *يُنزِفُونَ* kelimesinin aklın gitmesi ve kanın çıkması anlamında manaları vardır. Bütün bunlara içkiyi içmek sebep olmaktadır.³⁸⁹

3.5. SÛRENİN LÛGAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Çalışmanın bu kısmında sûredeki bazı kavramlar, Arap şiir ve deyimleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'den de misaller getirilerek lügat anlamları açısından ele alınmış, daha çok başka sûrelerde görülmeyen veya çok nadir görülen kelimeler üzerinde durulmuştur.

Beşinci âyet:

وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾

Âyette meçhul ve mâzi olarak kullanılan “بُسَّتِ” fiili birinci baptan sahih sülasi bir fiildir. Buğday veya benzeri bir şeyin ufalanması anlamı taşımaktadır.³⁹⁰ Hasan Basri (r.a.aleyh) bu kelime bir şeyin kökünden ayrılması kopması anlamını vermektedir. taha sûresinin yüz beş ve yüz altıncı âyetleri buna delildir.³⁹¹

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾

Bir de sana o gün, dağların durumunu sorarlar. De ki: "Rabbim onları darmadağın edecek, ufalayıp savuracak, yerlerini dümdüz, boş vaziyette bırakacak."

Yani bu âyetin manası dağlar serpildikçe serpildiği, parça parça ufalandığı, darmadağın olup, serpildikçe serpildiği zaman anlamlarına gelmektedir.

Altıncı âyet:

فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴿٦﴾

Âyette nasb konumunda bulunan *هَبَاءً* kelimesi ışık hüzmesinde görülebilen toz anlamına gelmektedir. Genellikle güneş ışığının açık alanlardan içeriye nüfuz etmesinde ortaya çıkan tozdur. İbn Kuteybe ise atın toynağından çıkan tozdur der.³⁹²

³⁸⁹ ed-Derviş, *Muhyiddin İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 397.

³⁹⁰ el-Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Nâsiruddin, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, (Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 1.Baskı, 2000), III, 361.

³⁹¹ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2009), IX, 436.

³⁹² İbnu'l Cevzî, Hafız İ. Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehrî, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2010), IV, 219.

هَبَاء kelimesinin sıfatı konumunda bulunan مُنْبَأً kendisini ayıracak bir havaya veya rüzgara ihtiyaç hissetmeden kendi kendine dağılan anlamı taşımaktadır. Yani o dağlar toz haline gelip dağıldığı zaman anlamı çıkmaktadır.

Sekizinci âyet:

فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (٨)

Âyette geçen الْمَيْمَنَةِ kelimesi bolluk ve bereket anlamlarına gelmektedir. Allah teâla Vâkıa sûresinin hemen başlarında insanların kıyamette üç gruba ayrılacağını haber vermektedir. Bunlar ashâbu'l meymene, ashâbu'l şimâl ve es-sâbikûne's-sâbikûndur. Önce bunları icmâlen yani özetle zikrettikten sonra tafsilatlı bir şekilde anlatmaya başlamaktadır. Bazılarına göre الْمَيْمَنَةِ kelimesi ile ahirette kitabını sağ taraftan alanlar ya da yüksek derecelerin sahipleri olarak anlaşılmaktadır. Âyette zikredilen مَا ise cümlede ikinci Mübtedâdır. أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ta'zim amaçlı tekrar etmiştir. O halde âyetin manası: “Sağın adamları (var ya) ne mutludurlar onlar! Defterleri sağdan verilenler. Ne mutlu onlara!” şeklinde olur.

Dokuzuncu âyet:

وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (٩)

الْمَشْأَمَةِ kelimesi bir önceki âyet olan sekizinci âyetteki الْمَيْمَنَةِ kelimesinin zıt anlamlısıdır. Ya da amelleri hep ma'siyet olan kimselere ashâbu'l meşeme denmektedir. Araplar sol ele uğursuz, bereketsiz, hayırsız anlamında الشئمي kelimesini kullanırlar. O halde mana şu şekilde olabilir: “Solculara gelince:) O solcular ne bedbahtdırlar! (Kötülük işlediklerini belirtmek üzere) amel defterleri soldan verilenler; ne yazık o solculara!

On beşinci âyet:

عَلَى سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ (١٥)

مَّوْضُونَةٍ kelimesi karışmış, örülmüş, birbirine girmiş, zırh gibi sağlam, muhkem anlamlarına gelmektedir. Altın, inci, yâkut, zeberced gibi değerli madenlerle süslenmiş donatılmış veya örülmüş anlamlarına da gelmektedir. Örneğin دِرْعٌ مَّوْضُونَةٌ sağlam yapılmış zırh anlamında kullanılmıştır.³⁹³

³⁹³ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve l'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 441; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüdîn el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît fi'l-Tefsîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Dr. Zekeriya Abdulmecid en-Nûtî, Dr. Ahmet en-Necvilî el-Cemel, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3.Baskı, 2010), VIII/201.

On yedinci âyet:

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾

مُخَلَّدُونَ kelimesi ölmeden, yaşlanmadan ve değişmeden kalan başka bir hale intikal etmeden o hal üzere devam etmek anlamlarına gelmektedir. Bu anlamda İmru'l Kays şöyle demektedir:

هَلْ يَنْعَمَنَّ إِلَّا سَعِيدٌ مُّخَلَّدٌ قَلِيلُ الْهُمُومِ مَا بَيْبْتُ بِأَوْجَالِ

Saâdeti dâim olan ancak rahata erer. Az gamlıdır, gecesi korkusuzca geçer.

Saîd b.Cubeyr مُخَلَّدُونَ kelimesini küpe takanlar manasında مُقَرَّطُونَ olarak tefsir etmiş şairde buna yakın manada şu şiiri söylemiştir:

وَمُخَلَّدَاتٍ بِاللَّجِينِ كَأَنَّمَا أَعْجَازُهُنَّ أَقَا وَرُ الْكَتَبَانِ

Nice aynı yaşta bilezikli kadınlar var ki sanki kalçaları çöldeki kıvrımlı yüksek kum tepeleri.

Bunlar aynı yaşta olacaklar. Cennet ehline hizmet edecekler. Hz. Ali (ra) ve Hasan Basri r.aleyh âyette geçen vildan kelimesi sevabı ve günahı olmayan küçük yaşta vefat eden Müslümanların çocuklarıdır demektedir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü Müslüman kimselerin çocukları cennette aileleri ile olacaklar. Çünkü Allah Teâla tur sûresinin yirmi birinci âyetinde:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ

“İman eden ve soylarından gelenlerde, imanda kendilerine tabi olanlar (var ya)! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık” buyurmaktadır. Selmân-ı Fârisî ise bu hizmetçilerin müşriklerin küçük yaşta ölen çocuklarıdır der.³⁹⁴ O halde âyetin manası “Etraflarında hiç yaşlanmayan çocuklar, Hiç ölmeyecek genç hizmetçiler aralarında dolaşır şeklinde anlaşılabilir.

On sekizinci âyet:

بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾

Âyette geçen أَبَارِيقَ kelimesi إِبْرِيقَ kelimesinin çoğuludur. بَرِيقَ kelimesinden olup فُعِيل kalıbındadır. Hortumu olan bir içme tası anlamına gelmektedir.³⁹⁵

Alkame b. Abdeh şiirinde:

كَأَنَّ إِبْرِيقَهُمْ ظَبْيٌ عَلَى شَرَفٍ مُّفَدِمٌ بِسَبَا الْكَتَّانِ مَلْتُومٌ³⁹⁶

³⁹⁴ Şiir ve daha fazlası için bkz: Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 442.

³⁹⁵ İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan Ez-Ziyâd, Hamit A.Kadir, Muhammet Ali En-Neccâr, *El-Mu'cemu'l-Vasît*, (Kahire: Dâru'd-Da'veti, 1972). 19.

³⁹⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, VIII/202.

“Sanki onların su kırbaları yüksekte duran keten bezine sarılmış ceylan gibi.”
demektedir.

Bir önceki âyetle birlikte manası şu şekildedir: “Etraflarında, cennet şarabından dolu testiler, sürahiler, kadehlerle, ebedîliğe ermiş çocuklar dolaşıp hizmet ederler.”

On dokuzuncu âyet:

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ (١٩)

نَزَفُ kelimesi ze harfinin hem fethasıyla hem de kesrasıyla iki türlü de okunabilmektedir. Bu kelimenin farklı anlamlarda kullanımı mevcuttur. نَزَفَ الشَّارِبُ وَانْزَفَ “İçen kişi içip tüketti” anlamındadır. نَزَفَ الرَّجُلُ Burada meçhul fiil olarak kullanıldığı zaman “Sarhoş olmakla adamın aklı gitti” anlamına gelir. نَزَفَ الرَّجُلُ دَمًا Burada ise “Adamın kanının tamamı akıp tükendi” anlamında kullanılmıştır.³⁹⁷ Âyette ise cennet ehli dünyada olduğu gibi içtikleri şeyden dolayı akılları gitmeyecek sarhoş olmayacaklar kastedilmiştir. Çünkü âyetin manası “Bu şaraptan ötürü ne baş ağrısı çekerler, ne de sarhoş olurlar.” “Ondan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.” şeklindedir.

Yirmi sekizinci âyet:

فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ (٢٨)

مَخْضُودٍ kelimesi İbni Abbas’a (ra) göre dikenli kesilmiş, alınmış, budanmış anlamına gelmektedir.³⁹⁸ Dünyadaki ağaçların meyveleri az dikenleri ise çoktur. Ahirette ise bunun tersi olacaktır diyenlerde vardır. Bu yüzden bu kelimeyi meyvesi çok olan şekilde anlayanlarda olmuştur. Bedevînin birisi birgün peygamber efendimize gelerek: Ya Resûlallah! Allah kitabında cennette mü’minlere eziyet verecek bir ağaçtan bahsediyor der. Peygamber (sav) nedir o? buyurunca bedevî bu âyeti okur ve سِدْرٍ kelimesinin manasının dikenli olan ağaç olduğunu söyler. Efendimiz’de (sav): Allah Teâla şöyle buyurmuyor mu? فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ “Onlar dikensiz sedir ağaçları yanındadırlar.” (Onlar,) meyve dolu sidre ağaçları arasında (bulacaklar kendilerini) şeklinde cevap vermişlerdir.³⁹⁹

Ümeyye bin Ebi’s-Salt cenneti şu şiiri ile övmüştür:

إِنَّ الْحَدَائِقَ فِي الْجَنَّةِ ظَلِيلَةٌ فِيهَا الْكَوَاعِبُ سِدْرَهَا مَخْضُودٌ⁴⁰⁰

“Kuşkusuz gölgeliklidir cennetin bahçeleri / Bakiredir orda kızlar dikensizdir sedirleri.”

³⁹⁷ Ed-Derviş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, (Beirut: Dâru İbni Kesîr, 2014), VII, 395.

³⁹⁸ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 447.

³⁹⁹ Taha Durre, *A.g.e.* IX, 447.

⁴⁰⁰ ed-Derviş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 398.

Yirmi dokuzuncu âyet:

وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ (٢٩)

طَلْحٍ muz ağacı anlamına gelir. Ya da çok dikenli ağaca denir.⁴⁰¹ Ebû Ubeyde'ye göre dikenli çok olan her büyük ağaca طَلْحٍ denilir. Bazı deve çobanları develerine ise şu şekilde söylerler:

بَشَّرَهَا دَلِيلُهَا وَقَالَا عَدَا تَرَيْنِ الطَّلْحَ وَالْجَبَلَا⁴⁰²

Yarın dağlara ve ağaçlara kavuşacaksın / onları göreceksin diye müjdeledi.

Zeccâc'da Zemahşerî'de طَلْحٍ kelimesinin Ümmü Ğeyelân ağacı anlamında olduğunu belirttiler. Bu ağaç en güzel halindeyken bu ağaca Ümmü Ğeyelân ismi verilir.⁴⁰³ Ebû Muaz ise طَلْحٍ kelimesinin Arapçada büyük ve dalları çok olan ağaç anlamına geldiğini söylemektedir.⁴⁰⁴ O halde mana “Meyva yüklü muz ağaçları arasında, salkım muzlar içinde” şeklinde olur.

Otuz altıncı âyet:

فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْنَارًا

أَبْنَارًا kelimesi herhangi bir erkek tarafından bekâreti bozulmamış kız anlamına gelmektedir. Erkek için de kullanılır.⁴⁰⁵ O ilk yaratıldığı hal üzeredir. Bundan dolayı sabahın ilk vaktine ilk saatlerine de ‘البكرة’ denilir. Erken yetişen meyveye ‘الباكورة’, genç deveye ise ‘البكر’ denilir. Bu kelimenin “Kavim eksiksiz tamamen bana geldi” anlamında da kullanımı mevcuttur. Bütün bu manalara bakarak âyeti “Daha önce hiçbir kimsenin elinin değmediği, yaşıt bâkireler kıldık ve onları bakir/bakire olarak var edeceğiz” şeklinde anlamamız mümkündür.

Otuz yedinci âyet:

عُرْبًا أَثْرَابًا

أَثْرَابًا kelimesi bu âyette yaş olarak birbirine denk olanlar anlamında kullanılmıştır. Birbirlerine haset ve buğzetmeyen, birbirlerini kıskanmayan sanki birer kardeş gibilerdir anlamında mevcuttur. Bunların eşleri de aynı yaşta olacaktır. Çünkü sevgi yaşıtlar arasında daha çabuk neşet eder. Kadınlara أَثْرَابًا erkeklere ise أَفْرَانٍ denilir. أَثْرَابًا kelimesi تَرِبٌ

⁴⁰¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, VIII/202.

⁴⁰² ed-Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 398.

⁴⁰³ A.g.e. VII, 398; Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsu'l-Belâğa*, (Lübnan: Mektebetu Lübnan, Nâşirûn, 1.Baskı, 1996). 278.

⁴⁰⁴ el-Mâturîdî, İ. Ebû Mansûr Muhammed b.Muhammed b.Mahmûd, *Te'vilâtu Ehli's-Sünneti*, thk. Dr. Mecdî Basellûm, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, 2005), IX, 493.

⁴⁰⁵ el-Mutarzî, Ebu'l-Fetih Nâsiruddîn, (h.538-610) *El-Muğrib fi tertibi'l-Mu'rib*, thk. Mahmud Fâhûrî, A.Hamit Muhtar, (Lübnan: Mektebetü Nâşirûn, 1. Baskı,) 33.

kelimesinin çoğuludur.⁴⁰⁶ **عُرْبًا** kelimesi ise eşlerine aşık, onları çok seven kadınlar demektir. Cennet ehline verilen bu nimeti şu şekilde anlayabiliriz: “Biz onları zevcelerine sevgi ile düşkün, hep bir yaşıt yaptık, kocalarını çok seven aynı yaşta kişiler kıldık.”

Kırk ikinci âyet:

فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ (٤٢)

سَمُومٍ Cehennem dumanı, isi, ateşinin harareti veya çok aşırı soğuk bir rüzgar anlamlarına gelmektedir. Bedenin gözeneklerinden içeri nüfuz neden sıcak hava şeklinde de tefsir edilir⁴⁰⁷ **حَمِيمٍ** kelimesi harareti en son haddine ulaşmış sıcak su anlamındadır. O halde bu âyeti kerimeyi “İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, Onlar gözeneklerine işleyen kavurucu bir rüzgâr önünde ve kaynar su içinde, Kızgın ateş ve kaynar su içindedirler.” bu manalarla anlayabiliriz.

Kırk üçüncü âyet:

وَنَظَّلْنَا مِنْ يَحْمُومٍ (٤٣)

يَحْمُومٍ Kelimesi simsiyah, zifiri karanlık gibi bir duman anlamına gelmektedir. Muhtarus-Sihah'ta şu şekilde bir kullanımın olduğu görülür. “Kömür yüzünü simsiyah yaptı” derken bu kelime kullanılır. Yanıp kül olan her şey için de bu kelime tercih edilir. Bu kelimenin müfredi **حَمَمَةٌ**’dür. Lav manasına gelir. İnsanlar dünyada iken nasıl sıcaktan bunalınca gölgeye sığınarlarsa ahirette de önceki âyette belirtilen kızgın ateş ve kaynar sudan azap görenler de bir gölge arayışına girecekler. Ancak âyetin ifadesi ile bu gölge cehennem dumanından olacak ve onları rahatlatmayacak bir gölge olacaktır. Tıpkı Kur’ân-ı Kerim’in şu âyetlerinde de anlatıldığı gibi:

انطَلِفُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ

“(Cehennem ehli) Üç kola ayrılmış, ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye gidin.”⁴⁰⁸

Bu âyeti öncesi ve sonrası ile “(Cehennem ehli) nüfûz edici bir ateş ve bir kaynar su içinde, serinliği ve hoşluğu (bir faydası) olmayan simsiyah dumandan bir gölge içindedirler!” şeklinde anlaşılır.

⁴⁰⁶ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 450.

⁴⁰⁷ el-Mâturîdî, İ. Ebû Mansûr Muhammed b.Muhammed b.Mahmût, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünneti*, IX,497; Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 452; Ed-Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 400.

⁴⁰⁸ Murselât, 77/30-31.

Kırk altıncı âyet:

وَكَاثُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ (٤٦)

الْحِنثُ kelimesi günah anlamında kullanılır. Bulûğ yerine de bu kelime kullanılır. Bulûğ çağına ulaşmadı derken الحنث kelimesi kullanılır. Nitekim Efendimiz (sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır:

مَا مِنَ النَّاسِ مُسْلِمٌ يَمُوتُ لَهُ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَالِدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنثَ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ

“Henüz ergenlik çağına ulaşmamış üç çocuğu ölen her Müslümanı Allah, çocuklara olan rahmet ve şefkati sebebiyle cennete koyar.”⁴⁰⁹

Âyette kastedilen ise kelimenin günah manasında olmasıdır. Yani onlar büyük günahı (Allah'a ortak koşmayı) işlemekte ısrar ediyorlardı.

Elli beşinci âyet:

فَسَارِبُونَ شُرْبِ الْهَيْمِ (٥٥)

الْهَيْمُ Hîm kelimesi اهِيم kelimesinin çoğuludur. Müennesine هيماء denilir. Ağzında yara olan bununla beraber çok su içen, ne kadar su içse de bir türlü suya kanmayan develer anlamındadır.⁴¹⁰ Allah Teâla önceki âyeti kerimelerde cehennem ehli için “Kesinlikle zakkum ağacından yiyeceksiniz. Onunla karınlarımızı dolduracaksınız. Üstüne de kaynar su içeceksiniz”⁴¹¹ dedikten sonra bu tabloyu da susuzluk illetine tutulmuş develerin içişine benzetmektedir. Yani o kimseler hararetlerinden dolayı suyu içmek isteyecekler ancak ne kadar içselerde doymayacaklar.

Altmış beşinci âyet:

لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ (٦٥)

Âyette geçen تَفَكَّهُ fiili ezdâtıdır. Arap bu kelimeyi nimet içerisinde oldu, şen hale geldi ve üzgün oldu anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelime Kur’ân-ı Kerim’in sadece bu sûresinde geçmektedir.⁴¹² İbn Abbas ve onun talebeleri olan Mücahit, Ata ve Mukatil bu kelimeyi şaşırarak olarak tefsir ederken; Hasan Basri ve Zeccâc ise pişman olmak şeklinde anlamıştır. İkrime ise, ayıplanmak derken İbn Zeyd’de üzölmek manasındadır demektedir.⁴¹³ O halde âyetin anlamı “Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık. Hayret eder dururdunuz. Eğer dilemiş olsaydık, o tohumdan çıkan bitkiyi, ağacı kupkuru odun

⁴⁰⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870) *el-Câmi ‘u’s-Sahîh, (Fethü’l Bâri ile birlikte)* (İstanbul: Dâru’l-Feyhâ, 2000), Cenâiz 6, 91; Müslim, Ebu’l-Huseyn İbnu’l Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875) *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, (Beyrut Dâru’l-Ceyl ve Dâru’l-Âfâki’l-Cedîd) ty. Birr, 153.

⁴¹⁰ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru’l Kur’âni’l Kerîm ve İ’râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 456.

⁴¹¹ Vâkıa, 56/ 52-53-54.

⁴¹² Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru’l Kur’âni’l Kerîm ve İ’râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 462.

⁴¹³ İbnu’l Cevzî, Hafız İ. Ebu’l Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü’l Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, , IV, 226.

parçaları haline getirirdik de, pişmanlık içinde kalırdınız. İrademizin tecellisine uygun olsaydı, onu kuru bir çöp haline getirirdik. Şaşırır, hayret eder dururdunuz!” şeklinde anlaşılabilir.

Altmış altıncı âyet:

إِنَّا لَمُعْرَمُونَ ﴿٦٦﴾

لَمُعْرَمُونَ İbn Abbas ve Katâde bu kelimeyi عَذَاب şeklinde anlamışlardır.⁴¹⁴ A’sâ bu kelimeyi bu manada şiirinde kullanmıştır:

إِنْ يُعَاقِبُ يَكُنْ عَرَامًا وَإِنْ يُعْطِ جَزِيلًا فَاتَهُ لَا يُبَالِي⁴¹⁵

“Azap olur eğer menederse. Onu ilgilendirmez şayet verirse.”

مَعْرَم kelimesini Zeccâc gibi bazı alimler zarar eden, malını kaybeden veya rızık helak olan, azaba uğramış şeklinde anlamışlardır.⁴¹⁶

مَعْرَم kelimesi mim harfinin fethasıyla okunursa hüsrân, bela ve borç manasına gelir.⁴¹⁷

Tevbe sûresinin doksan sekizinci âyeti bunu destekler:

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Bedevilerden kimi de var ki, verdiği angarya sayar ve sizin üzerinize belalar gelmesini bekler. O çirkin belalar kendi başlarına olsun! Allah herşeyi işitendir, bilendir.”

Peygamber’de (sav) :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَخْيَا وَالْمَمَاتِ. اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْتَمِ وَالْمَغْرَمِ

“Allah’ım! Kabir azabından Sana sığınırım. Mesih Deccal fitnesinden Sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden Sana sığınırım. Allah’ım! Günah ve borçtan Sana sığınırım.” buyurmuştur.⁴¹⁸

O halde âyeti “Şüphe yok ki, biz çok ziyana uğramışlarız (derdiniz). Doğrusu biz, gerçekten zarara uğratılmışlarız! Doğrusu borç altına girdik.” şeklinde anlayabiliriz

Yetmiş birinci âyet:

أَفْرَأَيْتُمْ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾

تُورُونَ fiili mazi olan أَوْرَى kelimesinden müştaktır. Bu kelime kıvılcım çıkarmak, çakmak anlamına gelmektedir.⁴¹⁹ Ebû Ubeyde ise تُورُونَ kelimesini تَسْتَخْرِجُونَ yani çıkardığınız

⁴¹⁴ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 462.

⁴¹⁵ ed-Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 405.

⁴¹⁶ A.g.e, 405; İbnu'l Cevzî, Hafız İ. Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l Mesîr Fî İlmî't-Tefsîr*, , IV,226.

⁴¹⁷ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 463.

⁴¹⁸ Buhârî, Ezan 149; Müslim, Zikir ve Dua, 15.

⁴¹⁹ ed-Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 405.

manasında anlamıştır.⁴²⁰ O halde bu âyetin manası şu şekilde anlaşılır: “Şimdi bana (yeşil bir ağaçtan) çakmakta olduğunuz ateşi haber verin. Çakarak, sürterek yaktığımız ateş üzerinde hiç düşündünüz mü?”

Yetmiş üçüncü âyet:

نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكَرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾

مُقْوِينَ bu kelime hakkında dört farklı görüş mevcuttur. İbn Abbas ve talebelerine göre seferi kimseler, Mücahid’e göre hem mukim hem seferi olanlar, İbn Zeyd’e göre karnı aç olanlar kastedilir. Çünkü İbn Zeyd’e göre Arap dilinde مُقْوِي kelimesi aç demektir. Ebû Ubeyd ise bunların parası ve azığı olmayan kimselerin olduğunu söyler.⁴²¹ Âyetin manası ise “Biz onu hem düşündürücü, ibret verici bir uyarıcı (cehennemi hatırlatıcı), hem de ihtiyacı olanlar için bir yararlanma kaynağı (enerji) olarak yarattık.” olur.

Seksen birinci âyet:

أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُذْهَبُونَ ﴿٨١﴾

مُذْهَبُونَ İbn Abbas’a (r.anhuma) göre bu kelime yalanlayanlar manasında مكذبون yada inkar edenler anlamında كافرين kastedilir demiştir.⁴²² Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî el-Basrî en-Nahvî (ö. 195/810-11) gibi bazı âlimler ise مُذْهَبُونَ kelimesi ile münafik kastolunmuştur demiştir.⁴²³

“Şimdi siz bu sözü mü hafife alıyorsunuz/küçümsüyorsunuz?” şeklinde âyeti anlamak mümkündür.

Seksen dokuzuncu âyet:

فَرُوحٍ وَرَيْحَانٍ وَجَنَّةٍ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾

فَرُوحٍ kelimesi ra harfinin fethası ile rahat, istirahat, rahmet ve güzel bir esinti anlamlarına gelir. Hatta ferahlık, kabirde olan esinti, cennet anlaşılır diyenler de mevcuttur.⁴²⁴ Bu manalara nazaran âyetin anlamı “İşte (ona) bir rahat, bir güzel rızık ve bir Nâim cenneti vardır. Esenlik, hoş kokulu çiçekler ve bol nimetli cennet onu bekliyor.” şeklinde olur.

⁴²⁰ İbnu'l Cevzî, Hafız İ. Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr*, , IV,227.

⁴²¹ İbnu'l Cevzî, *A.g.e.*, 227.

⁴²² Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 472.

⁴²³ Taha Durre, *A.g.e.*, 472.

⁴²⁴ ed-Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 414; İbnu'l Cevzî, Hafız İ. Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr*, , IV,230; Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, IX, 475.

3.6. SÛRENİN KIRAAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Kıraat, Kur'ân-ı Kerim ile ilgili bir ilimdir. Kelimelerin ne şekilde okunacağını ve bunları Râvîlerine isnad ederek bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinir. Senedleri Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaşmak üzere, kıraat imamlarından gelen mütevâtir ve sahih nakillere dayandığı için Kur'ân kelimeleri tahrif ve tağyirden korunur, kıraat imamlarından her birinin okuyuş şekli bilinir ve kıraat vecihlerini birbirinden ayırma imkânı elde edilir. Hz. Allah Resulü (s.a.v)'in şu hadisi, kıraat farklılıklarının önemli bir dayanağı olmuştur.⁴²⁵

أُنزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ

“Kur'ân-ı Kerim yedi harf üzere indirilmiştir.”

Hata üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan cemaatin başka bir cemaatten naklettikleri kıraate Mütevâtir kıraat denir. Kıraat-ı Seb'a ve buna üç ilavesiyle meydana gelen Kıraat-ı Aşera böyledir.

Senedi sahih ve güvenilir olmayan kıraate ise Şaz denir. Bu kıraatin de kendi içerisinde dereceleri vardır. Şâz kıraatler namazlarda ve ibadet maksadıyla okunmaz, fakat bazı fikhî meselelerin çözümünde ve Arap dilinde şahid olarak kullanılabilir. On dörtlü tasnif içinde yer alan İbn Muhaysın, Yezîdî, Hasan-ı Basrî ve A'meş'in kıraatleri ulemanın ittifakı ile şaz olarak isimlendirilmiştir.

Mütevâtir kıraatler arasında olan kıraat-ı aşere imamları ve Râvîleri ise şunlardır:

1. Nâfi' (ö. 169/785)

Râvîleri: Kâlûn (ö. 220/835) ve Verş (ö. 197/812)

2. İbn Kesîr ed-Dârî (ö. 120/738)

Râvîleri: el-Bezzî (ö. 250/864) ve Kunbül (ö. 291/904)

3. Ebû Amr (ö. 154/771)

Râvîleri: ed-Dûrî (ö. 248/862) ve es-Sûsî (ö. 261/874)

4. İbn Âmir (ö. 118/736)

Râvîleri: Hişâm (ö. 245/859) ve İbn Zekvân (ö. 242/857)

5. Âsım (ö. 127/745)

Râvîleri: Ebû Bekr Şu'be (ö. 193/809) ve Hafs (ö. 180/796)

6. Hamza (ö. 156/773)

Râvîleri: Halef b. Hişâm (ö. 229/849) ve Hallâd b. Hâlid (ö. 220/835)

⁴²⁵ Yedi harfle ilgili rivâyetlerin değerlendirilmesi için bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013), 150-200.

7. Kisâî (ö. 189/805)

Râvîleri: Ebû'l-Hâris (ö. 240/854) ve ed-Dûrî (ö. 248/862)

8. Ebû Ca'fer (ö. 130/748)

Râvîleri: İshâ b. Verdân (ö. 160/776) ve Süleymân b. Cemmâz (ö. 170/786)

9. Ya'kûb (ö. 205/821)

Râvîleri: Ruveys (ö. 238/852) ve Ravh (235/849)

10. Halef b. Hişâm (ö. 229/844)

Râvîleri: İshak (ö. 286/889) ve İdrîs (ö. 292/905)⁴²⁶

Vâkıa Sûresinde Kıraat Farklılığı Bulunan Âyetler:

On sekizinci âyet:

بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ (١٨)

وَكَأْسٍ kelimesini Ebû Amr وکأسٍ şeklinde ibdalle yani hemzeyi elife çevirerek, وکأسٍ şeklinde ibdalsiz olarak iki türlü okumuştur. Ebû Ca'fer ise وکأسٍ şeklinde ibdal ile okumuştur.

On dokuzuncu âyet:

لَا يُصَدِّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ (١٩)

Âyette geçen يُنْزِفُونَ kelimesini Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef b. Hişâm 'Ya'nın dammesiyle 'Ze'nin kesrasıyla يُنْزِفُونَ şeklinde okumuşlardır.

Yirmi ikinci âyet:

وَحُورٌ عَيْنٌ (٢٢)

Âyette geçen وَحُورٌ عَيْنٌ kelimelerini Hamza, Kisâî ve Ebû Ca'fer on ikinci âyette geçen جَنَّاتِ النَّعِيمِ üzerine atfederek cer okumuşlardı. Bu okuyuşla anlam şu şekilde oluyor.

“Onlar Naîm Cennetlerinde, beğendikleri meyvelerle, kuş etleriyle ve iri gözlü hurilerle beraberdirler.”

Veya وَحُورٌ عَيْنٌ kelimesini on sekizinci âyetteki بِأَكْوَابٍ üzerine atfetmişlerdir. O halde mana: Yaşlanmayan delikanlı hizmetçiler, (içmekle) başları ağrıtmayan ve sarhoş etmeyen (içeceklerin) kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle, hem de hoşlarına giden meyveler ve iştahla yiyecekleri kuş etleri ve hurilerle onların etrafında (servis için) dolanırlar.

Diğer kıraat imamaları ise وَحُورٌ عَيْنٌ kelimesini وَدَانٌ kelimesine atfederek merfû okumuşlardır. Veya haberi (لهم) mahzuf bir Mübtedâ olarak merfû okumuşlardır. Anlam

⁴²⁶ Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013), 235-255; Abdülhamit Birışık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, 426-433.

onlar için iri gözlü huriler vardır şeklinde oluyor. Veya وَعُورٌ عَيْنٌ kelimesini muzmer bir kelimeye haber yaparak merfû okumuşlardır. Takdiri ise şöyledir. “Onların eşleri iri gözlü hûrilerdir.”

Yirmi üçüncü âyet:

كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾

Âyette geçen كَأَمْثَالِ kelimesini Hamza hem اللُّؤْلُؤِ şeklinde hemde birinci hemzeyi vava ibdal ederek اللُّؤْلُؤِ şeklinde okumuştur. Verş, Ebû Bekir ve Ebû Ca'fer her iki tarikte de ibdalsiz kıraatte bulunmuşlardır.

Otuz yedinci âyet:

عُرْبًا أُنْرَابًا ﴿٣٧﴾

عُرْبًا kelimesini Ebû Amr, Hamza, Halef b. Hişâm 'Ra' harfinin Sükûnuyla عُرْبًا şeklinde okumuşlardır.

Kırk yedinci âyet:

وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾

Nâfi', Kisâi, Ebû Ca'fer, Ya'kûb أَئِنَّا kelimesini istifhamla أَئِنَّا kelimesini ise ihbâri olarak اِنَّا şeklinde okumuşlardır.

Diğer kıraat imamları iki kelimeyi de 'أِنَّا' ve 'أِنَّا' istifhamla okumuşlardır. Böylece bütün kıraat imamları birinci kelime olan 'أِنَّا' kelimesini istifhamla aslı üzere okumuşlardır. Kâlûn, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer Med ile beraber teshille okurken; Verş, İbn Kesîr ve Ruveys ise Kasr ile beraber teshille okumuşlardır.

Diğer kıraat imamları ise kasırla beraber tahkikle okumuşlardır. Ancak Hişâm med üzere okumuştur.

Âyette geçen مِّنَّا kelimesini Nâfi', Hafs, Hamza, Kisâi ve Halef mim' harfinin kesrasıyla مِّنَّا şeklinde okumuşlardır.

Kırk sekizinci âyet:

أَوْ أَبَاؤُنَا الْأَوْلُونَ ﴿٤٨﴾

أَوْ أَبَاؤُنَا ibaresinde yer alan "أَوْ" kelimesini Kâlûn, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer 'vav' harfinin sükûnuyla أَوْ أَبَاؤُنَا şeklinde okumuşlardır. İsbihânî (Ebu Abdullah Muhammed İmâdudîni'l-Kâlibi'l-İsbihânî b. Muhammed. Safiyiddin b. Nefisiddîni'l-Hâmîd (1125-1201)ise hemzenin harekesini vav harfine naklederek okumuş hemzeyi ise hazfedilmiştir.

Elli üçüncü âyet:

فَمَالُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾

فَمَالُونَ kelimesini Ebû Ca'fer hemzenin hazfi lam harfinin de zammesiyle فَمَالُونَ şeklinde okumuştur.

Elli beşinci âyet:

فَسَارِبُونَ شَرِبَ الْهَيْمِ ﴿٥٥﴾

فَسَارِبُونَ kelimesi üzerinde kıraat alimleri ihtilâfa düşmüşlerdir.

Nâfi', Âsım, Hamza ve Ebû Ca'fer 'Şın' harfinin zammesiyle okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise Şın harfinin fethasıyla okumuşlardır. Her iki okuyuşta شَرِبَ kelimesinin mastarıdır. "أكل" kelimesi gibi. Bir de bu شَرِبَ kelimesiyle ilgili olarak şöyle denilmiştir. "Eğer 'Şın' harfi fethalanırsa mastar olur, eğer dammelenirse bu kelime isim olur."

Elli sekizinci âyet:

أَفْرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾

أَفْرَأَيْتُمْ ibaresini Nâfi' ve Ebû Ca'fer ikinci hemzenin teshiliyle yani ya harfine benzeterek okumuşlardır.

Altmışınıcı âyet:

نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾

Âyette geçen قَدَرْنَا ifadesini İbn Kesîr 'dal' harfinin tahfifiyle yani şeddesiz olarak, diğer kıraat âlimleri ise 'dal' harfini şeddeli olarak okumuşlardır.

Altmış ikinci âyet:

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾

Âyette geçen النَّشْأَةَ kelimesini İbn Kesîr ve Ebû Amr 'Şın' harfinden sonra bir elif harfi getirmişler ve med ile النَّشْأَةَ diye okumuşlardır.

Diğer âlimler ise Şın harfinin sükûnuyla elif olmadan medsiz النَّشْأَةَ şeklinde okumuşlardır. Âyette geçen تَذَكَّرُونَ ibaresini Hafs, Hamza, Kisâî ve Halef b. Hişâm Zel harfinin tahfifiyle تَذَكَّرُونَ şeklinde okumuşlardır.

Altmış altıncı âyet:

إِنَّا لَمُعْرَمُونَ ﴿٦٦﴾

Ebû Bekir istifham üzerine iki hemze ile إِنَّا şeklinde okumuştur. Aynı zamanda elif olmadan tahkikle okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise haber olarak tek bir hemze ile okumuşlardır.

Yetmiş ikinci âyet:

أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ ﴿٧٢﴾

Âyette geçen الْمُنْشِئُونَ kelimesini Ebû Ca'fer, Îsâ b. Verdân'ın hilafına hemzenin hazfi ve şın harfinin dammesiyle الْمُنْشِئُونَ şeklinde okumuştur.

Yetmiş beşinci âyet:

فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾

Bu âyette geçen بِمَوَاقِعِ kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef b. Hişâm vav harfinin sükûnuyla elifi hafzederek elifsiz okumuşlardır. Bu şekilde bu kelime cemi manasında müfred bir kelimedir. Çünkü mastardır. Diğer kıraat âlimleri ise vav harfinin fethasıyla ve elifle beraber cemi olarak بِمَوَاقِعِ şeklinde okumuşlardır.

Seksen dokuzuncu âyet:

فَرُوحٍ وَرَيْحَانٍ وَجَنَّةٍ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾

Âyette geçen فَرُوحٍ kelimesini Ruveys “ra” harfinin dammesiyle okudu. Rahmet veya hayat şeklinde tefsir edilmiştir.

İbn Mihran bu şekilde okuyuşta tek başına kalmıştır.

Diğer kıraat âlimleri ise ra harfinin fethasıyla okudular. Yani o mukarrabinden olan kişi için istirâhat vardır. Bu şekilde bu kelimeye ferah, mağfiret ve rahmet anlamları verilmiştir. Bunların dışında farklı anlamlar da verilmiştir. İbn Kesîr tefsirinde bütün bu manaların birbirine yakın olduğunu ve hepsinin de geçerli birer mana olduklarını söylemektedir.⁴²⁷

Yusuf sûresi seksen yedinci âyetinde ise رَوْحٍ (وَلَا تَيَاسُوهَا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ) kelimesi ittifakla fethalı okundu. Çünkü burada murâd edilen mana sıkıntıdan sonraki ferahlık ve rahmettir. Geçici hayat değildir.

Seksen dokuzuncu âyette geçen وَجَنَّةٍ نَعِيمٍ ifadesinde İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî ve Ya'kûb جَنَّتِ kelimesinde ha üzerine vakıf yapmışlardır. Bazı nüshalarda ise bu kelime جَنَّتِ şeklinde yazılmıştır.

Yine bazı nüshalarda yetmiş beşinci âyette geçen بِمَوَاقِعِ kelimesi elifle yazılırken bazılarında ise elifsiz bir şekilde yazılmıştır.

Sûrenin altmış birinci âyetinin فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ yazılımında ihtilaf vardır. Bazıları فِي ve مَا'nın bitişik yazılacağını ifade etse de tercih edilen görüş bunların ayrı yazılmasıdır.⁴²⁸

⁴²⁷ İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmail, *Tefsîru İbni Kesîr*, thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Enes Mustafa el-Cinnî, (Beyrut: er-Risâletü'l-İlmiyye, 1.Baskı, 2010) , VIII/38.

⁴²⁸ Dimiyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfu fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâ'âti'l-Erba'a aşer*, thk. Enes Mehrete, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 3.Baskı, 2006), 529-531.

Vâkıa sûresinin tamamını incelediğimizde 18, 19, 22, 23, 37, 47, 48, 53, 55, 58, 60, 62, 66, 72, 75, 89. âyeti kerimelerde kıraat açısından farklılıklar olduğunu görmekteyiz.⁴²⁹

3.7. VÂKİA SÛRESİNİN MERFÛÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. Âyet:

إذا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ كiyamet koptuğu zaman,

المرفوع : الواقعة : فاعل مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة

الوَاقِعَةُ : Fâildir. Müfred isimdir. Merfûdur. Ref alâmeti kelimenin sonundaki dammedir.

2. Âyet:

لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كاذِبَةٌ Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.

المرفوع : كاذِبَةٌ : اسم (ليس) مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة

كَاذِبَةٌ : kelimesi merfûdur. Leyse fiilinin ismidir. Ref alâmeti ise kelimenin son harekesi olan dammedir.

3. Âyet:

خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ O, alçaltıcı, yükselticidir.

المرفوع : خافِضَةٌ : مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .

خَافِضَةٌ : Merfûdur. Mahzûf bir mübtedâ olan هِيَ zamîrinin haberidir. Ref alâmeti ise kelimenin sonundaki dammedir.

رَافِعَةٌ : Merfûdur. İkinci haberdir.⁴³⁰ Ref alâmeti ise kelimenin sonundaki dammedir.

Çünkü bu kelimeler müfrettir. Müfret isimlerin ref alâmeti dammedir.

4. Âyet:

إذا رَجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا Yer şiddetle sarsıldığı zaman,

المرفوع : الأرض : نائب فاعل مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .

الرَّجُّ : Merfûdur. Müfred isimdir. Nâib-i fâildir. Ref alâmeti zâhiri dammedir.

⁴²⁹ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *Muhtasaru ithâfi Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâ'âti'l-Erba'a Aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail,(Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2010), III,1368-1372.

⁴³⁰ Ahmed Ubeyd Da'as, İsmail Mahmud Kasım, Ahmed Muhammed Humeydan, *İ'râbü'l Kur'âni'l Kerîm*, (Dimeşk: Dâru'l-Fârâbi, 2004), 3, 298.

5. Âyet:

وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا
المرفوع : الجبال : نائب فاعل مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .

الجبال : Merfûdur. Müfred isimdir. Nâib-i fâildir. Ref alâmeti ise zâhiri dammedir.

6. Âyet:

فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبِتًا
المرفوع: اسم كان ضمير مستتر

تقديره هي

Kâne fiilinin ismi müstetir bir zamîrdir. Takdîri ise هي zamîridir. Bu zamir beşinci âyette geçen الْجِبَالُ kelimesine döner. Kâne ismini ref haberini ise nasb etmektedir. Haberi ise هَبَاءُ kelimesi olup مُنْبِتًا onun sıfatıdır.

7. Âyet:

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً
المرفوع: التاء : ضمير متصل في محل رفع اسم كان

المرفوع: التاء : ضمير متصل في محل رفع اسم كان

التاء : Muttasıl zamîrdir. Kâne fiilinin ismi olduğundan burada mahallen merfûdur. Çünkü zamîrlar mebnîdir. Daha önce de belirttiğimiz üzere mebnîlerde i'râb mahallen olur.

8. Âyet:

فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
المرفوع : أصحاب: مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .

و خبر أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ: مبتدأ ما

أَصْحَابُ : Mübtedâ ve muzâf olan bu kelime merfûdur. Ref alâmeti ise zâhiri dammedir.

مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ : burada ise mâ harfi sükûn üzere mebnî istifhâm edatı olup ikinci mübtedâdır. Sonrası ise onun haberidir. مَا harfi mahallen merfû iken أَصْحَابُ kelimesinin ref alâmeti müfred isim olduğundan zâhiri dammedir. İkinci mübtedâ ve onun haberi ise birinci Mübtedâ olan أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ kelimesinin haberidir. Bu cümle ise mahallen merfûdur. Burada mübtedânın tekrarı vardır. Bu da bahsedilen kimseleri ta'zim için getirilmiştir.⁴³¹

⁴³¹ Cemel, Süleyman b. Ömer Uceyli Şâfiî, *el-Futûhâtu'l-ilâhiyye bi-Tavdîhi tefsiri'l-Celâleyn li'd-Dekâiki'l-Hafîyye*, (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, 2006), VII,388.

9. Âyet:

وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ! Soldakiler, ne bahtsızdırlar onlar!
المرفوع : أصحاب : : مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .
ما أصحاب المشأمة: مبتدأ و خبر.

Bu âyetin i'râbı sekizinci âyet ile aynıdır.

10. Âyet:

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler.
المرفوع : السابقون : اسم معطوف على المبتدأ مرفوع و علامة رفعه الواو لأنه جمع مذكر سالم .
السابقون : تأكيد لفظي مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذكر سالم .

السَّابِقُونَ : Mübtedâ üzerine mâtuftur. Ref alâmeti vav'dır. Çünkü cemi müzekker sâlimdir.

السَّابِقُونَ : Merfûdur. Lafzî te'kittir. Bir sonraki âyet bunun haberi olur. Ya da mübtedânın haberidir. Ref alâmeti vav'dır. Çünkü cemi müzekker sâlimdir.

11. Âyet:

أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ İşte bunlar, (Allah'a) en yakın olanlardır.
المرفوع : أولئك : اسم إشارة مبني على الكسر في محل رفع مبتدأ

أُولَئِكَ : İsmi işarettir. Kesra üzere mebnîdir. Ref mahallindedir. Mübtedâdır.

الْمُقَرَّبُونَ : Merfûdur. Mübtedâ'nın haberidir. Ref alâmeti vav'dır. Cemi müzekker sâlimdir.

أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ: Cümle ref mahallinde olup önceki âyetteki mübtedânın haberi de olur.⁴³²

⁴³² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî, *I'râbü'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2.Baskı, 2008), 4, 1086.

13. Âyet:

تَلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ (Onların) çoğu önceki ümmetlerden
المرفوع : تَلَّةٌ : خير لمبتدأ محذوف مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .

تَلَّةٌ : Kelimesi mahzûf bir mübtedâ olan هُمْ zamîrinin haberidir. Merfûdur. Ref alâmeti zâhiri dammedir.

مِّنَ الْأَوَّلِينَ : Câr mecrûr olup تَلَّةٌ kelimesinin sıfatıdır. Mahallen merfûdur. Veya bu âyet ve bir sonraki âyet tamamıyla mübtedâ olup on beşinci âyet bu mübtedânın haberi olur.

14. Âyet:

وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ Birazı da sonrakilerdendir.
المرفوع : قَلِيلٌ : اسم معطوف على (تَلَّةٌ) مرفوع مثله

قَلِيلٌ : Merfûdur. Ma'tûf isimdir. Ref alâmeti zâhiri dammedir.

مِّنَ الْآخِرِينَ : Câr mecrûrdur. Öncesinin sıfatıdır.

15. Âyet:

على سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedirler.

Bu âyet-i kerime ise önceki iki ayetten haber olup mahallen merfû olur. Veya başına هُمْ zamîrini takdir edip bu mahzûf mübtedâdan haber olur. Bu durumda da mahallen merfû olur.

17. Âyet:

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır.

يطوف : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه الضمة

وِلْدَانٌ : فاعل مرفوع وعلامة رفعه الضمة

مُخَلَّدُونَ : نعت مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذكر سالم

يَطُوفُ : Fiili, manevi bir âmil tarafından ref yapılmış bir fiili muzâridir. Ref alâmeti zâhiri dammedir.

وِلْدَانٌ : Kelimesi يطوف fiilinin fâilidir. Ref alâmetini damme ile almıştır. Çünkü bütün fâiller merfûdur.

مُخَلَّدُونَ : Kelimesi ise öncesinin sıfatıdır ve sıfat mevsûfuna tabidir. Cemi müzekker sâlim olduğu için ref alâmeti vardır.

19. Âyet:

لا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ . Bu şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.

الواو في يَصَدَّعُونَ وَيُنْزَفُونَ نائب فاعل

Bu âyette geçen birinci fiili muzârideki vav, nâib-i fâil olduğundan mahallen merfûdur. Meçhul fiili muzâridir. İkinci fiili muzârideki vav, fâil olduğundan mahallen merfûdur.⁴³³ Ref alâmeti nun'un sübûtudur. Çünkü bu fiil de efâli hamsedendir.

20. Âyet:

وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ (Onlara) beğendikleri meyveler vardır.

المرفوع : يتخَيَّرُونَ : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون ، والواو في محل رفع فاعل .

يتخَيَّرُونَ : Merfûdur, muzâri fiildir, merfû oluşunun alâmeti nun'un sabit oluşudur. Vav ise ref mahallindedir ve fâildir.

21. Âyet:

وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ . Canlarının çektiği kuş etleri vardır.

المرفوع : يشتهون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون ، والواو في محل رفع فاعل .

يشتهون : Merfûdur. Fiili muzâridir. Ref alâmeti nun'un sabit oluşudur. Vav ref mahallindedir ve fâildir.

22. Âyet:

وَحُورٍ عِينٍ . İri gözlü huriler vardır.

المرفوع : حورٌ : اسم معطوف على (ولدانٌ) مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .

عِينٌ : نعت مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة .

حورٌ : Merfûdur. On yedinci âyette geçen ولدانٌ kelimesine atıf yapılmıştır.⁴³⁴ Ref alâmeti zâhiri dammedir. Veya kendisi mübtedâ olup haberi mahzûftur. أَلْهَمَ şeklinde haber takdîr edilir. O zaman âyet 'İri gözlü huriler cennettekiler içindir' şeklinde olur. عِينٌ : Kelimesi ise sıfat olup damme ile merfûdur.

⁴³³ Ahmed Ubeyd Da 'as, İsmail Mahmud Kasım; Ahmed Muhammed Humeydan, *Î'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Dimeşk: Dâru'l-Fârâbi, 2004), 3, 299.

⁴³⁴ Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyan fi Î'râbi'l-Kur'ân*, (Riyad: Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, 1999), 363.

24. Âyet:

جَزَاءِ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. Yaptıklarına karşılık olarak (verilir).

الواو : في كانوا في محل رفع اسم كان

المرفوع : يعملون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون والواو في محل رفع فاعل

Kâne fiilindeki vav harfi ref mahallindedir ve kâne fiilinin ismidir.

يعملون : Bu fiil kendi halinde merfûdur. Fiili muzâridir, ref alâmeti fiilin sonundaki nun harfidir. “Vav” ref mahallindedir ve fâildir. Bu fiil cümlesi ise kâne fiilinin haberi olduğundan mahallen mansuptur.

25. Âyet:

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler.

المرفوع : يسمعون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون والواو في محل رفع فاعل

يسمعون : Merfûdur. Fiili muzâridir. Ref alâmeti nun'un sabit oluşudur. Vav ref mahallindedir ve fâildir.

27. Âyet:

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ! Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!

المرفوع : أصحابُ اليمين: مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة

مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ: مبتدأ و خير

أصحابُ : Merfûdur. Mübtedâdir. Ref alâmeti zâhiri dammedir.

مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ : Burada ise mâ harfî sükûn üzere mebnî istifhâm edatı olup ikinci mübtedâdir. Sonrası ise onun haberidir. مَا harfî mahallen merfû iken أَصْحَابُ kelimesinin ref alâmeti müfret isim olduğundan zâhiri dammedir. İkinci mübtedâ ve onun haberi ise birinci Mübtedâ olan أَصْحَابُ kelimesinden haberdir. Bu cümle ise mahallen merfûdur. Burada mübtedânın tekrarı vardır. Bu da bahsedilen kimseleri ta'zim için getirilir. Sekizinci âyette de değinilmişti.

28.-29.-30.-31.-32.-34. Âyetler:

فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ وَظَلِّ مَمْدُودٍ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَفَرَشٍ مَّرْفُوعَةٍ

Düzgün kiraz ağacı, meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları, uzamış gölgeler, çağlayarak akan sular, sayısız meyveler içindedirler. Ve kabartılmış döşekler üstündedirler.

Bu âyetlerin tamamı birbirlerine atıf olup mahallen merfûdurlar. Çünkü kendileri mahzûf bir mübtedânın haberidirler. Bu âyetlerin başına **هُم** şeklinde bir zamîr takdir edilir. Veya bunların kendileri **أَصْحَابُ** ifadesinden ikinci haber olup yine mahallen merfû olurlar.⁴³⁵

35. Âyet:

Gerçekten biz hûrileri apayrı biçimde yeni yarattık. **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً**

المرفوع : ، (نا) في أنشأناهنَّ في محل رفع فاعل

أَنْشَأْنَاهُنَّ : Fiilindeki nun zamîri nefsi mütekellim meal ğayr olup ref mahallinde fâildir. Sükûn üzere mebnîdir. Fiil, fâil ve mef'ûlden oluşan bu cümle ise **إِنَّ** 'nin haberi olduğundan mahallen merfûdur.

36. Âyet:

Onları, bâkireler kıldık. **فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا**

المرفوع : (نا) في قوله : فجعلناهنَّ : في محل رفع فاعل

فَجَعَلْنَاهُنَّ : Fiilindeki nun önceki âyette olduğu gibi merfûdur. Ref mahallindedir ve fâildir. Bu cümle de otuzbeşinci âyette geçen **إِنَّ** 'nin haberi olduğundan mahallen merfûdur.

39. Âyet:

Bunların birçoğu önceki ümmetlerdendir. **ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ**

المرفوع : ثَلَاثَةٌ : خير لمبتدأ محذوف تقديره هم مرفوع وعلامة رفعه الضمة

ثَلَاثَةٌ : Mahzûf mübtedânın haberidir. Takdiri ise **هُم** zamîridir.⁴³⁶ Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

ثَلَاثَةٌ : Daha önce geçtiği üzere **ثَلَاثَةٌ** kelimesinin sıfatı olup mahallen merfûdur.

⁴³⁵ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihî ve Beyânihi*, (Beyrut: Dârü'r-Raşid, 3.Baskı, 1995), 14, 115.

⁴³⁶ Ahmed Ubeyd Da 'as, İsmail Mahmud Kasım, Ahmed Muhammed Humeydan, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Dimeşk: Dârü'l-Fârâbi, 2004), 3, 301.

40. Âyet:

وَتِلْكَ مِنَ الْآخِرِينَ . Birçoğu da sonrakilerdendir.

المرفوع : تِلْكَ : معطوف مرفوع مثله .

تِلْكَ : Bir önceki âyette olduğu gibi mahzûf mübtedânın haberidir. Takdiri, هم zamîridir.

Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

مِنَ الْآخِرِينَ : Câr mecrûr olup تِلْكَ kelimesinin sıfatıdır. Mahallen merfûdur.

41. Âyet:

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ Soldakiler; ne yazık o soldakilere!

المرفوع : أصحاب: مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة الظاهرة

مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ مبتدأ و خبر

أصحاب : Merfûdur. Mübtedâdır. Ref alâmeti zâhiri dammedir.

مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ : Sekizinci, dokuzuncu ve yirmi yedinci âyetlerde de değindiğimiz gibi mâ harfi ikinci mübtedâ sonrası ise onun haberidir. مَا harfi mahallen merfû iken أَصْحَابُ kelimesinin ref alâmeti müfret isim olduğundan zâhiri dammedir. İkinci mübtedâ ve onun haberi ise birinci mübtedâ olan أَصْحَابُ ‘den haberdır. Mahallen merfûdur. Burada mübtedânın tekrarı vardır. Bu da bahsedilen kimseleri ta’zim için getirilir.

42.-43. Âyetler:

فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ

İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar.

Bu âyetler de tıpkı 28-29-30-31-32 ve 34. âyetlerde geçtiği üzere başlarına mahzûf mübtedâ olan هم zamîri takdir edilir. Haber olduklarından mahallen merfûdurlar. Yada önceki âyette geçen أَصْحَابُ الشِّمَالِ ifadesinin ikinci haberi olup yine mahallen merfû olurlar.

45. Âyet:

إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ

dalmışlardı.

المرفوع : (الواو) في كانوا : في محل اسم كان .

Kâne fiilindeki “vav” merfûdur. Kâne’nin ismi olduğundan ref mahallindedir. Bu cümle ise إِنَّ’nin haberi olduğundan mahallen merfûdur.

46. Âyet:

وَكَاثُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ . Büyük günahı işlemekte direnir dururlardı.

المرفوع : (الواو) في كانوا في محل اسم كان .

يصرّون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

Kâne fiilindeki “vav” merfûdur. Kâne'nin ismidir. Ref mahallindedir.

يصرّون : Fiili muzâridir, merfûdur ve ref alâmeti nun harfidir. Çünkü fiil esmâ-i

hamse'dendir. Vav ref mahallinde fâildir. Burada bu fiil cümlesi mahallen mansuptur.

Çünkü kâne fiilinin haberidir. Kâne fiili ismi ve haberi ile birlikte önceki âyette geçen إِنَّ 'nin haberi olduğundan mahallen merfûdur.

47. Âyet:

وَكَاثُوا يَقُولُونَ أِنْدًا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا اِنَّا لَمَبْعُوثُونَ

Ve diyorlardı ki: Biz öldükten, toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?

(الواو) في كانوا ، يقولون ، (نا) في متنا ،

(نا) في كُنَّا ، لمبعوثون : خبر إن مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذكر سالم

Kâne fiilindeki “vav” merfûdur. Kânenin ismidir. Ref mahallindedir.

يقولون : Fiili muzâridir, merfûdur ve ref alâmeti nun harfidir. Çünkü fiil esmâ-i

hamse'dendir. Vav ref mahallinde fâildir. Burada bu fiil mahallen mansuptur. Çünkü kâne

fiilinin haberidir. Kâne fiili ismi ve haberi ile birlikte önceki âyette geçen إِنَّ 'nin haberi olduğundan mahallen merfûdur.

كُنَّا : Fiilindeki “نا” merfûdur. Kâne fiilinin ismi olup ref mahallindedir.

لمبعوثون kelimesi إِنَّ 'nin haberidir. Merfûdur ve ref alâmeti vav'dır. Çünkü bu kelime cem'i müzekker sâlimdir. Bu âyette önceki âyet üzerine ma'tûf olup mahallen merfûdur.

Çünkü إِنَّ 'nin haberidir.

48. Âyet:

أَوْ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ . Önceki atalarımız da mı?

المرفوع : آبَاؤُنَا : مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة

الأولون : صفة مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذكر سالم .

آبَاؤُنَا kelimesi mübtedâdır. Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

الأولون lafzı ise sıfattır. Merfûdur. Ref alâmeti vav'dır. Çünkü cemi müzekker sâlimdir.

50. Âyet:

Belli bir günün belli vaktinde mutlaka **لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ**
toplanacaklardır!

المرفوع : لمجموعون : خبر إن مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذکر سالم

المرفوعون : Bir önceki âyette geçen **إِنَّ**'nin haberidir. Merfûdur. Ref alâmeti vav'dır.⁴³⁷

Çünkü bu kelime cemi müzekker sâlimdir.

51. Âyet:

Sonra siz ey sapıklar, yalancılar! **ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكْذِبُونَ**

الضالون mahzûf bir mevsûf olan **الْقَوْمِ** kelimesinin sıfatıdır. Merfûdur. Ref alâmeti

vav'dır. Çünkü bu kelime cemi müzekker sâlimdir.

المكذبون : Bir önceki kelimenin sıfatıdır. Merfûdur. Ref alâmeti vav'dır.

52. Âyet:

Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz. **لَأَكْلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن رَّقُومٍ**

المرفوع : لأكلون : خبر إن مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذکر سالم

لأكلون : Merfûdur. Bir önceki âyette geçen **إِنَّ**'nin haberidir. Ref alâmeti ise vav'dır.

Çünkü bu kelime de cemi müzekker sâlimdir.

53. Âyet:

Karınlarınızı ondan dolduracaksınız. **فمالنون منها البطون**

فمالنون : اسم معطوف على أكلون مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذکر سالم

فمالنون kelimesi önceki âyette geçen **لَأَكْلُونَ** üzerine atıftır. Merfûdur. Aynı şekilde **إِنَّ**

'nin haberidir. Cemi müzekker sâlim olduğu için ref alâmeti ise vav'dır.

54. Âyet:

Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz. **فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ**

المرفوع : شاربون .

شاربون kelimesi elli ikinci âyette geçen **لَأَكْلُونَ** üzerine atıftır.⁴³⁸ İ'râbı bu kelimelerle

aynıdır. Yani **إِنَّ**'nin haberidir. Ref alâmeti ise vav'dır.

⁴³⁷ Ahmed Ubeyd Da 'as, İsmail Mahmud Kasım, Ahmed Muhammed Humeydan, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (, Dimeşk: Dâru'l-Fârâbi2004), 3, 302.

⁴³⁸ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2009), IX, 456.

55. Âyet:

فَشَارِبُونَ شَرِبَ الْهَيْمِ . Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.

المرفوع : شاربون : معطوف على شاربون مرفوع مثله .

شاربون kelimesi merfûdur. Önceki âyetteki شَارِبُونَ kelimesi üzerine atıftır. İ'râbı aynıdır. إنَّ'nin haberidir. Ref alâmeti ise vav'dır.

56. Âyet:

هَذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ! İşte ceza gününde onlara sunulacak ziyafet budur!

المرفوع : هذا : اسم اشارة في محل رفع مبتدأ .

نُزُلُهُمْ : خبر مرفوع وعلامة رفعه الضمة .

هذا : İsmi işarettir. Sükûn üzere mebnîdir. Ref mahallinde mübtedâdır.

نُزُلُ : Mübtedânın haberidir. Merfûdur. Ref alâmeti ise dammedir.

57. Âyet:

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ? Sizi biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi?

المرفوع : نحن : ضمير في محل رفع مبتدأ .

(نا) في خلقناكم : في محل رفع فاعل .

وجملة (خلقناكم) في محل رفع خبر .

تُصَدِّقُونَ : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

نحن : Zamîrdir. Ref mahallinde mübtedâdır.

خَلَقْنَا fiilindeki نا zamîri o fiilin fâilidir. Harfler mebnî olduğundan dolayı mahallen merfûdur. Aynı zamanda خَلَقْنَاكُمْ cümlesi mübtedânın haberi olduğundan mahallen merfûdur. Çünkü cümleler de mebnî kabul edilir.

تُصَدِّقُونَ : Efâli hamseden bir fiili muzâridir. Manevi âmil tarafından merfûdur. Efâli hamsede ref alâmeti sonlarındaki nun harfinin bulunmasıdır. Bu fiillerdeki vav harfleri ise fâildir ve mahallen merfûdurlar.

58. Âyet:

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ Söyleyin öyleyse, (rahimlere) döktüğünüz meni nedir?

المرفوع : (التاء) في أفرايتم : في محل رفع فاعل .

تمنون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

التاء : Ta, zamîrdir. Fâil makamında olduğundan mahallen merfûdur.

تمنون : Fiili muzâridir. Ref alâmeti nun'un sübûtudur. Çünkü efâli hamsedendir.

و : Mahallen merfûdur. Fâildir.

59. Âyet:

أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?

المرفوع : أنتم : ضمير في محل رفع مبتدأ .

تخلقونه : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

أنتم : Zamîr-i munfasıldır Mahallen merfûdur. Mübtedâdır.⁴³⁹

تخلقونه : Haberdir. Fiili muzâridir. Efâli hamsedendir. Ref alâmeti nun'un sübûtudur.

و : Mahallen merfûdur. Fâildir.

نحن الخالقون : Öncesine atıftır. Bundan dolayı aynı şekilde merfûdur.

60. Âyet:

نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾

Aranızda ölümü takdir eden biziz. Ve biz, önüne geçilebileceklerden değiliz.

المرفوع : نحن : في محل رفع مبتدأ .

(نا) في قدرنا : في محل رفع فاعل .

المرفوع : نحن

نحن : Zamîr-i munfasıldır. Mebnîdir. Mübtedâdır. Mahallen merfûdur.

(نا) : Zamîr-i muttasıldır. Mahallen merfûdur, fâildir.

نحن : Leyse'ye benzeyen ma'nının ismidir. Zamîrdir. Mahallen merfûdur.

قَدَرْنَا : Cümlesi ise mübtedânın haberi olduğundan mahallen merfûdur.

⁴³⁹ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihi ve Beyânihi*, (Beyrut: Dârü'r-Raşid, 3.Baskı, 1995), 14, 123.

61. Âyet:

عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ

Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir âlemde tekrar var edelim diye (ölümü takdir ettik).

المرفوع : تعلمون فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل

تعلمون : Fiili muzâridir. Ref alâmeti nun'un sübûtudur. Çünkü efâli hamsedendir.

و : Mahallen merfûdur. Fâildir.

نحن zamîridir. فاعل ve نُشِئُ fiillerinin fâilleri ise vücûben müstetir.

62. Âyet:

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ

Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?

المرفوع : (التاء) في علمتم في محل رفع فاعل .

تذكرون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

التاء : Zamîr-i muttasıldır. Ref mahallinde mahallen merfûdur.

تذكرون : Fiili muzâridir. Ref alâmeti nun'un sübûtudur. Çünkü efâli hamsedendir.

و : Mahallen merfûdur. Fâildir.

63. Âyet:

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ Şimdi bana, ektiğinizi haber verin.

المرفوع : التاء في أفرأيتم : في محل رفع فاعل .

تحرون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

التاء : Tâ zamîri muttasıldır. Ref mahallinde mahallen merfûdur, fâildir.

تحرون : Fiili muzâridir. Ref alâmeti nun'un sübûtudur. Çünkü efâli hamsedendir.

و : Mahallen merfûdur. Fâildir.

64. Âyet:

أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ؟
Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?

المرفوع : أنتم : في محل رفع مبتدأ .

تزرعون : في محل رفع خبرٌ

نحن الزارعون : معطوف على أنتم تزرعونه مرفوع مثله .

أنتم : Zamîri munfasıldır. Mahallen merfûdur, mübtedâdır. Veya mahzûf bir fiilin fâilidir.

تزرعون : Mahallen merfûdur. Mübtedânın haberidir. Ya da mahzûf fiil takdirine göre müfessire olur.

نحن الزارعون : Mübtedâ haber olup öncesine atıftır.⁴⁴⁰ Mahallen merfûdur.

65. Âyet:

لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ

Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız.

المرفوع : نشاء : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه الضمة .

(نا) في جعلناه : في محل رفع فاعل .

نشاء : Damme ile ref olmuş fiili muzâridir. Fâili vücûben müstetir نحن zamîridir.

جعل : fiilinin fâilidir. Sükûn üzere mebnî ve mahallen merfûdur.

التاء : Ref mahallinde zamîri muttasıldır. Mahallen merfû olmuştur. Nâkıs fiilin ismidir.

تفكّهون : Fiili muzâridir. Ref alâmeti nun'un sübûtudur. Çünkü bu fiil efâli hamsedendir.

66. Âyet:

إِنَّا لَمُغْرَمُونَ "Doğrusu borç altına girdik.

المرفوع : مغرمون : خبر إن مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذكر سالم

مغرمون kelimesi إن nin haberidir. Merfûdur ve ref almeti vav'dır. Çünkü bu kelime cemi müzekker sâlimdir.

⁴⁴⁰ Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2009), IX, 458.

67. Âyet:

بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (derdiniz) Daha doğrusu, biz yoksul kaldık"

. المرفوع : نحن في محل رفع مبتدأ

. محرومون : خبر مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذكر سالم

نحن : Damme üzere mebnîdir. Ref mahallindedir. Mübtedâdır.

محرومون : Mübtedânın haberidir.⁴⁴¹ Cemi müzekker sâlimdir. Ref alâmeti vav'dır.

68. Âyet:

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ Ya içtiğiniz suya ne dersiniz?

. المرفوع : التاء في أفرايتم : في محل رفع فاعل

تشربون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

التاء : Mahallen merfûdur. Fiilin fâildir.

تشربون : Fiili muzâri merfûdur ve ref alâmeti nun'dur. Çünkü bu fiil ef'âli hamsedendir.

: Mahallen merfûdur. Fâildir.

69. Âyet:

أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ

Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?

. المرفوع : أنتم :في محل رفع مبتدأ

. التاء في أنزلتموه : في محل رفع فاعل

نحن المنزلون : معطوف على أنتم أنزلتموه مرفوع مثله

أنتم : Mahallen merfûdur. Mübtedâdır.

التاء : Mahallen merfûdur. Fiilin fâildir. أَنْزَلْتُمُوهُ cümlesi ise mübtedânın haberi olduğundan mahallen merfûdur.

نحن المنزلون : Öncesine ma'tûftur. Aynı şekilde bu cümle de mübtedâ haber olduğu için mahallen merfûdur.

⁴⁴¹ Ahmed Ubeyd Da 'as, İsmail Mahmud Kasım, Ahmed Muhammed Humeydan, *I'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Dimeşk: Dâru'l-Fârâbi, 2004), 3, 304.

70. Âyet:

لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ

Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?

. المرفوع : (نا) في جعلناه : في محل رفع فاعل

تشكرون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

نَشَاءُ : Manevî âmil tarafından damme ile ref olmuş fiili muzâridir.

نا : Mahallen merfûdur, Sükûn üzere mebnîdir. Fâildir.

تشكرون : Fiili muzâri merfûdur. Ref alâmeti nun'dur. Çünkü bu fiil efâli hamsedendir.

و : Ref mahallinde fâildir.

71. Âyet:

أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ،
Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi,

. المرفوع : (التاء) في أفرأيتم : في محل رفع فاعل

تورون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

التاء : Ref mahallinde fâildir.

تورون : Fiili muzâri, merfûdur ve ref alâmeti nun'dur. Çünkü bu fiil efâli hamsedendir.

و : Mahallen merfû olmuş bir fâildir.

72. Âyet:

أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ

Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?

. المرفوع : أنتم : في محل رفع مبتدأ

. التاء في أنشأتم : في محل رفع فاعل

نحن المنشؤون : معطوف على أنتم أنشأتم مرفوع مثله .

أنتم : Mahallen merfûdur. Mübtedâdir.

التاء : Mahallen merfûdur. Fiilin fâilidir. أنشأتم cümlesi mübtedânın haberi olduğundan

mahallen merfûdur.

نحن المنشؤون : Mübtedâ ve haberdir. Öncesine ma'tûftur ve bu cümle merfûdur.

73. Âyet:

نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكَرَةً وَنَمَآءًا لِلْمُؤْمِنِينَ

Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlerin istifadesi için yarattık.

المرفوع : نحن : في محل رفع مبتدأ
(نا) في جعلناها : في محل رفع فاعل.

نحن : Mahallen merfûdur. Mübtedâdır.

نا : Sükûn üzere mebnîdir. Mahallen merfû fâildir. جَعَلْنَاهَا ise mübtedânın haberi olduğundan mahallen merfû olmuş bir cümledir.

74. Âyet:

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

سَبِّح : Tefil kalıbından emri hazırdır. Fâili ise انت olan müstetir zamîrdir.

75. Âyet:

فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ

Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki,

المرفوع : أقسم : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه الضمة .

أقسم : Mânevî âmil tarafından damme ile ref olmuş fiili muzâridir. Fâili ise vücûben müstetir zamîr 'أنا' dir

76. Âyet:

وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ

Bilirsiniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.

المرفوع : قَسَمٌ : خبر إن مرفوع وعلامة رفعه الضمة

. تعلمون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل

عظيمٌ : نعت ل (قَسَمٌ) مرفوع مثله

قَسَمٌ : Kelimesi 'إن' nin haberi olup merfûdur ve ref alâmeti dammedir.

تعلمون : Fiili muzâridir, merfûdur ve ref alâmeti nun'dur. Çünkü bu fiil efâli hamsedendir.

و : Mahallen merfûdur, fâildir.

عظيمٌ : قسم kelimesinin sıfatıdır. Müfret isim olduğundan ref alâmeti dammedir.

77. Âyet:

İِنَّهُ لَفُرْقَانٌ كَرِيمٌ Şüphesiz bu, değerli bir Kur'an'dır.

لِقُرْآنٍ : خبر إِنْ مرفوع وعلامة رفعه الضمة

كريم : نعت مرفوع وعلامة رفعه الضمة

لِقُرْآنٍ ifadesi إِنْ 'nin haberidir. Müfret isim olduğu için ref alâmeti dammedir.

Haberin başındaki lam harfi ise te'kit için gelen lam-ı ibtidâiyedir.

Sondaki كَرِيمٌ kelimesi ise öncesine sıfattır. Sıfat mevsûfuna tabi olur. Bu

kelime müfret olduğu için ref alâmeti dammedir.

78. Âyet:

فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ Korunmuş bir kitaptır.

Bu âyet-i kerime önceki âyette geçen لِقُرْآنٍ kelimesinin sıfatı olup mahallen

merfû bir cümledir.

79. Âyet:

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ Ona ancak temizlenenler dokunabilir.

المرفوع : يمسُّ : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه الضمة .

يمس : Fiili muzâridir. Manevî âmil tarafından merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

المطهرون : Fâildir. Merfûdur. Ref alâmeti vav'dır. Çünkü cemi müzekker sâlimdir.

Bu âyet-i kerime önceki âyet gibi لِقُرْآنٍ kelimesinin sıfatı olup mahallen merfû bir

cümledir.

80. Âyet:

تَنْزِيلٍ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.

المرفوع :تنزيلٌ : خبر لمبتدأ محذوف تقديره هو مرفوع وعلامة رفعه الضمة

تنزيلٌ : Hazfedilmiş mübtedâ olan هُو zamîrinin haberidir.⁴⁴² Ref olmasının alâmeti

dammedir. Veya bu âyet de لِقُرْآنٍ kelimesinin sıfatı olup mahallen merfû bir cümledir.

⁴⁴² Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyan fi I'râbi'l-Kur'ân*, (Riyad: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, 1999), 364.

81. Âyet:

أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ؟ Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?

هذا : في محل رفع مبتدأ .

المرفوع : أنتم : في محل رفع مبتدأ .

مدهنون : خبر مرفوع وعلامة رفعه الواو لأنه جمع مذکر سالم وجملة : (أنتم مدهنون) في محل رفع خبر

أنتم : Ref mahallinde mübtedâdır.

مدهنون : Merfûdur. Mübtedânın haberidir.⁴⁴³ Ref alâmeti cemi müzekker sâlim

olduğundan vav'dır.

82. Âyet:

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكْذِبُونَ

Allah'ın verdiği rızka karşı şükürü, onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

المرفوع : تجعلون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .

تكدّبون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل .
والجملة في محل رفع خبر إنّ .

تجعلون : Muzâri fiildir. Merfûdur. Ref alâmeti nun harfinin sâbit kalmasıdır. Çünkü bu fiil efâl-i hamsedendir. Vav harfi ref mahallinde fâildir.

تكدّبون : Muzâri fiildir. Merfûdur. Ref alâmeti nun harfinin sâbit kalmasıdır. Çünkü Ef'al-i hamsedendir. Vav ref mahallinde fâildir. Cümle ref mahallinde olup إنّ 'nin haberidir.

83. Âyet:

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ Hele can boğaza dayandığı zaman

فاعل بلغت ضمير مستتر تقديره هي

بلغت : Fiilinin fâili müstetir bir zamîrdir. Takdir ise هي şeklindedir. Mahallen merfûdur.

Bütün fâiller merfûdur.

⁴⁴³ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihi ve Beyânihi*, (Beyrut: Dârü'r-Raşid, 3.Baskı, 1995), 14, 130.

84. Âyet:

وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ . O vakit siz bakar durursunuz.

المرفوع : أنتم : في محل رفع مبتدأ

المرفوع : تنظرون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل

أنتم : Ref mahallinde mübtedâdır. Munfasıl merfû zamirdir.

تنظرون : Muzâri fiildir. Mübtedânın haberidir. Fiil cümlesi ref mahallinde merfûdur.

Vav harfi ise fâildir. Bu cümle mübtedânın haberi olup mahallen merfûdur.

85. Âyet:

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

(O anda) biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.

المرفوع : نحن : في محل رفع مبتدأ

أقرب : خبر مرفوع وعلامة رفعه الضمة .

تبصرون : فعل مضارع مرفوع وعلامة رفعه ثبوت النون لأنه من الأفعال الخمسة ، والواو في محل رفع فاعل

نحن : Ref mahallinde merfûdur. Munfasıl bir zamîrdir. Damme üzere mebnîdir.

أقرب : Mübtedânın haberidir. Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

تُبْصِرُونَ : Muzâri fiildir. Merfûdur. Ref alâmeti nun harfinin sâbit kalmasıdır. Çünkü bu

fiil efâli hamsedendir. Vav ref mahallinde fâildir. Muttasıl zamirdir.

86. Âyet:

فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ . Mademki ceza görmeyecekmişsiniz.

المرفوع : التاء في كنتم : في محل رفع اسم كان .

التاء : Ref mahallindedir. Damme üzere mebnîdir. Muttasıl zamirdir. Kâne fiilinin

ismidir. Mahallen merfûdur.

87. Âyet:

Onu (canı) geri çevirsenize, şâyet iddianızda doğru تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ iseniz!

الواو في ترجعونها : في محل رفع فاعل .
التاء في كنتم : في محل رفع اسم كان .

و : Ref mahallinde fâildir. Muttasıl zamirdir. Sükûn üzere mebnîdir.

تَرْجِعُونَ : Nasb ve cezm edici edatlar başında olmadığı için mânevi âmil tarafından merfûdur. Ref alâmeti nun harfinin sâbit kalmasıdır. Çünkü bu fiil efâli hamsedendir.

التاء : Ref mahallinde kâne fiilin ismidir. Muttasıl zamirdir

89. Âyet:

فَرُوحٌ : Haberi mahzûf bir mübtedâdır. له şeklinde câr mecrûr haber olarak takdir edilir. Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

رِيحَانٌ وَجَنَّةٌ Öncesine atıf olunan iki merfû isimdir. Yani فَرُوحٌ kelimesi gibi merfûdurlar.

91. Âyet:

"Ey sağdaki! Sana selam olsun!" فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ
المرفوع : سلامٌ : مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة

سَلَامٌ : Zâhir isimdir. Mübtedâdır. Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

لَكَ : Câr mecrûr olup mübtedânın haberidir.⁴⁴⁴ Şibih cümledir.

93. Âyet:

İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır! فَتُنَزَّلُ مِنْ حَمِيمٍ
المرفوع : نُزِّلٌ : مبتدأ مرفوع وعلامة رفعه الضمة .

تُنَزَّلُ : Mübtedâdır. Haberi mahzûftur. Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

مِنْ حَمِيمٍ : Câr mecrûr olup نُزِّلٌ kelimesinin sıfatıdır. Mahallen merfûdur.

⁴⁴⁴ Ahmed Ubeyd Da 'as, İsmail Mahmud Kasım, Ahmed Muhammed Humeydan, *I'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Dimeşk: Dâru'l-Fârâbi, 2004), 3, 306.

94. Âyet:

وَتَصَلِّيَةٌ جَدِيمٌ Ve (onun sonu) cehenneme atılmaktır.

المرفوع : تصلية : معطوف على نزل مرفوع مثله .

تصلية : Bu kelime نُزِّلْ kelimesi üzerine atıf⁴⁴⁵ olup onun gibi mübtedâdır. Merfûdur. Ref alâmeti dammedir.

95. Âyet:

إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir.

المرفوع هُوَ حَقُّ: خبر : إِنَّ مرفوع وعلامة رفعه الضمة .

لَهُوَ : Lam harfî te'kit içindir. هُوَ zamîri mübtedâdır. Mahallen merfûdur.

حَقُّ : Mübtedânın haberidir. Merfûdur. Ref alâmeti ise dammedir. İsim cümlesi olan mübtedâ haber ise لَنْ nin haberi oldukları için mahallen merfûdurlar.

96. Âyet:

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ Öyleyse ulu Rabbinin adını tenzih ile an.

Yetmiş dördüncü âyette geçtiği üzere سَبِّحْ tefil kalıbından emri hazırdır. Fâili ise أَنْتَ olan müstetir zamîrdir.⁴⁴⁶

Doksan altı âyet olan bu surede yukarıdaki gösterilen âyetlerde merfûâta rastlanılmış ve bunların i'râbı gösterilmiştir. Sürenin 12, 16, 18, 23, 26, 33, 37, 38, 42, 43, 44, 49, 67, 78, 88, 90 ve 92. âyetlerinde merfûâta rastlanılmamıştır.

⁴⁴⁵ Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyan fi I'râbi'l-Kur'ân*, (Riyad: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, 1999), 364.

⁴⁴⁶ ed-Derviş, Muhyiddin, *I'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, VII, 390-415; Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru'l Kur'âni'l Kerîm ve I'râbuhu ve Beyânuhu*, (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2009), IX, 435-479.

SONUÇ

Bu çalışmada "El-Vâkıa Sûresi Bağlamında Merfûâtın İncelenmesi" konusu ele alınmış, cümlede ref konumunda bulunan kelime ve cümlelerin i'râb özellikleri, nahivcilerin bunlara ilişkin görüşleri akademik olarak araştırılıp incelenmiştir.

Çalışmamız sonucunda ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

Bugün sahip olduğumuz engin litaratür ve eşsiz bir miras olarak elimizde bulunan fıkıh, kelim, tefsir, akaid, belağat ve nahiv gibi ilimlerin hepsi Kur'an-ı Kerim'in daha net anlaşılması için gösterilen bu üstün çabaların bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Özellikle nahiv ilmi dili bozulmaktan korumak ve onu fasih olarak kıyamete kadar yaşatabilmek için ortaya çıkmıştır. Bu alanda ulema tarafından sayısız eserler ortaya konmuştur. Bütün bu çalışmaların temel gayesi İslam'ın iki ana unsuru olan Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin gereği gibi anlaşılmasını sağlamak asıl manalarının dışına çıkılmasını önlemek olmuştur.

Bütün ilmi çalışmaların modern metotlarla günümüz ilim dünyasına sunulması gerekmele birlikte bu araştırmacıların temel görevlerinden sayılmaktadır. İslami ilimlerle meşgul olan birisinin modern Arapçanın yanı sıra klasik Arapçayı ve onun tarihi gelişimini iyi bilmesi kaçınılmazdır. Hiç şüphesiz bu da Arap dili üzerine kaleme alınmış eserlerin okunması, tahlil edilmesi ile gerçekleşir.

Arapça cümlelerin Türkçeye doğru bir şekilde tercüme edilmesinde i'râb'ın önemli bir rolü vardır. Sağlıklı bir çevirinin yapılabilmesi için ref konumunda bulunan kelime ve cümlelerin i'râb özellikleri'nin bilinmesi önem arz etmektedir.

Merfûât konusunda nahivciler zaman zaman farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların bilinmesi, gerekçelerinin incelenmesi Arap gramer tarihi açısından önem arz etmektedir.

Nahiv âlimleri gramer konusundaki farklı görüşlerini desteklemek için cahiliye dönemi Arap şiiri ve atasözleriyle sıkça istişhâd etmişlerdir. Kur'an âyetlerinin anlaşılmasında cahiliye dönemi Arap şiirinin ve atasözlerinin rolü çok önemlidir.

Merfûât konusu Arap gramerinin temel konularından olan ma'mûllerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir.

Kıyamete kadar Allah Teâla tarafından korunacak olan yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in bir bölümü olan Vâkıa sûresini filolojik açıdan tahlil edip anlamaya anlatmaya gayret ettik. Bu sûrede geçen merfû kelime ve cümleleri tespit ettik.

Vâkıa sûresinde merfûât ile alakalı elde ettiğimiz veriler:

Vâkıa sûresinde 42 adet fâil bulunmaktadır. Bu fâillerin; İki tanesi 1. ve 17. âyetlerde sahih isimdir. Zâhirî damme ile merfû olup i'râbları lafzîdir. Otuz bir tanesi bâriz zamir, dokuz tanesi ise müstetir zamir olup tamamının i'râbı mahallendir.

Vâkıa sûresinde 3 adet nâib-i fâil tespit edilmiştir. Bunlardan iki tanesi 4.ve 5. âyetlerde sahih isim olup zâhirî damme ile merfûdurlar. İ'râbları lafzîdir. 19. âyette ise nâib-i fâil bâriz zamir olup mahallen merfûdur.

Bu sûrede 31 adet mübtedâ tespit edilmiştir. Bunlardan sekiz tanesi zâhir isim olup zâhirî damme ile merfûdur. İ'râbları lafzîdir. On yedi tanesi munfasıl zamir, iki tanesi ismi işaret ve dört tanesi de istifhâm edatı olup tamamı mahallen merfûdur.

Tespit edilen haber ise 35 tanedir. Bunlardan on yedi tanesi müfret haber olup lafzen merfûdurlar. Beş tanesi isim, yedi tanesi fiil, dört tanesi ise şibih (zarf) cümlesi olup mahallen merfûdurlar.

Vâkıa sûresinde “kâne” fiili ve kardeşlerinin 12 adet ismi tespit edilmiştir. Bunlardan on tanesi bâriz zamir, bir tanesi müstetir olup mahallen merfû olmuşlardır. Bir tanesi ise zâhir isim olup i'râbı lafzîdir.

Bu sûrede “inne” ve kardeşlerinin 16 adet haberi tespit edilmiştir. Dokuz tanesi müfret haber olup lafzen merfû iken; bir tane isim cümlesi, altı tane de fiil cümlesi “inne” ve kardeşlerine haber olmuştur. Bunlar ise cümle olduklarından mahallen merfûdurlar.

“leyse” ye benzeyen ve onun gibi amel eden “mâ” ve “lâ” harflerinin ise 1 adet ismi tespit edilmiştir. Mahallen merfû, munfasıl bir zamir “ma” harfine isim olmuştur. Sûrede “lâ” harfinin ma'mûlü tespit edilmemiştir.

Nasb ve cezm edici edatların başına gelmediği tespit edilen fiili muzâri ise 19 tanedir. Bunlardan beş tanesi sahih fiil olup zâhirî damme ile merfû olmuşlardır. İ'râbları lafzîdir. On dört tanesi ise efâli hamse olup nun harfinin sübutu ile merfûdurlar. İ'râbları lafzîdir.

Mahallen merfû 15 adet, lafzen merfû 7 adet hakiki sıfat tespit edilmiştir.

Nevâsihtan olan “kâde” ve kardeşlerinin sadece 65. âyetinde 1 adet mahallen merfû zamir isim tespit edilmiştir.

Vâkıa sûresinin sadece onuncu âyetinde bir adet lafzî te'kit tespit edilmiştir. On dokuz adet atıf vardır. Sûrede bedel çeşitlerine ve atfı beyan örneklerine yer verilmemiştir.

Ayrıca sûrede cinsini olumsuz yapan “lâ” nın haberi ref konumunda zikredilmemiştir.

Bu çalışmanın Arap grameri alanında, özellikle merfûât konusunda araştırmacılara faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin el-Mısrî, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrûmiyye*, Dımeşk, ty.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdalbâri Atıyye, Dâru'l-kutubi'l-ilmıyye, Beyrut, 2009.
- el-Askeri, Ebû Hilal, *Kitâb-u Cemhereti'l-Emsâl*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2012.
- Aslan, Ahmet, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Atay, Zeynep, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, Kitap Kalbi Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Aydın, İsmail, “*Filolojik Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi*” *Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2010.a*
_____, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2011.b*
_____, “*Kur'an'la İlgili İlk Filolojik Çalışmaların Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi*”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2011.c*
_____, “*Kur'an'ın Filolojik Yorumu, Tarihsel Gelişim ve Sorunlar, Eylül 2012.d*
- Bekrî, Şeyh Emîn, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye fi Sevbihî'l-Cedîd -'İlmü'l-Meânî*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrût, 1985.
- el-Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'r-Reşîd, Beyrut, 2000.
- el-Birgivî, Zeynüddin Muhammed B. Pîr Ali B. İskender, *İzhâru'l Esrâr fi'n-Nahvi*, Dâru'l Minhâc, Beyrut, 2010.
- Birişik, Abdülhamit “*İ'râbu'l-Kur'ân*”, *DİA, XXII, İstanbul, 2000.a*
_____, “*Kıraat*”, *DİA, XXV, İstanbul, 2002.b*
- Bolelli, Nusret, *Nahiv - Sarf ve Terimleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Fethü'l Bârî ile birlikte) Dâru'l-Feyhâ, İstanbul, 2000.
- Bulut, Ali “*Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbu'l-Kur'ân, Meânî'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır)*”
_____, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001.a*
_____, *Belâgat, (Meânî, Beyân, Bedî')* İfav. Yayınları, İstanbul, 2013. b

- Cârim, Ali ve Emîn, Mustafa, *el-Belâgatü'l-Vâziha*, Dimeşk, Dâru Kubbâ', 2007.
- Cârim ve Emîn, İsmail Durmuş, “*Hasr*”, DİA, XVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Cemel, Süleyman b. Ömer Uceyli Şafii, *el-Futûhâtu'l-İlâhiyye bi-tavdîhi tefsiri'l-Celâleyn li'd-dekâiki'l-hafîyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 2006.
- Ceremî, İbrâhîm Muhammed, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail “*Gârîbu'l-Kur'ân*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- el-Cevherî, İsmail B. Hammâd, *Mu'cemu's-Sihâh*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 2008.
- Ceylani, Muhammed b. Abdurrahim b. el-Hüseyn el-Umeriyyi, *Şerhu'l- Muğni fi'n-Nahvi*, Dâru's-Şifa, 2014.
- Cürcânî, A.Kahir, *Avâmilü'l Cürcânî*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul, Şubat, 2015.
- Cürcânî, Muhammed Şerif, *et-Ta'rifât*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2007.
- Çârperdi, *Şerhu'l-Muğni*, Dâru'n-Nursabah, Lübnan, 2012.
- Çetin, Abdurrahman; *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatlar*, 3. Basım, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013.
- Çörtü, Mustafâ Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2015.
- Da'as, Ahmed Ubeyd; Kasım, İsmail Mahmud; Humeysdan, Ahmed Muhammed, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fârâbi, Dimeşk 2004.
- Dahlan, Zeyni, Ahmed, *Şerhu Metni'l-Âcrûmî fi'l-Luğati'l-Arabiyyeti*, Müessesetü'l-Kütübi's- Sekâfiyye, Beyrut, 1995.
- Dakr, Abdulğânî, *Mu'cemu'n-Nahv*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.
- Dayf, Şevkî, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 2005.
- Demirayak, Kenan, Çöğenli, M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum, 1995.
- ed-Derviş, Muhyiddin, *İ'râbu'l Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuhu*, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 2014.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kirâ'ati'l-erba'a aşer*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 2006.a
- _____, *Muhtasarü ithâfi fudalâi'l-beşer bi'l-kirâ'ati'l-erba'a aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2010.b
- Diyânet İşleri Başkanlığı Meâli.*
- Ebû Abdillâh, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelüsî, *el-Kâfiyetü's-Şâfiye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 2010.

- Ebû Ca'fer, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî, *İ'râbü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mâ'rifeti, 2. Baskı, Beyrut, 2008.
- Ebû Hayyan, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddîn el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Dr. Zekeriya Abdulmecid en-Nûtî, Dr. Ahmet en-Necvilî el-cemel, Beyrut, 2010.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Eren, A. Cüneyt, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstılahları*, Ekev Yayınları, Erzurum, 2001.a
_____, *Kolaylaştırılmış Arapça Grameri Nahiv*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016.b
- Ergin, Mehmet Cevat, *Arap Nahvinin Doğuşu*, Dicle üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. VII sayı. II Diyarbakır, 2005.
- Ergüven, Şahabettin, "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007.
- el-Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. El-Hasen, *Şerhur'-Radî Ale'l-Kâfiye*, Müessesetü's-Sâdık, 2. Baskı, Tahran 1965.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Luga*, (Thk: Abdüsselâm Hârûn), Dâru's-Sâdık, yy. ty.
- el-Fârisî, Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr *Kitâbu'l-Îzâh*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 2011.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *El-Misbâhu'l-Münîr*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2008.
- Ferahidî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, thk: Abdülhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecidüdin b. Muhammed b. Yakub, *el-Kamûsu'l Muhît*, Dâru'l Erkam, Beyrut ty.
- Fuat, Ahmet Suphi, Abdul'âl Sâlim Mekrem, *el-Halkatu'l-Mefkûde fi tarihi'n-Nahvi'l-Arabî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.a
_____, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996.b
- Galâyînî, Mustafa, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Müessetu'r-Risâle Naşirun, Beyrut, 2012.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-İhyâ li'l-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1993.

- el-Humûsî, Dr. Ahmed Selim, Dr. Sa'dî Abdullatif ez-Zannâvî, er-Râfid, *el-Müessesetü'l Hâdiseti li'l Kitâb*, Lübnan, 2015.
- el-İsfahanî, Ebû'ş-Şeyh b. Hayyan, *Ahlâku'n-Nebi ve Âdâbuhu*, Dâru'l-Müslim, Beyrut, 1998.
- İbn Akîl, *Şerhu İbni Akîl*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2010.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Fetih Osman, *el-Hasâis*, thk, Muhammed Ali Neccâr, Mısır, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, ty.
- Kitabü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, Dâru'l-Ammar, Amman 2002.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî, *Cemheretü'l-Luga*, (Nşr.: İbrâhîm Şemseddîn), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 2005.
- İbnü'l-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, Beyrut, 1971.
- El-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyin*, Mektebetü'l-Asriyye, b.y. 2003.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mücmelü'l-Luga*, (Nşr: Muhammed Ta'me), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, 2005.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *Kâfiye*, Mektebetü Yâsin, İstanbul, 2014.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *El-Müsned*, Müessesetu'r-Risale, thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşit, Beyrut, 2008.
- İbn Hişâm El-Ensârî, Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddin b.Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensari el-Mısri, *Sebîlu'l-Hüdâ ala şerhi katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, Dimeşk, Dâru'l-Fecr, 2001.a
- _____, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, Dâru İbni Kesir, Beyrut, 2013.b
- _____, *Evdahu'l-Mesâlik*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2013.c
- _____, *Kavâidü'l-İ'râb*, Şifa Yayınevi, İstanbul, 2013.d
- İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmail, *Tefsîru İbni Kesîr*, thk. Şuayb el-Arnaut, Muhammed Enes Mustafa el-Cinni, er-Risâletü'l-ilmîyye, Beyrut, 2010.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1993.
- İbnu'l Cevzî, Hafız İ. Ebû'l Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehrî, Dâru'l-kitabi'l-arabî, Beyrut, 2010.
- İbnu'n-Nedîm, Ebû'l Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk, (385/995), *el-Fihrist*, thk. Mustafa eş-Şuveyym, Tunus, 1985.

- İbn Nehhâs, Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Şerhu'l-Mukarrib*, Dâru'z-Zaman, Medine, 2005.
- İbrahim, Mustafa, Ahmet Hasan Ez-Ziyat, Hamit A.Kadir, Muhammet Ali En-Neccar, *El-Mu'cemu'l- Vasît*, Dâru'd-Da'veti, Kahire, 1972.
- İbn Ümmi Kâsım, Bedrettin el-Hasen b. Kâsım el-Murâdî, *Tevdîhu'l-Mekâsıdı ve'l-Mesâliki bi şerhi elfiyeti ibn Mâlik*, Thk. Ahmed Muhammed Azûz, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 2005.
- Karagöz, Mustafa, “*Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci*”, Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü, İlim Yayma Vakfı, İstanbul, 2009.
- Kılıç, Hulusi ve Yetiş, Kazım, “Cinas”, DİA, VIII, 1993.
- el-Lugavî, Ebû't-Tayyib Abdülvâhid b. Ali el-Halebî, *Merâtibü'n-Nahviyyîn*, Thk. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Kahire 1955.
- el-Mâturidî, İ. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmût, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Dr. Mecdî Basellûm, 1. Baskı, Dâru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut, 2005.
- el-Meydânî, Ebû'l- Fadl Ahmet b. Muhammet b. İbrahim, *Mecmeu'l Emsâl*, Dâru'l-Ma'rifeti, Beyrut, ty.
- el-Mutarrızî, Ebû'l-Fetih Nâsiruddîn, (h.538-610) *El-Muğrib fi tertibi'l-mu'rib*, thk. Mahmud Fâhûrî, A.Hamit Muhtar, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Lübnan, 1999.
- el-Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr, *el-Muktadab*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 2010.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn İbnu'l Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi'u's-sahih*, Beyrut, Dâru'l-Ceyl ve Dâru'l-Âfâki'l-Cedîd, ty.
- En-Nesefî, Ebû'l Berakât Abdullah, *Tefsîru'n-Nesefî Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, thk. Zekeriyya Umeyrât, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 2008.
- Er-Râzî, Fahrudin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Lübnan, 2009.
- Rüfeyde, İbrâhîm Abdullâh; *en-Nahv ve Kütübü't-Tefsîr, ed-Dâru'l-Cemâhîriyye*, ty. yy.
- er-Rüveyfî, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l Arab*, Beyrut, 1963.
- es-Sâbûni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2017.
- Sâfi, Mahmut, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihi ve Beyânihi*, Dâru'r-Raşid, 3. Baskı, Beyrut, 1995.

- es-Sâiğ, Muhammed B. Hasen, *Kitabü'l-lemahât fi şerhi'l-mulhati*, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine, 2010.
- es-Sanhâcî, Ebû Abdullah Muhammed B. Muhammed B. Davud, *Metnü'l Âcurrûmiyye*, Dâru's-Sâmi'iyyi, Suudi Arabistan, 1998.
- Sevinç, R. Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- es-Seyyid Sadık eş-Şirazi, *Şerhu's- Suyûtî*, Mektebetü Nûri's-Sabah, 2008.
- Sibeveyhi, Ebu Bişr, Amr b. Osman, *Kitabu Sibeveyh*, Mektebetü Hâncî, 4. Baskı, Kahire, 2004.
- Sıynî, Mahmud İsmail, *Mu'cemul el- Emsâlil el-Arabiyyeti*, Mektebetü Lübnan, 1.Baskı, Beyrut, 1992.
- es-Suyûtî, Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş- Şafi. Ebü'l-Fadl Abdurrahman b.Ebi Bekr es-Suyûtî, *Hem 'ul-Hevâmi ' fi Şerhi Cem 'i'l-Cevâmi'*, (Thk. Ahmed Şemseddîn), Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998.a
- _____, Hudayrî, *el-Eşbah ve 'n-Nezâir fi 'n-Nahv*, Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, Kahire, 2003.b
- _____, *Tefsirü'l-Celâleyn*, Dâru'l İbni Kesir, Beyrut, 2014.c
- Taha Durre, Muhammed Ali, *Tefsîru 'l Kur'âni 'l Kerîm ve İ'rabuhu ve Beyânuhu*, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 2009.
- Talu, Mehmet, *Sarf Nahiv İlmi*, Fatih Enes Kitabevi, İstanbul, 1986.a
- _____, *Sarf ve Nahve Giriş*, Tereke Yayınevi, İstanbul, 2012.b
- et-Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid, *Keşşafu Istilâhâtü'l-Funûn ve 'l-Ulûm*, Mektebetu Lübnân, Lübnan, 1996.
- el-Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. El-Hüseyn b. Abdillâh, *et-Tibyân Fi İ'râbi 'l-Kur'ân*, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, Riyad, 1999.
- el-Velîdî, Mansur Salih Muhammed Ali, *el-İhtilâfun-Nahvî fi 'l-Mansûbât*, İlmu Mektebeti'l-Hadis, Amman 2006.
- Yavuz, Mehmet, *Gramer Çalışmalarını Başlatan Amiller ve İlk Çalışmalar*, 2003.
- Yerinde, Âdem "Müşkilü'l-Kur'ân", DİA, XXXII, İstanbul, 2006.
- ez-Zebîdî, Muhibbuddin Ebû Feyz es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseyni, *Tâcu 'l- 'Arûs min cevâhiri 'l-Kâmûs*, Beyrut, 1994.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, (ö.538/1144), _____, *"Esâsu 'l- Belâğa*, Mektebetu Lübnan Nâşirûn, Lübnan, 1996. a
- _____, *"El-Mufasssal fi İlmi 'l-luğat*, Dâru Ammar, Amman, 2004."b

_____, *El-Keşşâf an hakâiki't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîl fi vücûhi't-Te'vîl*, thk,
Muhammed Abdusselam Şahin, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut, 2009.c

